

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

A Magyar Néprajzi Társaság 125. rendes közgyűlése	(3)
Tudománytörténet	(24)
Kutatások	(41)
Fórum	(46)
Alma mater	(57)
Néprajzi muzeológia	(72)
Köszöntések	(79)
In memoriam	(88)

NEGYVENKETTEDIK ÉVFOLYAM

2013/2.

Szerkesztők:

Hála József (felelős szerkesztő)

Máté György

A kiadást támogatta a

*Nemzeti
Kulturális
Alap*

ISSN 0133 - 8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság

Felelős kiadó: Bodó Sándor

Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:

1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:

Innova-Print Kft.

1047 Budapest, Baross u. 92-96.

Felelős vezető: Komornik Ferenc

Tartalom

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG 125. RENDES KÖZGYŰLÉSE (BUDAPEST, 2013. MÁJUS 22.)	3
I. Jegyzőkönyv	3
II. Elnöki megnyitó	5
III. A Társaság kitüntetettjei	7
IV. Főtitkári jelentés	14
V. A Magyar Néprajzi Társaság közhasznúsági jelentése a 2012. évről. Tartalmi beszámoló	21
VI. A Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság jelentése a Magyar Néprajzi Társaság 125. közgyűlésének	23
TUDOMÁNYTÖRTÉNET	24
V. Szathmári Ibolya: Megemlékezések Szűcs Sándorról	24
Lukács László: A „Puszták népe” és a néprajz	26
Filep Antal: Kós Károly néprajzkutató, akadémikus emlékezete	34
KUTATÁSOK	41
Pócs Éva: „Kelet–Nyugat”. Népi vallás a keleti és a nyugati kereszténység határán. Folytonosság, változások és kölcsönhatások	41
Klamár Zoltán: Háztörténetek. Néprajzi kutatás Gomboson	44
Mészáros Csaba: Konferencia Jakutiáról (Moszkva, 2012. november 20–25.)	46
Paál Zsuzsanna: A textilművesség évezredei a Kárpát-medencében	49
(Budapest, 2012. december 4–5.)	49
ALMA MATER	57
Lehetőségek és esélyek: A kultúrakutatók perspektívái. Néprajz és kulturális antropológia tanszékek találkozója (Pécs, 2013. február 22–23.)	57
Bali János: A magyar néprajzi és kulturális antropológiai egyetemek pécsi találkozója	57
Máté Gábor (lejegy. és szerk.): Kerekasztal-beszélgetés a néprajzi és antropológiai oktatás jelenéről	59

NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA	72
Bodnár Zsuzsanna: „Fehér gyász, fekete gyász”. Halotti szokások, temetési szertartások a régi faluban (Sóstói Múzeumfalu, Nyíregyháza, 2012. október 10.–december 31.)	72
Szarka László: Képek régi és új határhelyzetekről (MTA BTK Néprajztudományi Intézet, Budapest, 2013. április 9.–június 9.)	75
KÖSZÖNTÉSEK	79
H. Csukás Györgyi: Köszöntő Bíró Friderika 70. születésnapjára	79
Landgraf Ildikó: A hetvenéves Szemerikényi Ágnes köszöntése	82
Filep Antal: Köszöntjük a 70 éves Balassa M. Ivánt	84
IN MEMORIAM	88
S. Lackovits Emőke: P. Jáki Sándor Teodóz OSB (1929. május 12.–2013. január 8.)	88
Barna Gábor: Elhunyt Kakuk Mátyás, a nyelvek szerelmese és tudós kutatója	91
Balázs György: Pongrácz Pál emlékezete (1929–2013)	94

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG 125. RENDES KÖZGYŰLÉSE (Budapest, 2013. május 22.)

I. Jegyzőkönyv

Bodó Sándor elnök megnyitotta a közgyűlést. Ezt követően megállapította a közgyűlés határozatképességét a meghívón szereplő második időpontnak megfelelően, majd felkérte Gráfik Imrét és Hála Józsefet a jegyzőkönyv hitelesítésére. Ezt követően az elnök ismertette a napirendi pontokat és kérte azok elfogadását. A közgyűlés egyhangúan elfogadta.

Az első napirendi pontként Bodó Sándor megtartotta elnöki megnyitóbeszédét, amelyben összefoglalta az elmúlt esztendő nehézségeit és szakmai eredményeit. Hangsúlyozta, hogy a Társaság működéséhez szükséges források egyre apadnak, például a NEA-pályázat nem volt sikertelen, de a kialakított sorrend következtében nem túl reményteli a helyzet. Pozitívumként említette az új tagok nagyobb létszámában történő felvételét, viszont a tagrevíziót még nem sikerült lezárni. Dicséretes volt a szakosztályok tevékenysége is, és nem csak Budapesten, hanem vidéken is több rendezvényt tartottak. Változás történt az *Ethnographia* szerkesztésében is, Viga Gyula lett az új felelős szerkesztő és a szerkesztőbizottság összetétele is megváltozott. A *Néprajzi Hírek* szerkesztését további három évig Hála József és Máté György végzi. A folyóirat kapcsán megtörtént egy ellenőrzés. A revizor javaslatait és kifogásait megfontolva működik tovább a lap. Az elnök kitért arra is, hogy lezárult a *Magyar néprajz* vállalkozása, miután megjelent az utolsó kötete is a sorozatnak. Ebben végzett munkájáért is magas állami kitüntetésben (*Széchenyi-díj*) részesült Paládi-Kovács Attila, akit a közgyűlés tapssal köszöntött. Bodó Sándor bejelentette, hogy a Társaság ügyintézője, Fülöp Ágnes két év után távozik, majd megköszönte eddigi munkáját. Továbbá köszönetet mondott a Néprajzi Múzeum mindenkori vezetésének, hogy továbbra is partnerként viszonyul Társaságunkhoz.

A második napirendi pontként a 2013. évi társasági kitüntetések átadására került sor. A Társaság elnöke felkérte Máté György titkárt a kitüntetettek méltatására, majd Kemecsi Lajos főtítkárral közösen átadta az érmeket és az okleveleket a jelenlévő díjazottaknak.

Az *Ortutay Gyula-émlékérm*et Keszeg Vilmos, a *Györffy István-émlékérm*et Vargyas Gábor, a *Jankó János-díjat* Iancu Laura, a *Pro Ethnographia Minoritatum-émlékérm*et Dzsotjánné Krajcsir Piroska és Silling István, a *Sebestyén Gyula-émlékérm*et Devecsei Gáborné, Karacs Zsigmond, Takács György és Sófalviné Tamás Márta kapta meg, belföldi tiszteleti tag Hajdú Mihály és

Gráfik Imre, külföldi tiszteleti tag William A. Christian, Elena Rodica Colta és Leszja Musketik lett. A *Szűcs Sándor Tájkutató Díjat* Nemes-Lajsz Julianának ítélte oda a Társaság választmánya, de ennek átadására egy későbbi időpontban kerül sor.

A harmadik napirendi pontként Kemecei Lajos főtítkár beszámolója hangzott el az elmúlt egy évben végzett társasági munkáról, rendezvényekről, kiadói tevékenységről, működési nehézségekről. Beszámolója elején megemlékezett a Társaság időközben elhunyt tagjairól, illetve a szakmához kötődő elhaltakról, emléküknél mindannyian egyperces néma felállással tisztelegtek. A főtítkár kiemelte, hogy nem volt nagyobb központi rendezvénye a Társaságnak, de azért mozgalmas esztendő tudhat maga mögött – köszönhetően többek között a megújult szakosztályi vezetőségeknek. Ezt követően részletebben beszámolt a szakosztályi tevékenységekről az elmúlt időszakban. A kiadványok terén kiemelte, hogy az *Ethnographia* behozta lemaradását, sőt, a közgyűlésre már a 2013/1. szám is napvilágot látott, a 2. szám pedig júniusra várható. A *Néprajzi Hírek* számai is rendben megjelentek, és szintén átvehető volt a 2013/1. szám. Ezek mellett a nemzetiségi sorozatok újabb kötetéről is szót ejtett. Az elnökhöz hasonlóan Kemecei Lajos főtítkár is kiemelte a Társaság nehéz anyagi helyzetét. Különösen hangsúlyozta, hogy a korábbi években kialakult struktúra már második éve nem működik, azaz nem jut hozzá a Társaság a civil szervezetek működését célzottan támogató pályázati erőforrásokhoz. A jövőben minden lehetséges követ meg kell mozgatni ahhoz, hogy az MNT működni tudjon. Bodó Sándor megköszönte Kemecei Lajos főtítkár munkáját, majd kérte a közgyűlést, hogy fogadja el a beszámolót. A közgyűlés a beszámolót egy tartózkodással elfogadta.

A negyedik napirendi pontként Sári Zsolt, a Társaság pénztárosa ismertette a közhasznúsági jelentés rövid tartalmi beszámolóját, amely tartalmazta az éves gazdálkodásról, bevételekről, kiadásokról készített számításokat. Sári Zsolt pénztárosként kötelességének érezte felhívni az elnökség figyelmét arra, hogy a csökkenő tőke egyes pályázatoknál kizáró ok is lehet. A beszámolót a közgyűlés egyhangúlag elfogadta.

Az ötödik napirendi pontként a Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság jelentését Selmeczi Kovács Attila számvizsgáló terjesztette a közgyűlés elé. A jelentést a közgyűlés egy tartózkodással elfogadta és a szokásos záradékkal a felmentést megadta.

Bodó Sándor elmondta, hogy a főtítkári jelentés és a közhasznúsági jelentés a hatályos jogszabályoknak és az MNT alapszabályának megfelelően publikussá lesz téve a Társaság honlapján és a *Néprajzi Hírekben*.

Ezt követően került sor a kitüntetettek, így a *Györffy István-emlékermes* Vargyas Gábor *Lent és fent: a brúk Zomiában*, valamint a *Jankó János-díjas* Iancu Laura *A népi vallásosság „megújításának” egyházpolitikai vonatkozásai a 20. század eleji Moldván* című tudományos előadására.

Zárszavában Bodó Sándor elnök megköszönte a két díjazott tartalmás előadását, valamint a tagoknak a részvételt, ezzel bezárva a gyűlést.

Budapest, 2013. május 22.

BODÓ SÁNDOR
elnök

MÁTÉ GYÖRGY
jegyzőkönyvvezető

GRÁFIK IMRE
jegyzőkönyv-hitelesítő

HÁLA JÓZSEF
jegyzőkönyv-hitelesítő

II. Elnöki megnyitó

Tisztelt Közgyűlés!

Társasági életünk elmúlt esztendejéről röviden, összefoglalóan szólva azt jelenthetem, hogy munkás év van mögöttünk. Vannak eredményeink, amelyeket csendes elégedettséggel nyugtázhatunk, s persze vannak gondjaink, amelyeket meg kell oldjunk. A 2012. évi tisztújító közgyűlés óta az új választmány, a szakosztályok kiegyensúlyozott, folyamatosan erősödő intenzitással és eredményesen végezték vállalt feladataikat.

A Néprajzi Társaság tagságának aktív köréről (a tagrevízió befejezéséről) még mindig nincs pontos képünk, de pozitív fejlemény, hogy a belépő új tagok száma a korábbi évekhez képest rekord nagyságú.

A Társaság szakosztályai gazdag programot terveztek és teljesítettek. 2012. június 27-én Kemecsi Lajos főtitkár kezdeményezésére találkozóra került sor a szakosztályi tisztségviselők széles körével, akikkel a szakosztályok szerepvállalásának jelentőségéről és lehetőségeiről cseréltünk eszmét. Öröm számunkra, hogy számos szakosztály szervezett jelentős témákat érintő, eredményeket felmutató konferenciákat, rendezvényeket. Közülük az Anyagi Kultúra Szakosztály, a Folklor Szakosztály, a Nemzetiségi Szakosztály, a Társadalomnéprajzi, az Etnológia, a Városnéprajzi, az Önkéntes Gyűjtő, a Film és Fényképeszeti Szakosztályok rendezvényei voltak eredményesek. A programok nem csupán Budapest több helyszínén, mindenekelőtt a Néprajzi Múzeumban, hanem a fővároson kívüli helyszíneken (többek között Pécsen, Baján) zajlottak. Néhány nap múlva, június 7-én az anyagi kultúra szakosztály konferenciája a napjainkban élő középkori elemeket törekszik számba venni a magyar anyagi kultúrában.

Jelentős változás következett be a Néprajzi Társaság legfontosabb folyóirata, az *Ethnographia* szerkesztésének feltételeiben. A 2012. évi december 5-i választmányi ülés új szerkesztőbizottságot és Viga Gyula személyében új felelős szerkesztőt választott a folyóirat továbbvitelére. Fontos változás, hogy az *Ethnographia* szerkesztőségének otthont adott az MTA Néprajztudományi Kutatóintézete, s az intézet két munkatársa segíti a felelős szerkesztő munkáját. A szerkesztőbizottság eddig már két ülést tartott, ami mutatja a megindult intenzív munkát. Mindenképpen megemlíthető, hogy a mai napon megérkezett az *Ethnographia* 2012. évi 4. füzet, ami Bartha Elek hosszú éveken át folytatott szerkesztői tevékenységének záró darabja.

2012-ben a Társaság *Néprajzi Hírek* folyóiratát vizsgálták a Nemzeti Kulturális Alap revizorai. Némi elbizonytalanodást eredményezett működésük, de a folyóirat – átalakulva – változatlanul támogatást kap. Így a *Néprajzi Hírek* megjelentetésére mód van, s a 2013. évi második választmányi ülés megerősítette Hála József felelős szerkesztői és Máté György szerkesztői megbízását.

Bodó Sándor elnök a megnyitóbeszédét tartja
Balról Kemecsi Lajos főtitkár, jobbról Máté György titkár
(Fotó: Hála József)

Az elmúlt esztendőben befejeződött a *Magyar néprajz* könyvsorozat utolsó kötetének megjelenésével a néprajztudomány hatalmas vállalkozása. A vaskos kötet a *Táj, nép, történelem I/1* címet viseli. Az elmúlt évtizedekben tervezett társadalomtudományi kézikönyvek közül az egyedüli, amely közel két évtized alatt megjelenve 9 kötetben közel 10 ezer oldalon foglalja szintézisbe a népi kultúráról ismereteinket. A *Magyar néprajz* európai szintű kiváló vállalkozás, amelynek eredményes befejezését Paládi-Kovács Attila főszerkesztőnek a *Széchenyi-díj* odaítélésével ismerte el hazánk.

Társasági életünk hétköznapijai az utóbbi időben nem mondhatók felhőtlennek. Szervezeti életünk, munkánk anyagi feltételeinek megteremtése minden korábbi időnél nehezebb. A Nemzeti Civil Alap átalakulásával, prioritásainak megváltozásával szervezeti életünk végzéséhez nem kapunk segítséget. A programokra, feladatokra benyújtott pályázatainkból nem lehet más célra összeget fordítani. Két év után közös akarattal megszűnik Fülöp Ágnes ügyintézői foglalkoztatása. Köszönjük az elvégzett munkáját...

A Társaság nevében köszönöm a Néprajzi Múzeum vezetésének, hogy helyet ad a Magyar Néprajzi Társaság működéséhez.

E gondolatok jegyében a Magyar Néprajzi Társaság 125. rendes közgyűlését megnyitom.

BODÓ SÁNDOR

III.

A Társaság kitüntetettjei

Györffy István-emlékérem

Vargyas Gábor

Vargyas Gábor az MTA doktora, az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének tudományos tanácsadója, a Pécsi Tudományegyetem Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszékének egyetemi tanára, a magyar etnológia kiemelkedő, nemzetközileg is elismert művelője. 1976-ban szerzett diplomát az ELTE BTK Néprajz Tanszékén, ezt követően a Néprajzi Múzeumban dolgozott, ahol az Óceánia-gyűjteményt gondozta. 1984-ben az MTA Néprajzi Kutatóintézetének tudományos munkatársává nevezték ki. Antropológiai munkásságának fő hangsúlya Délkelet-Ázsia felé tolódott el. Több ízben eljutott a kutatásokban addig ismeretlen vietnami brú törzs lakóterületeire és ott hosszú hónapokig végezte terepmunkáját. Későbbi publikációi, értekezései is ebből születtek meg. Kandidátusi disszertációját 1995-ben, akadémiai doktori disszertációját

2010-ben védte meg. Ezek mellett gazdagította a Néprajzi Múzeum anyagát dél-kínai népek viseletével, kiemelkedő jelentőségű volt a Lészpeden végzett beszédetnográfiai vizsgálata, valamint munkáiban érintette a magyarok őstörténetét is. Tereptapasztalataira támaszkodva, de a kortárs érdeklődési irányokra is figyelve megújítója lett Vargyas Gábor a szép hagyományokkal bíró vallásnológia-vallásantropológiai kutatásoknak, tágabban pedig a néprajzi-antropológiai szemléletnek Magyarországon. Kiemelkedő oktatói tevékenységét jellemzi, hogy a pécsi tanszéken kulcsszerepet játszott az oktatói generációváltásban, amely új zajlott le, hogy az elődök munkássága is tovább élhet. Készséggel vállal szerepet a magyar és az európai tudományos közéletben, többek között jelenleg Társaságunk alelnöke is. Vargyas Gábor tudományát szenvedéllyel műveli, a közel négy évtizedes kutatói, tanári, közéleti tevékenysége méltóvá teszi őt a *Györffy István-emlékérem* magas szakmai kitüntetésére.

Ortutay Gyula-emlékérem

Keszeg Vilmos

Keszeg Vilmos 1957-ben született kolozsvári egyetemi tanár a magyar néprajztudomány kiemelkedő, nemzetközi rangú művelője. Komoly elméleti és módszertani igényességgel dolgozó, mindig új utakat kereső kutató, az erdélyi néprajzi közélet egyik irányító egyénisége. A kolozsvári néprajzi tanszék, majd a hozzá tartozó doktori iskola megszervezőjeként és vezetőjeként kiváló tanítványok egész sorát nevelte és indította útnak, általuk egy jelentős szöveg-folklor-kutató iskolát hozott létre. Az 1991-ben megjelent *A folklór határán* című könyvétől kezdve az aranyosszéki népköltészet-antológián át a toronygombiratokat feldolgozó művéig 10 önálló könyvével és számos szerkesztett tanulmánykötetével, nagyszámú cikkével, konferencia-előadásával példamutató, hiánypótló életművet hozott létre, a magyar szövegfolklor-kutatásban a folklór és populáris kultúra határán számos új témát és új, illetve nálunk eddig még nem alkalmazott szövegelemző módszert vezetett be. Legutóbb írt, egyetemi tankönyvként is hasznosítható könyvével, a *Hiedelmek, narratívumok, értelmezési stratégiák* címet viselő munkájával, valamint a több mint 20 éves folklorisztikai tevékenységével az *Ortutay Gyula-emlékérem* feltételeit a legmagasabb szinten elégti ki.

Jankó János-díj

Iancu Laura

Iancu Laura író, költő és néprajzkutató 1978-ban született a moldvai Magyarfaluban. Csíkszeredán megszerzett érettségije után óvodapedagógiából szer-

zett diplomát az ELTE-n, teológiából a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen és néprajzból a Szegedi Tudományegyetemen. A *Helyi vallás a moldvai Magyarfaluban – Néprajzi vizsgálat* című doktori disszertációját 2012-ben védte meg a Pécsi Tudományegyetem Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszékén summa cum laude minősítéssel. Két éve az MTA BTK Néprajztudományi Intézet segédmunkatársa. Iancu Laura magas színvonalú, elismert irodalmi tevékenysége, valamint a moldvai csángókkal kapcsolatos közéleti szerepei mellett szorgalmas és produktív művelője a néprajznak is. Szakmai érdeklődésének középpontjában a moldvai csángók vallási élete, írásbelisége és nyelve, valamint a moldvai római katolikus egyház története és mai helyzete áll. Terepmunkái során hatalmas mennyiségű anyagot gyűjtött, önálló kötete jelent meg a magyarfalusi ünnepi szokásokról és több mint húsz magyar és részben angol nyelvű cikket publikált. Tudományos és közéleti tevékenységének, kutatási eredményeinek és publikációinak elismerése a *Jankó János-díj*.

Pro Ethnographia Minoritatum-emlékérem

Dzsotjánné Krajcsir Piroska

Dzsotjánné Krajcsir Piroska, a magyarországi örménység néprajzának, kultúr-történetének legavatottabb képviselője, az ELTE Bölcsészettudományi Karán szerzett magyar–francia szakos diplomát, ezután 1975–1980-ig a *Világirodalmi Lexikon* szerkesztőségében, a Magyar Nemzeti Galériában, valamint az MTA Akadémiai Könyvtárában dolgozott, majd több mint 10 évig a jereváni akadémiai Történettudományi Intézet munkatársa volt. 1994-től aktív közéleti szerepet vállalt a magyarországi örménység platformjain. Sokoldalúságát mutatja, hogy oktató tevékenységet folytatott az ELTE BTK Belső-Ázsiai Tanszékén, részt vesz az *Armenia* című örmény folyóirat szerkesztésében, valamint számos írása jelent meg a Magyar Néprajzi Társaság nemzetiségi kötetekben és más kiadványokban. A magyarországi örmények körében végzett munkásságát ismeri el a *Pro Ethnographia Minoritatum-emlékérem*.

Silling István

Silling István a vajdasági Kupuszinán született, ma is ott él és aktívan tevékenykedik. Néprajzi munkássága mellett tanár, nyelvész, művelődéstörténész. Nyelvészdoktori disszertációjának témáját a magyar folklór és a nyelvészet határterületéről választotta (*A vajdasági magyar archaikus népi imádságok nyelvi aspektusai*). Több mint húsz önálló kötete jelent meg, valamint számos kiadvány szerkesztője. Tanulmányait, írásait nagyobb szakfolyóiratok mellett kisebb lapok is közölték. Több tudományos társaság tagja, konferenciák állandó résztvevője, valamint rangos elismerés birtokosa. Például Társaságunk

külföldi levelező tagjává választotta, megkapta a Györffy István Néprajzi Egyesület érmét, a Kiss Lajos Néprajzi Társaság emléklakettjét, valamint a *Magyar Érdemrend Lovagkeresztjét* is. Ezek mellett a kupuszinai állandó néprajzi gyűjtemény létrehozója és őre. Silling István eddigi munkásságát ismeri el a *Pro Ethnographia Minoritatum-emlékérem*.

Sebestyén Gyula-emlékérem

Devecsei Gáborné

Devecsei Gáborné Budapesten született 1958-ban. Amatőr csipkekészítőként fogott hozzá a csipkehagyomány anyagának szisztematikus gyűjtéséhez és feldolgozásához. Néprajzi, iparművészeti és történeti forrásokat dolgozott fel, elemzett, mélyreható kutatást végzett. Devecsei Gáborné gyűjtőmunkája során felmerült csipkekészítési technikákat és mintakincset nem „csak” megvizsgálta, hanem el is sajátította. Amikor a nemeshanyi és torockói csipkére felfigyelt, a technikákat helyben már egyetlen ember sem ismerte. Személyes pályafutása legfőképpen azért példaértékű a néprajzi gyűjtők előtt és a szakma képviselői előtt is, mert ékesen bizonyítja, hogy a lelkes amatőrből miként válhat tudatos és módszeres gyűjtő, aki szent szenvedélyéhez támogatókat is szerez és a felfedezett háziipari-iparművészeti hagyományt megmenti a feledéstől, sőt, annak új életet is képes adni. Devecsei Gáborné országos kézműves konferenciákon (textil és csipke), kiállításokon, pályázatokon vesz részt, szakosztályunk rendezvényeinek rendszeres látogatója. Méltán érdemes a *Sebestyén Gyula-emlékéremre*.

Karacs Zsigmond

Karacs Zsigmond 1940-ben született Földesen, ahol fiatalon került kapcsolatba a néphagyománnyal. A Magyar Néprajzi Társaságba Morvay Péter és Halász Péter ajánlásával lépett be, akik az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomba is bevonták már az 1960-as években. Nagyon sokat tett a földesi kurialista közösség hagyományainak megismertetéséért. Több munkája is elkészült ide vonatkozó témákban, amelyek közül több néprajzi kiadványokban is napvilágot látott. Publikációk készítése mellett gyűjtötte és gyűjti a tárgyi emlékeket is. Karacs Zsigmond eddigi munkásságával, valamint Társaságunk iránti hűségével rászolgált a *Sebestyén Gyula-emlékéremre*.

Takács György

Az 1965-ben született Takács György jogot és teológiát végzett. Az 1980-as évek második felétől járja Erdélyt, ahol feleségével együtt önfeláldozóan, minden anyagi vagy hivatalos támogatás nélkül végzett igen gazdag eredmé-

nyeket hozó folklórgyűjtést. Összesen mintegy három évet töltött terepen, elsősorban a Székelyföldön, Gyimesben, valamint Székelyföld és Moldova határvidékén. Gyűjtéseinek publikációiból értékes, hiteles, szakszerűen közzétett anyagot ismerhetünk meg, ezek szakmai mércével mérve is kiválóak. Kiemelkedik a *Kantéros, lüderc, rekegő* címen 2004-ben megjelent önálló kötete, amellyel 2005-ben elnyerte a Magyar Írószövetség Az Év Könyve díját. Takács Györgyöt munkássága már régóta érdemesíti a *Sebestyén Gyula- emlékéremre*.

Sófalviné Tamás Márta

Sófalviné Tamás Márta 1958-ban született egy Szentgál közigazgatási területéhez tartozó tanyán. 1977-től kezdődően rendszeresen adott le pályamunkákat a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum részére. Sok évtizedes gyűjtési és feldolgozó munkássága során a legapróbb részletekig vizsgálta a Szentgál környékén létrehozott valamennyi tanya történetét, a tanyasi élet hétköznapijait, ünnepnapjait, szokásait, hiedelmeit, a faluban ma is élő történeti hagyományokat, a vallásosságot, a hitéletet és formáit, melynek köszönhetően a szentgáli közösség életét új oldalról, új szempontok szerint világította meg, remek illusztrációs anyaggal kiegészítve. Sófalviné Tamás Márta mint a legjobb Veszprém megyei és országos néprajzi önkéntes gyűjtők egyike évek óta bizonyítja pályamunkáival elkötelezettségét és hozzáértését. Nem amatőr szinten, hanem hivatásos néprajzkutató módjára dolgozik. Pályamunkái és a közelmúltban megjelent könyve (*A szentgáli tanyavilág kialakulása és pusztulása*, 2012) a szakemberek előtt is alig ismert vagy egészen ismeretlen adatokat, összefüggéseket feltáró munka. Ezek alapján érdemes a *Sebestyén Gyula- emlékéremre*.

Belföldi tiszteleti tag

Gráfik Imre

Gráfik Imre 1944-ben született Balatonalmádiban. Az ELTE-n szerzett magyar szakos tanár és etnográfus diplomát, majd ugyanitt doktorált 1975-ben. A Magyar Tudományos Akadémia köztestületének tagja, a történelem (néprajz) tudomány kandidátusa. A Néprajzi Múzeumnak nyugdíjbameneteléig munkatársa, egy kis kitérővel, ugyanis 1986–1993 között majdnem két cikluson át a Vas Megyei Múzeumi Szervezet megyei múzeumigazgatójaként tevékenykedett, egyúttal a szombathelyi Savaria Múzeum igazgatója is volt. Kutatásainak eredményeit hazai és külföldi szakfolyóiratokban, évkönyvekben, tanulmánykötetekben tette közzé, illetve hazai és nemzetközi konferenciákon ismertette. Eddigi munkássága alatt szakfolyóiratok szerkesztőbizottságának tagja és néprajzi TV-filmek szakértője. Több önálló könyv szerzője, kiállítások rende-

zője. Jelentős a szerepvállalása a Magyar Néprajzi Társaságban is: titkári, főtítkári, alelnöki tisztek viselője, jelenleg is választmányi tag. Többek között még a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Bizottságának tagja, a Magyar Szemiotikai Társaság elnökségi tagja. Számos elismerés birtokosa, amelyek közül meg kell említeni a *Jankó János-díjat*, a *Györffy István-émlékérmét*, a *Pulszky Ferenc-díjat*, valamint a *Magyar Érdemrend Lovagkeresztjét*. A szakmai eredményeket folyamatosan újragondoló, gyakran új szempontokra, irányokra felfigyelő, széles spektrumú szakmai pályát felmutató kollégánk fiatalos lendülettel és szakmaszeretettel tevékenykedik. Gráfik Imre az eddigi munkássága alapján *belföldi tiszteleti tagságra* érdemes.

Hajdú Mihály

Hajdú Mihály a nyelvtudományok doktora, az ELTE professor emeritusa, a nyelvtudomány sokszorosán elismert művelője. Munkássága, szemléletmódja nagyon közel hozza a néprajztudományhoz. Pályájának kezdetén az orosházi kutatásokban tevékenyen részt vett, több, kimondottan néprajzi publikációja is született ekkor. Azonban utána is megmaradt néprajzosnak, hiszen a nyelvészeti szemléletű életművének minden részlete igényli, kiköveteli az etnográfiai és folklorisztikai reflexiókat. Az ún. névtani kutatásai és publikációi a mai napig mérvadóak. Meg kell említeni például az általa szerkesztett kiadványsorozatot: Magyar Személynévi Adattárak, Magyar Névtani Dolgozatok, Névtani Értesítő, Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok. Utóbbi kapcsán elég megemlíteni, hogy az ebben közölt gyűjtések híján hiányosabbak lennének néprajzi ismereteink jó néhány paraszti és háziipari munkatevékenységről, valamint kisipari mesterségről. Az idén nyolcvanadik életévét betöltő Hajdú Mihály minden tekintetben méltó a *belföldi tiszteleti tag* címre.

Külföldi tiszteleti tag

William A. Christian

William A. Christian 1944-ben született, amerikai származású, Spanyolországban, Gran Canarián élő független kutató, nemzetközileg elismert szakember. Központi kutatási területe a vallásantropológia. A spanyolországi, illetve baszkföldi népi vallás jelenéről és múltjáról több kiváló könyvet írt. A barcelonai és más egyetemeken oktatott, konferenciákat, kutatócsoportokat szervezett, újabban egy nemzetközi, fiatal kutatókból álló látomáskutató csoport vezetője. Magyarországon az ELTE, a PTE, a CEU vendégtanára. Munkássága sok segítséget adott a hazai egyetemi oktatáshoz is a vallási néprajz, vallásantropológia területén. Mindezeknek megfelelően indokolt William A. Christian számára a *külföldi tiszteleti tagság* odaítélése.

Elena Rodica Colta

Elena Rodica Colta 1952-ben született Aradon. Román nemzetiségű, román anyanyelvű muzeológus. 1975-ben végzett Kolozsvárott irodalom–latin és néprajz szakon. 1975 és 2012 között az Aradi Múzeumi Komplexum főmunkatársa, szakterülete a kisebbségek néprajzi kutatása. 2012-től nyugdíjasként Arad megye néprajzi-népművészeti szaktanácsadója. Céltudatosan tanult meg magyarul, egyike azoknak, akik kiállításával román részről mindig támogatta a magyar kisebbség érdekeit. 1975-től rendszeres résztvevője a békéscsabai Nemzetközi Nemzetiségkutató Néprajzi Konferenciáknak, együttműködő kapcsolatot ápol a szegedi, debreceni és kolozsvári egyetemek néprajzosaival. Három önálló kötete közül az egyik a gyoroki magyarokkal foglalkozik. Több publikációja jelent meg magyarországi kiadványokban. Elena Rodica Colta érdemei alapján méltó, hogy a Magyar Néprajzi Társaság *külföldi tiszteleti tagjai* közé válassza.

Leszja Musketik

Leszja Musketik tanulmányait a kijevei Sevcsenko Egyetem szlavisztikai intézetében végezte, tanári és műfordítói oklevelét 1977-ben szerezte meg. A magyar nyelvet és irodalmat fakultációban tanulta a kijevei egyetemen. Életútja szorosan kapcsolódik az Ukrán Tudományos Akadémia Folklór Intézetéhez, ahol 1978 óta dolgozik. Kandidátusi értekezését 1988-ban *A magyar folklórisztika szláv problematikája a 19. század végén és a 20. században* címen nyújtotta be és védte meg. Akadémiai (nagydoktori) disszertációját *A kárpátukrán népmese antropocentrizmusa (Ukrán és magyar népi próza alapján)* címen 2011-ben védte meg. Leszja Musketik az 1980-as évek közepe óta szoros kapcsolatot tart magyar néprajzkutatókkal és intézményekkel. 1994–1996 között a Debreceni Egyetem ukrán lektoraként rendszeresen tartott folklórisztikai előadásokat a Nyíregyházi Főiskola Ukrán Filológiai Tanszékén is. 1991 óta tiszteleti tagja a Magyar Írószövetségnek, tagja a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaságnak. Az ukrán–magyar kulturális, különösen irodalmi és néprajzi kapcsolatok építése, a tudományos intézeteink közötti együttműködés fejlesztése érdekében kifejtett tevékenysége, valamint tudományos eredményei elismeréseképpen választotta a Magyar Néprajzi Társaság *külföldi tiszteleti tagjává*.

Szűcs Sándor Tájkutató Díj

Nemes-Lajsz Julianna

Nemes-Lajsz Julianna 1964-ben született Napkoron, iskoláit is itt, illetve Nyíregyházán végezte. 1984-től lett a biharnagybajomi Szűcs Sándor Általá-

nos Művelődési Központ munkatársa, amelynek immár húsz éve a vezetője. Idekerülésétől fogva kiemelt feladatának tartotta és tartja a helyi értékek, hagyományok megmentését, ápolását, azok széles körben való megismerését. Ezen feladatok között is legfontosabb számára a Szűcs Sándor-i örökség gondozása. Nevéhez fűződik a Szűcs Sándor otthonában kialakított Emlékház többszöri felújításának szervezése, a ház teljes berendezése, folyamatos karbantartása, valamint az idekapcsolódó programok szervezése és lebonyolítása. Munkája eredményeként a településen és a térségben olyan rendezvények, hagyományörző programok valósultak meg, amelyek évente Szűcs Sándor emléke köré szerveződnek. Ezek a 2012-es és 2013-as évben, mikor halálának 30., illetve születésének 110. évfordulója volt, még nagyobb hangsúlyt kaptak úgy, hogy az életmű jelentőségét minden korosztállyal igyekezett megismertetni. A Tájkutató Díj Alapítvány kuratóriumi tagjai egyöntetűen állást foglaltak amellet, hogy eddigi munkásságáért Nemes-Lajsz Julianna méltán kiérdemelte ezt a rangos elismerést.

IV. Főtitkári jelentés

Tisztelt Közgyűlés!

Első alkalommal állok Önök előtt, hogy számot adjak a Magyar Néprajzi Társaság elmúlt egy esztendejéről. Társaságunk életében olyan évről számolunk be, amely nem mondható „nyugodt időszaknak”. A háromévenkénti tisztújítást közvetlenül követő esztendő rendszerint magán viseli az átállás jegyeit. A Magyar Néprajzi Társaság működését a tavalyi közgyűlés óta eltelt egy évben a nyugalom csak részlegesen és időlegesen jellemezte, s ennek belső és külső okai egyaránt voltak. Erőteljesen érvényesültek a gazdasági válságból fakadó pénzügyi következmények, s ezzel szoros összefüggésben fokozódó nehézségekkel kellett megküzdenünk szakmai elképzeléseink és érdekeink érvényesítése érdekében.

Tisztelt Közgyűlés!

Mielőtt röviden áttekintenénk az elmúlt év legfontosabb eseményeit, hajtsunk fejet azok emléke előtt, akik az eltelt esztendő során távoztak el tagjaink sorából. Tagtársaink halála nemcsak családjuk és hozzátartozóik, hanem Társaságunk számára is veszteség. Tisztelgő megemlékezésünkbe azokat is belefoglalhatjuk, akik szakmánkkal szorosan érintkező szakterületeken tevékenykedtek: 2012-ben Keszi-Kovács László, Szabó László néprajzkutatók, Bereczki Gábor finnugrista nyelvész, Dani Lajos tanár, Dóka Klára történész–levéltáros,

Fehérvári Géza művészettörténész, Hapák József fotóművész, Kiszely István antropológus, Nagyházi Csaba műkereskedő, Szeli István irodalomtörténész, Szépe György nyelvész, 2013-ban Jáki Sándor Teodóz bencés szerzetes, „a moldvai csángók apostola”, Kovalcsik Katalin népzene kutató, Kakuk Mátyás nyelvész, Pongrácz Pál malomkutató.

Emléküket megőrizzük, kérem, fejezzük ezt ki egyperces néma felállással!

Tisztelt Közgyűlés!

2012-ben biztosak voltunk abban, hogy a Társaság vezetését olyan helyzetben ruházta ránk a közgyűlés, amelyről tudható volt, hogy komoly kihívásokkal terhes és változásokat fog hozni működésünkben. Nem láthattuk előre, hogy kénytelenek leszünk megválni a korábbi években (2011 áprilisától) tevékenykedő ügyintézőtől. Az új ügyintéző munkába állásának tervezett időpontja 2013. június 1. Nem láthattuk előre azt sem, hogy a korábbi évhez hasonlóan ebben az esztendőben sem lesz biztosított a pályázati háttér révén a Társaság működési költségeinek fedezete. A civil és szakmai szervezetek támogatásának lehetőségei erőteljesen szűkültek az utóbbi évben. A korábbi évek folyamatait ismerve sem feltételezhettük, hogy a Társaság rendezvényei mérsékeltebb érdeklődést váltanak ki a tagság körében, és hogy alacsony lesz az aktív és tagdíjfizetésre is képes tagság létszáma. Jelenleg a pályázati kiszolgáltatottság miatt a Társaság működése csak a társasági vagyon folyamatos felélésével biztosítható. Rendkívül fontos a tagdíjak, a kiadványárusítások fokozott erősítése a Társaság túlélése érdekében!

A Társaság szervezeti élete a korábbi szokásoknak megfelelően rendezvényeken, választmányi üléseken zajlik, erről rövid áttekintést adunk. A 2012-es évben 25 szakosztályi rendezvényt tartottunk, közel 90 néprajzi tárgyú rendezvény szervezői, társrendezői vagy támogatói voltunk. Az éves rendezvények részletes programjai és a szakosztályi beszámolók olvashatók a Magyar Néprajzi Társaság honlapján. Mindezen eredmények ellenére problematikusnak érzem társasági rendezvényeink látogatottságát. Mindenképpen javítanunk szükséges a kommunikációs gyakorlatunkon.

A korábbi évekhez viszonyítva örvendetes tény, hogy jelentősen megnőtt a felvételiüket kérő új tagok száma (48 fő) az elmúlt esztendőben. A különböző tagi nyilvántartások alapján elkezdődött és nagy nehézségek árán zajlott a „tagrevízió”, melynek még teljesen le nem zárult adatai alapján a társaság valódi, aktív tagsága nem éri el a 300-at. A többi tag – közel 1500 Fő! – jelentős része „inaktív”, vagyis nem vesz részt a Társaság közteherviselésében sem. Az előző közgyűlésen megtörtént alapszabálymódosítás segíti a Társaság helyzetét a fizető tagok értesítése terén, annak érdekében, hogy elkerülhető legyen a tavalyi évben felmerült jogorvoslati kötelezettség, amire az ügyész-ség kötelezte a Társaságot.

Kemecsi Lajos főtitkár a beszámolóját tartja
(Fotó: Hála József)

A választmány négy alkalommal tartott ülést (2012. szeptember 19-én, december 5-én, 2013. február 6-án és április 24-én), ezek jegyzőkönyvei betekintésre hozzáférhetőek. Ezekon kívül a vezetőség többször összeült (pl. pályázatok, folyóiratok szerkesztése, a *Néprajzi Hírek* jövője témákkal kapcsolatosan). A szakosztályok vezetésében lemondások miatt történt változás az elmúlt esztendőben: a Nemzetiségi Szakosztály titkárai közül lemondott Berta Péter, és a Folklór Szakosztály titkára Gyöngyössy Orsolya helyett, a választmány döntése alapján Smid Bernadett lett a titkár. Turai Tünde titkárnak hosszas külföldi ösztöndíja miatti távolléte komolyan megnövelte Máté György titkártársának a leterheltségét. A Társaság irodája a korábbi költözések végpontján a Néprajzi Múzeum földszinti 25-ös szobájában működik. A korábbi évek gyakorlatához igazodva zajlott a társaság honlapjának a működése, illetve a hírlevelek terjesztése. Sikerként könyveljük el, hogy látogatottságunk havi átlagban meghaladja az ezer látogatót. Mára egyértelművé vált, hogy a társasági honlap egyre kevésbé képes megfelelni a korszerű követelményeknek és elengedhetetlenné vált tartalmi és formai modernizációja. Sajnálatos módon az ilyen irányú pályázata sikertelen volt a Társaságnak.

Rendezvények és szakosztályi élet

Társaságunk az elmúlt esztendőben nem szervezett kiemelt, központi rendezvényt, tevékenységének súlypontját a szakosztályokra helyezte. Tudomány-
szakunkhoz köthető személyek megemlékezésén is képviseltette magát Társaságunk, így Bereczki Ibolya alelnök helyezett el koszorút a Banner János régészprofesszor tiszteletére állított emléktáblájánál (2013. március 6.). Idén is részt vettünk a *Múzeumok Majálisán*, valamint jelentős számú ülést, konferenciát, megemlékezést, könyvbemutatót stb. rendezett Társaságunk a fővárosban és vidéken egyaránt.

A Magyar Néprajzi Társaság kilenc szakosztályban fejezi ki tevékenységét a magyar kulturális örökség, a magyar és a magyarországi nemzetiségek néprajzi értékeinek és hagyományainak feltárása, dokumentálása és publikálása terén. A szakosztályok aktivitása változatos képet mutat, nemcsak vezetőik fantáziája, mozgósító ereje és kapcsolatrendszere folytán, hanem a tagság erős területi szóródása okán is. Az elmúlt esztendőben a szakosztályi működésre igyekeztünk nagyobb hangsúlyt fektetni. Ebben a törekvésünkben a megújult szakosztályi tisztségviselők együttműködő partnerek voltak. A Társaság szakosztályainak tevékenységét részleteiben szintén a honlapon lehet nyomon követni. Az alábbiakban csak a legfontosabb szakosztályi tevékenységeket jelzem:

Az Anyagi Kultúra Szakosztály könyvbemutatókkal színesített ülései közül kiemelhetjük a szakosztály elnökének, Csoma Zsigmondnak a köszöntésére megtartott rendezvényt (nov. 22.), folytatódott a *Velünk élő mestereink* című sorozatuk, valamint a közeljövőben kerül megrendezésre a nagyobb lélegzetvételű *Középkori elemek napjaink magyar anyagi kultúrájában* címet viselő konferencia, amelynek anyagából kötet is készül.

A Folklór Szakosztály – többek között – más intézményekkel karöltve tartott a népi orvoslás témakörében egy konferenciát, illetve a könyvbemutatók közül megemlíthetjük Sándor István, valamint Küllös Imola kötetének ismertetéseit.

Az Etnológiai Szakosztály több (4) ülést tartott, valamint szervezett egy workshopot is. Ezek mellett elindított egy előadásorozatot, amelynek keretében etnológiai témában dolgozó doktorandusz hallgatók mutatkoznak be a Társaságban.

A Nemzetiségi Szakosztály sort kerített arra, hogy egy önálló ülésen bemutassák Társaságunk nemzetiségi sorozatának legutóbb megjelent darabjait, illetve a Duna–Tisza közti nemzetiségkutató konferenciák köteteit. Külön fórumot tartottak – kötődve az Unesco Szellemi Kulturális Örökség egyezményéhez – *Nemzetiségeket a nemzeti jegyzékre* címmel.

A nagyon aktív Önkéntes Gyűjtő Szakosztály több rendezvénye közül kiemelkednek az „*Így gyűjtünk mi...*” című sorozat előadásai. Paál Zsuzsanna szakosztályelnök próbálja az etnográfusokat és folkloristákat „összehozni” az önkéntes gyűjtőkkel, akik profitálhatnak a találkozásokból. Az Önkéntes

Gyűjtő Szakosztály támogatásért folyamodott 2012. szeptemberben a NKA-hoz. A támogatásról az értesítést 2013. februárban kaptuk meg, megkésve. Két pályaművünkkel nyertünk el jelentősen lecsökkentett támogatást. Tradíció Pályázatunk (melyet a Társaság hirdetett meg első ízben az önkéntes és szakmabeli gyűjtők számára és amelyet az ÖGY vezetősége koordinál) eredményhirdető rendezvényére (június 22.) 19%-os támogatást kaptunk, ez összesen 150 ezer forintot jelent. Tradíció Táborát szervezünk a 29%-os támogatottságú másik NKA-támogatásunkból a műkedvelő gyűjtők és szakmai érdeklődők részvételével 2013. július 22–25. napokon Örkényben.

A Társadalomnéprajzi Szakosztály egyik ülésén mutatták be pl. Ö. Kovács József új könyvét, valamint a Film- és Fényképészeti Szakosztállyal közösen szervezték meg és szervezik a jövőben is a *Retnográfia* című sorozatukat, ahol főként 21. századi témákat érintettek.

A Városnéprajzi Szakosztály folytatta a *Belvárosi esték* elnevezésű sorozatát, ahol – egyebek mellett – a tömegközlekedés témáját járták körül.

A Népzene–Néptánc Szakosztály előirányzott egyéves tervében egy szimpózium, egy konferencia és egy terepkutatás volt a kitűzött cél. A tervek megvalósítási idejét módosította a Duna Televízió 2012 novemberében és decemberében zajlott *Fölszállott a páva* című vetélkedő. Mivel a szakosztály vezetősége aktívan részt vett ennek megvalósításában, így a korábbi tervek későbbi megvalósítási dátumot kaptak.

Kiadványok

Az *Ethnographia* szerkesztésében változást történt. Bartha Elek nem tudta tovább vállalni a folyóirat szerkesztését. A 2012. december 5-én megtartott választmányi ülésen új felelős szerkesztőnek Viga Gyulát választották meg, és az új szerkesztőbizottság is megalakult.

A MTA támogatása révén a folyóirat behozta lemaradását. Az új szerkesztőség aktív munkájának köszönhetően már a 2013/1-es számot kézbe foghatjuk, valamint a 2-es szám június végére megjelenik (tördelés alatt van).

NKA pályázati támogatással jelentek meg a *Néprajzi Hírek* 2012. évi számai (a tavalyi közgyűlés óta a 2., 3., és 4.), valamint egy újabb sikeres pályázat után a 2013. évi számok megjelenése is biztosított. Megkezdődik a folyóirat on-line formátumú megjelentetésének előkészítése. Idevonatkozóan kell megemlíteni, hogy az MNT választmánya újabb három évre Hála Józsefet és Máté Györgyöt bízta meg a folyóirat szerkesztésével.

A nemzetiségi sorozatok újabb kötetéről is beszámolhatunk. Székely András Bertalan sorozatszerkesztő áldozatos munkájának köszönhetően megjelent *A magyarországi németek néprajza* 27. (2012) kötete és közvetlenül megjelenés alatt a *Cigány néprajzi tanulmányok* 11. kötete.

MTA pályázati támogatással készül Nagy Netta kötetének megjelentetése a *Néprajzi Értekezések* 2. kötetként a társaság monográfia-sorozatának részeként.

Anyagi helyzet

A Társaság működésének anyagi helyzetére már utaltam. Különös hangsúllyal jelzem, hogy a korábbi években kialakult struktúra már második éve nem működik, azaz nem jut hozzá a Társaság a civil szervezetek működését célzottan támogató pályázati erőforrásokhoz. A korábbi esztendőkhöz képest új megoldást jelent, hogy a Társaság szakosztályai egyes programok, projektek megvalósításához aktív pályázati tevékenységbe kezdtek. Ezt a lehetőséget egyértelműen folytatandónak ítélem, a Társaság életképességének egyik jeleként értékelem.

A Társaság működésének anyagi alapjait az MTA, az Emberi Erőforrások Minisztériuma, az NKA által, pályázatok révén elnyert forrásokkal biztosíthattuk. A gazdasági körülmények közismert megnehezédése nemcsak a viszszafozott, töredékes pályázati támogatásokban mutatkozik meg, hanem azok elszámolásának szigorúbb feltételeiben is. További bevételeink tagdíjbefizetésből, kiadványaink értékesítéséből és az szja 1%-ának felajánlásából származtak. A közhasznúsági jelentés részletekről is beszámol, itt csak a főbb számokat ismertetem. 2012-ben pályázati úton összesen 2 645e Ft állt a Társaság rendelkezésére, a tagdíjbevételek 383e Ft-ot tettek ki, a kiadványok értékesítéséből származó bevételek összege 837e Ft, míg a közhasznú tevékenységből származó bevételek 130e Ft-ot tettek ki. A kiadások összege az év során 6 736e Ft volt. Ebből a személyi jellegű ráfordítások: 2 544 000 Ft. A Magyar Néprajzi Társaság a tárgyidőszakban 1 fő munkavállalót foglalkoztatott, a részére kifizetett bérköltség 1 362 000 Ft volt. Megbízási szerződéssel többen is végeztek tevékenységet, részükre 528 145 Ft került kifizetésre. A teljes foglalkoztatás után megfizetett járulékok összege 442 408 Ft volt. Az anyagi jellegű ráfordítások összege 4 034 000 Ft volt. A szervezet folyószámláján a 2013. május 14.-ei banki kivonat szerint 3 271 315 Ft szerepel és a házi pénztárban 85 355 Ft található.

A legnagyobb nehézséget a Társaság gazdálkodásában a működési költségek biztosítása okoz, amit egyelőre igen nehezen megoldhatónak ítélek, hiszen a céltámogatások – bármily eredményesek is – nem fordíthatók a működés költségeire, s az ezt támogató pályázat pedig gyakorlatilag esélytelennek tűnik.

A fenti komoly helyzetértékelést követően kifejezem meggyőződésemet, hogy a nagy hagyományokkal bíró és fontos társadalmi és kulturális feladatot ellátó Társaságunk eredményes lesz, sikerül megtalálnunk a problémák megoldásának hatékony formáit. A főtitkári beszámoló végén fontosnak ítélem újra megköszönni mindazok segítségét, közreműködését, akiknek tevékenysége hozzájárult a Társaság törekvéseinek megvalósulásához.

Kérem beszámolómm elfogadását!

Budapest, 2013. május 22.

KEMECSI LAJOS
főtitkár

Vargyas Gábor Györffy István-émlékérmes az előadását tartja
(Fotó: Hála József)

Iancu Laura Jankó János-díjas az előadását tartja
(Fotó: Hála József)

V.

**A Magyar Néprajzi Társaság közhasznúsági jelentése a 2012. évről
Tartalmi beszámoló**

A Magyar Néprajzi Társaság 2012-ben alapszabályának megfelelően, annak célkitűzéseit figyelembe véve, a választmány által megtárgyalt és elfogadott program és költségvetés alapján működött.

A Társaság működését a Vidékfejlesztési Minisztérium (199 860 Ft), a Nemzeti Kulturális Alap (900 000 Ft), a Magyar Tudományos Akadémia (működési támogatásként 890 000 Ft), az Emberi Erőforrások Minisztériuma (300 000 Ft), illetve az EMMI minisztere (500 000 Ft) támogatta. A központi költségvetési támogatások értéke 1 816 000 Ft volt. A támogatások teljes összege 2 645 000 Ft volt.

Bevételeinket növelték a befizetett tagdíjak (383 000 Ft), valamint közhasznú tevékenység keretében szerzett összeg (837 000 Ft). A Társaság teljes bevétele 3 881 000 Ft volt.

Szervezetünk a tárgyidőszakban 1 főt munkavállalót foglalkoztatott. A Társaság által kifizetett személyi jellegű kiadás összege 2 544 000 Ft volt. Az anyag jellegű ráfordítások 4 034 000 Ft értéket jelentettek, míg a teljes ráfordítás összege 6 736 000 Ft volt.

A Társaság tárgyévi közhasznú eredménye -2 855 000 Ft. Így az előző évhez képest jelentős mértékben csökkent a Társaság saját tőkéje.

Pénztárosként felhívom a Társaság elnökségének a figyelmét, hogy a későbbi pályázatokon való indulás lehetősége miatt törekedjen a 2013. évi pozitív eredmény elérésére.

Összességében megállapítható, hogy Társaságunk a létesítő okiratában meghatározott közhasznú tevékenységét a tárgyévben közhasznú céljának megfelelően látta el.

A számviteli beszámoló a szervezet gazdálkodásáról, vagyoni, pénzügyi és jövedelmezősége helyzetéről a kapott adatok alapján készült.

Az itt elhangzott tartalmi beszámoló a Magyar Néprajzi Társaság 2012. évi közhasznúsági jelentése, egyszerűsített éves beszámoló mérlege és közhasznú eredmény kimutatása alapján készült.

A teljes közhasznúsági jelentés Társaságunk honlapján olvasható!

Tisztelt Közgyűlés!

Kérem a beszámoló elfogadását!

Budapest, 2013. május 22.

SÁRI ZSOLT
pénztáros

A közgyűlés résztvevői
(Fotó :Hála József)

VI.

**A Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság jelentése
a Magyar Néprajzi Társaság 125. közgyűlésének**

Alulírottak mint a Magyar Néprajzi Társaság 125. közgyűlése által kiküldött számvizsgálók és ellenőrök jelentjük, hogy a Magyar Néprajzi Társaság számviteli nyilvántartását és közhasznúsági jelentését megvizsgáltuk, s rendben találtuk. Javasoljuk, hogy a pénztárosnak lelkiismeretes munkájáért szavazzon köszönetet a közgyűlés, és a szokásos fenntartással adja meg a felmentvényt.

Budapest, 2013. május 22.

LUKÁCS LÁSZLÓ
számvizsgáló

SELMECZI KOVÁCS ATTILA
számvizsgáló

SZACSVAY ÉVA
számvizsgáló

KATONA EDIT
számvizsgáló

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Megemlékezések Szűcs Sándorról

Szűcs Sándor, Biharnagybajom szülőtte, a Háromföld – a Bihari Sárret, a Nagykunság és a Hortobágy – kiváló ismerője, utolsó krónikása ebben az évben lenne 110 esztendő, az elmúlt évben volt 30 esztendeje annak, hogy eltávozott közülünk.

Miután leszármazottja nem volt, halálát követően a hagyaték örököse, a Magyar Néprajzi Társaság kebelén belül 1985-ben létrejött a Tájékutató Díj Alapítvány, melynek feladata lett a Szűcs Sándor-i hagyaték ápolása, munkásságának minél szélesebb körben való megismertetése, a Háromföld kutatásának, kutatóinak munkáját segítő és elismerő ún. *Szűcs Sándor Tájékutató Díj* odaítélése. Az alapítvány kuratóriuma fontosnak tartotta a kettős évforduló méltó megünneplését, ezért 2011 őszén azzal a szándékkal hívta össze a térségben található települések önkormányzatait, civil szervezeteit, intézményeit, hogy hangolják össze a közelgő Szűcs évfordulókra tervezett programjaikat.

A rendezvénysorozat összefogására és részben a megvalósítás segítésére is hamarosan megalakult a Szűcs Sándor Emlékbizottság, összeállítottak egy közel 3 évre szóló programsorozatot, mely fölött Fazekas Sándor vidékfejlesztési miniszter vállalt fővédnökséget.

A megemlékezések 2012 tavaszán már elkezdődtek. Az elmúlt esztendő programjainak egyik központi színtere a szülőfalu, Biharnagybajom volt. Az itt megvalósult rendezvények közül – a teljesség igénye nélkül – csupán néhányat említek meg: március hónapban mutatták be a helyi művelődési házban Szűcs Sándor munkáinak ihletésére készült, s a térség diákjai számára meghirdetett rajzpályázat alkotásait, a kiállítás jelenleg a Karacs Ferenc Múzeum időszakos kiállítótermében látható; mesemondó versenyt, vetélkedőt, betyárdal fesztivált szerveztek; megjelentették Szűcs Sándor: *Bajomi vár* című munkáját. Az évfordulóra a helyiek jóvoltából megújult a „templomnyi időt megélt szülőház”, a ma Szűcs Sándor Emlékház funkcióját betöltő kishemesi porta is. Kiemelt rendezvénye volt a megemlékezésnek a Szűcs Sándor Művelődési Központban 2012. október 26-án megrendezett egész napos tudományos konferencia, ahol 12 előadótól Szűcs Sándor kevésbé ismert munkásságáról, a Sárreai Népfőiskolai tevékenységéről, a Dorogi Mártonhoz fűződő barátságáról hallhattunk, szó volt a néprajzkutatóról, a karcagi múzeumigazgatóról is, továbbá személyes visszaemlékezések és az Emlékházon lévő dombormű megkoszorúzása tették még emlékezetesebbé a programot. Erre az alkalomra jelent meg a Szűcs Sándor 40 munkáját összesítő *A puszta utolsó krónikása* című kiadvány második kiadása a Túrkevei Kulturális Egyesület jóvoltából, a szerkesztés munkálatait Örsi Juliannának köszönhetjük.

A megemlékezések másik központja az Alföldkutatásért Alapítvány által Püspökladányban, a Farkasszigeten immáron XXXVIII. alkalommal megrendezett Hortobágyi Természetvédelmi Kutatótábor volt július hónapban, melynek néprajzi napját 2012-ben a Szűcs Sándorra való emlékezésnek szentelték. A Dorogi Márton Városi Könyvtár és Művelődési Központban szervezett tudományos emlékülés programját tartalmazza lényegében a *Szűcs Sándor és Dorogi Márton barátsága* címmel erre az alkalomra megjelent kiadvány, melynek szerzői és szerkesztői munkáját Baloghné Horváth Terézia és Oláhné Szász Ilona végezte. Ugyancsak ez alkalommal látott napvilágot Dorogi Farkas *Szűcs Sándor élete és munkássága* című feldolgozása is. Mindkét munka megjelentetését az Alföldkutatásért Alapítvány és a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat pályázata támogatta.

Az évfordulóra megjelent kiadványokat 2012. november 8-án Karcagon, a *Nagykunsági könyvbemutató*n és 2013. február 21-én a Magyar Néprajzi Társaság Anyagi Kultúra Szakosztálya ülésén ismerhették meg az érdeklődők.

A 2013. év egyik kiemelt rendezvénye a március 21-én, a püspökladányi Karacs Ferenc Múzeumban *Földközelen – 110 éve született Szűcs Sándor, a Háromföld krónikása* címmel megrendezett emlékkiállítás, vándorkiállítás megnyitása volt. A kiállítás – Koticsné Magyarai Márta, V. Szathmári Ibolya, Vajda Mária rendezésében és Lukács Tihamér grafikai terve alapján – a Karacs Ferenc Múzeumban őrzött hagyatéki anyagra építve 10 tematikus tábló, számos eredeti tárgy és dokumentum segítségével mutatja be Szűcs Sándor életét és munkásságát. A vándorkiállítás több helyszínen – így Berettyóújfaluban, Karcagon – is bemutatásra kerül, végállomása a biharnagybajomi Emlékház lesz. A kiállítás megrendezéséhez az anyagi forrást ugyancsak a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat pályázata biztosította.

S ezzel még nincs vége a megemlékezések sorának, hiszen ősszel Karcagon tudományos konferencia szervezésére kerül sor, ahol Szűcs Sándor néprajzi munkásságának szakmai megítélése kerül a középpontba. Tervezzük a konferenciákon és megemlékezéseken elhangzottak megjelentetését is.

A már megvalósult és a még előttünk álló programok, rendezvények az évfordulók méltó megünneplésén túl azt is szolgálják, hogy minél szélesebb körben megismertessék a puszta egyik utolsó krónikásának életét, életművét, munkásságát, s bizonyára hozzájárulnak a róla eddig kialakult kép és vélemény árnyaltabbá tételéhez, pontosításához is.

V. SZATHMÁRI IBOLYA

A „Puszták népe” és a néprajz*

Ezen a címen jelent meg 1982-ben a szekszárdi *Dunatáj* folyóiratban debreceni néprajzprofesszorom, Gunda Béla (1911–1994) írása, amelyben először csak általánosságban szólt a *Puszták népének* gazdag néprajzi tartalmáról, majd néhány motívumot részletesebben is elemzett. Megállapította, hogy a pusztaiak szokásai, hiedelmei a magyar nép hagyományvilágának gazdag szókincsű tartozékai (Gunda 1982, 25). Gunda Béla maga is pusztán, a ráckeresztúri Szent László-pusztán nőtt fel. Erről írta egyik korai néprajzi közleményét (*Egy dunántúli nagybirtok cselédeinek élete*), amelyet a *Fiatal Magyarország* közölt 1932-ben, négy évvel a *Puszták népe* megjelenése előtt (Gunda 1932, 24–26; 2011, 62–65). Gunda Béla Szent László-pusztáról levelezett a magyar irodalom jeles személyiségeivel, Illyés Gyulával is, első verseskötetéről (*Nehéz föld*, 1928) középiskolás korában, Budapesten a Márvány utcai Felsőkereskedelmi Fiúiskola önképzőkörében előadást tartott, ahol a költő is megjelent (Gunda 1983, 7; 1982, 23). Gunda Béla kemsei falumonográfiájuk (*Elsüllyedt falu a Dunántúlon. Kemse község élete*) megjelenése (1936) után a falukutató mozgalomból a néprajztudomány, a múzeumok, egyetemek világa felé sodródott. Kemse könyvükről Illyés Gyula írt recenziót a *Nyugatban* (*Elsüllyedt a falu a Dunántúlon*). Talán nem tévedek, ha feltételezem, hogy a puszták népének világáról a falvak népének életére a kemsei falumonográfia is terelhetette Illyés Gyula figyelmét. Menyőd, Tolna megye simontornyai járásába helyezett faluról az 1940-es évek végén kezdett el regényt írni *Ítélet előtt* címmel, amely az 1950-es évek közepén félben maradt. Most jelenik meg folytatásokban a *Holmi* folyóiratban. Gunda Béla néprajzprofesszorként, előadásain, szemináriumain gyakran hivatkozott a falukutató mozgalom eredményeire. A magyar néprajzi kutatás történetéről szóló előadásában hallottuk az 1970-es évek első felében: „A két világháború között a népi kultúra iránt nagymértékben felkeltették a figyelmet a falukutatók, akik első sorban írók, szociológusok, agrárszakemberek voltak, s fő céljuk a magyar parasztság gazdasági, társadalmi és kulturális felemelése volt. Politikai és ideológiai szempontból a falukutatók (Erdei F., Féja G., Illyés Gy., Kovács I., Szabó Z. és mások) nem voltak egységesek, de mindannyian nagy felelősséget éreztek a magyar dolgozó nép iránt. Munkáik jelentősen elősegítik a társadalmi néprajzi kutatásokat.” (Gunda 1971, 22)

Gunda Béla több mint fél évszázad múltán, *Vándorok a pusztán* című tanulmányával tért vissza felnevelő tájára. A ráckeresztúri Szent László-pusztát a két világháború közötti időszakban rendszeresen felkereső vándoralakokat idézte meg: a ráckevei paprikás embert, a Velencei-hegység falvaiból érkező

* Az Illyés Gyula Emlékülésen, 2012. november 9-én Székesfehérváron elhangzott előadás.

gyümölcsáruló szekereket, a dinnyéseket, a százhalombattai halast, a szőnyeg-, pokróc- és takarókereskedőt, az ercsi, százhalombattai cigány teknőárosokat, üstfoltozókat, a drótost, köszörűst, a finom apróságokat kosarából kínáló bosnyák *babkáróst*, a csákvári cserépedény-kereskedőt, kolompárust, a vászonkereskedőt, a tojásos embert, az érdi rác marhahajcsárokat, a Kápolnásnyékről, Gárdonyból érkező betlehemeseket, a vándor könyvárust és a komédiásokat. Gunda Bélát biztattam a tanulmány megírására, a *Fejér Megyei Szemle* első néprajzi számába kértem tőle. A témával kapcsolatban a *Puszták népe*re hivatkozott: „Szólt már a pusztai vándorokról Illyés Gyula is 1936-ban megjelent munkájában, a *Puszták népében*. Említi a koldusokat, a »szavalóművész költőket«, kardnyelőket, köszörűsöket, medvetáncoltatókat, bosnyákokat, foltozó vargákat, miskárolókat, gyümölcsárosokat, teknővájókat, házaló kereskedőket, gyógyítókat.” (Gunda 1983, 8) Magam is az 1980-as évek elején a kelet-dunántúli vándoralakok, vándormunkások kapcsán a *Puszták népe* talán legizgalmasabb fejezeteiből idéztem, amelyekben Illyés Gyula a 20. század első felében az uradalmi pusztákat felkereső vándoralakokat, távoli vidékekről érkező idénymunkásokat mutatta be. Valódi vándoralakoknak a pusztáról pusztára járó *vendelek* számítottak. Illyés Gyula *vándollóknak* említette őket, s ezt írta róluk a *Puszták népében*: „*Este érkeztek, s csak szállást kértek. Rendes helyük volt, a borjúistállókhöz épített kis csalamádé-fészker, a »gugyesz«; a pusztagazda ide vezette őket, miután valamennyit gondosan megmotozta, s gyufát, pipát, kést elszedett tőlük. Egészséges, erőteljes emberek voltak, akadt közöttük úrias öltözetű is, már amennyi úriasság a keménykalapon és a csíkos nadrágon a pusztai gyaloglásban megmaradt. Kiültek a küszöbre, és meséltek a világról... Szörnyű adatokat hallottunk csapodár feleségekről, kegyetlen testvérekről, szívtelen városokról és börtönökről. A cselédek fejüket csóválták, és boldognak érezték magukat, hogy legalább tető van a fejük fölött. A vándor sóhajtott, és hosszú, néma pillantással vette át a köcsög aludtetejét vagy a bögre levest, amellyel valamelyik asszony végül mindig megkínálta.*” (Illyés 1936, 215–216)

Az idézet jól tükrözi Illyés Gyula törekvését, művének szándékát: „*Egy népréteg lelkületét szeretném ábrázolni, ez minden törekvésem.*” (1936, 30) Ugyanakkor könyvéből áradnak ránk a kultúrjelenségek, amelyek a puszták népe körében, az uradalmi cselédségnél maradtak fenn, öröztek meg. A fehérvári bicska kutatása során – szinte személyesen két helyen is megszólított: „*Ha etnográfusaink még nem ismerték, itt nyújtom át egyik hazai közmondásunkat, amelynek két változatát is tudom. Az egyik szerint a »bicska a templomban is jó«; a másik szerint »magyar ember kés nélkül a kiskapun sem lép ki.«*” (1936, 29) Acélbicskát kapott „nászajándékba” az esküvői szertartásról visszajövet a kastélyban vagy a kasznár házánál a vőlegény a hagyományos tisztelgés során, amikor menyasszonyával együtt ott bemutatkoztak (1936, 165).

A kelet-dunántúli, dél-dunántúli tűzhelyekkel kapcsolatban is támaszkodhatunk a *Puszták népére*: „Négy szoba ajtaja nyílt a konyhára. Középen állt a sárbólvert, kunhalomnagyságú, hatalmas tűzhely. Tüzet ki-ki a tetejére rakott. A széles kéményből, melynek arasznyi korommal fedett, csillogó falai közt bevert az eső, láncok lógtak, ezekre akasztották a kondérokot a szabad tűz fölé. A lábasok alá két téglá között gyujtottak lángot.” (1936, 159) A nemesi falvak halmazosodásáról, Cece (Fejér m.) csoportos udvarairól, közeiről olvashatjuk: „Párisban könnyebben kiismeri magát az utazó, mint Cecén. Cece ugyanis szabad nemesi település, ami azt jelenti, hogy a hajdani porták terjedelmes telkeit az örökösök úgy darabolták szét, és úgy építették be, ahogy kedvük és egymás iránti rokonszenvük diktálta. Ha a testvérek vagy sógorok szívesen látták egymást, a házakat szembe fordították, ha haragban voltak, háttal.” (1936, 250–251)

A komatálküldés elsősorban lányok, ritkábban legények, vagy lányok és legények barátságkötésének ajándékcserével történő kinyilvánítása. Az így kötött barátság felnőtt korokban keresztkomaság vagy házasság alapjául szolgálhatott. Illyés Gyula a *Puszták népében* a Mezőföld déli részéről, Felső-Rácegrespusztáról írta le a komatálküldés egyik formáját: „Komatállal kis testvérnéném engem majdnem minden kalács- vagy lángossütéskor elküldött valamelyik barátnőjéhez. Az örök barátság fogadásának ez a módja már csak a lányok között divatozott, de a szokás neve s a vers, melyet a tányért fedő kendő föllibbentése előtt kellett hadarnom, azt bizonyítja, hogy valaha férfiak, vagy családok közt járta.” (1936, 147–148)

Néhány figyelemre méltó néprajzi adat kimazsolázása után el kell mondanunk, hogy a *Puszták népe* elsősorban a társadalomnéprajz szempontjából mérföldkő. Jelentőségét növeli, hogy a már szárba szökkenő tárgyi néprajzi és folklórkutatások mellett ez a tudományterület az 1930-as években még éppen csak kicsírázott. Illyés könyvében részletesen bemutatja, elemzi a mezőföldi puszták társadalmát: az uradalmi cselédség foglalkozási csoportjait (csírások, göbolyösök, kocsisok, pásztorok, iparosok), a pusztán dolgozó idénymunkásokat (summások, részesaratók, dohányosok) és parancsolóikat (gazdatisztek, ispánok, kasznárok, segédtsztek, pusztagazdák). Szemrehányóan említi a puszták népéről: „Általában róluk mindenkor mindenki megfélemedkezett, ez már szokás volt. Nem csak a mindenkori honatyák, a tudósok is kihagyták őket. Multjokról így természetesen még kevesebb a »hiteles« adat, mint a jelenükről.” (1936, 67) Honatyáink több százezres tömegüket 1848-ban kihagyták a jobbágyfelszabadításból: mivel csak az úrbéres földekből lett parasztföld, s ilyennel nem rendelkeztek, egy talpalatnyi földhöz sem jutottak. Helyzetük még egy évszázadon át a kapitalizálódó nagybirtokhoz láncolta őket.

Valóban, a tudósok, történészek, etnográfusok is megfélemedkeztek volna róluk, miután Illyés a *Puszták népével* kutatásukra, a magyar valóság feltárására mintát, példát adott? A dél-alföldi, hódmezővásárhelyi cselédek, béresek életét, munkáját Kiss Lajos mutatta be 1939-ben megjelent *Szegény ember*

élete című könyvében (Kiss 1981, I, 78–134). A nagybirtokok 1945-ös elvételeével, részbeni felosztásával, termelészövetkezetté, állami gazdasággá alakításával az egykori cselédek szélnek eresztették, létalapjuk meggyengült. Ugyanakkor nem nevezték őket többé cselédnek. Az 1941-es adatokhoz viszonyítva az 1945-ös földosztással a mezőgazdasági munkások 48,5 százaléka, a cselédek 53 százaléka, a törpebirtokosok 55,8 százaléka, a kisbirtokosok 20,3 százaléka jutott földhöz (Ö. Kovács 2012, 84). Helyzetükről, sorsukról Sándor András tudósított a mezőföldi Nagykarácsonyról 1950-ben kiadott *Híradás a pusztáról* című könyvében (Sándor 1950).

Kardos László néprajzi tanulmányát (*Jegyzetek a volt uradalmi cselédség kultúrájának és életmódjának alakulásáról*) a Magyar Néprajzi Társaság *Ethnographia* folyóiratában közölték 1955-ben. Kardos László a Komárom megyei Környéhez tartozó Szentgyörgy-pusztán, a tatai Esterházy-uradalom egyik majorközpontjában kutatott. Számára is Illyés műve a kiindulási alap az uradalmi cselédek mindenkori helyzetének felmérésénél: „*Senki sem tudott róluk, és senki sem akart tudni róluk, a hivatalosak közül, az irodalom és a tudomány is megfeledkezett létezésükről. A harmincas évek derekán úgy kellett felfedezni őket. Illyés Gyula Puszták népe című remekműve mindmáig az egyetlen olyan hiteles írás, amely az írói élmény erejével világít bele ennek az embersorsnak a mélyébe, és általánosítja a róla szerzett ismereteit és élettapasztalatait... A tudomány adóssága továbbra is megmaradt e jelentékeny társadalmi réteg története, sorsa, küzdelmei, élete iránt. A néprajztudományé is.*” (Kardos 1955, 225) Kardos László véleménye szerint még egyetlen pusztá fejlődésrajzának az összegzése is külön könyvet kíván. Ám a továbbiakban e témában könyvről nem is álmodhatott, mert a Szentgyörgy-pusztáról szóló mintaszerű tanulmányát a legfelsőbb pártpolitikai fórumon mint nem haladó szellemű népréteggel foglalkozó munkát hivatalosan elmarasztalták, ami a téma további kutatását legalább két évtizedre visszavetette (Eperjessy 2007, 16).

A kialakult helyzetet, a tudomány adósságát és megtorpanását jelzi *A magyar néprajztudomány bibliográfiája*, amelyben az 1945–1954 közötti évek terméséről több apró adatközlés mellett érdemi munkaként csupán Illyés Gyula *Puszták népének* 6–11. kiadásait jegyzik a társadalomnéprajzi publikációk sorában (Sándor István 1965, 199–200). Az 1955–1960 közötti évekből a téma jelentős néprajzi közleményeként Illyés művének 12–13. kiadásait és Kiss Lajos *A szegény emberek élete* című könyvének 2. kiadását tartja számon a bibliográfia (Sándor István 1971, 326–328). Történészeink munkái közül T. Mérey Klára *Adatok a dél-dunántúli uradalmak gazdasági cselédségének életviszonyaihoz a századforduló idején* című írására utal (1957). Könyv, Pusztainé Madar Ilona: *Uradalmi cselédek Békés megyében*, csak 1982-ben jelenhetett meg a témáról, Illyés Gyula személyes közbenjárására adták ki. Ekkor Magyarországon országos programként nem csupán az alföldi tanyarendszer felszámolása, hanem az egykori uradalmi puszták utolsó hírmondóinak szét-hordása, építészeti emlékeinek lebontása is folyt. E felszámolás politikai dönté-

se a „szövetkezetesítési” kampány során már 1949-ben megszületett a kommunista pártvezetésben. Álláspontjuk szerint: a „... tanyasi település... akadályát képezi a fejlődésnek..., a mezőgazdaság szocialista átszervezésének későbbi szakaszán az átszervezés akadályát fogják képezni már az aprófalvak és a majorok is.” (Ö. Kovács 2012, 100)

Ha szerény méreteken is, de az 1970-es években újra elindult a helyszíni kutatás a puszták népénél. Szabó József a Vas megyei büki és tormáspusztai uradalmak volt cselédeinek visszaemlékezéseit gyűjtötte össze: nyolc család életútját kísérte végig, egészen 1973-ig (Szabó 1979). Gaál Károly magyar és német nyelvű kötete a burgenlandi uradalmi cselédek elbeszélő kultúráját mutatja be (1985). Kutatásai indítékainak sorában Gaál Károly – az 1970-es években a Bécsi Egyetem néprajzprofesszora – Illyés Gyula könyvére hivatkozik: „*Nem tagadhatom le, hogy Illyés Gyula munkája és fiatalkorombeli múltam vezettek el a csajtai majorba, ahol 1963-ban, – ha már lecsökkent számban is, – a béresek társadalmi és kulturális közössége még élt... Amikor évek elteltével kutatásaimat a burgenlandi magyarok többségére kiterjesztetem, én is már csak a hajdani béresek és nem egy zárt közösség kultúrájával találkoztam össze.*” (Gaál 1985, 20) Nógrád megyében az egykori Mayláth-uradalom pusztáin (Nógrádgárdony, Patvarc, Örhalom) Zólyomi József kutatót: az uradalmi cselédek lakáskultúrájáról, viseletéről, népszokásairól közölt mintaszerű tanulmányokat (Zólyomi 1978, 1979, 1980).

Az Illyés-i mű méltó tudományos párját Eperjessy Ernő 2007-ben, 71 évvel a *Puszták népe* megjelenése után tette le a magyar néprajztudomány asztalára: *Puszták népe a Zselicben (1900–1950)*. Eperjessy Ernő, a baranyai Sasrétpusztá szülőtte, az Őrtiloshoz tartozó Szentmihályhegy és Asszonyvár tanítója, így vall könyvéről: „*A címválasztás (Puszták népe a Zselicben) nem volt véletlen. Ihletője Illyés Gyula Puszták népe c. kötete, a szerző számára alapvető mű, tisztavízű forrás és szinte »cselédbiblia« volt egyszerre.*”

Nekünk – a Mezőföld kutatóinak – is Bibliánk a *Puszták népe*. Jelentőségét növeli, hogy itt a néprajzi kutatás jóval később indult, mint a magyar nyelvterület számos más, főként népművészetével, népviseletével a figyelmet magukra irányító vidékein. A megkésettsegből adódóan a Mezőföldön jóval kevesebb volt a feltárt, megismert néprajzi anyag, ezért a *Puszták népe* mint e területre vonatkozó néprajzi forrás is jelentős.

Kresz Mária (1919–1989) néprajzkutató 1987-ben a székesfehérvári István Király Múzeumban tartott előadásában a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumba az 1960-as években még tervezett mezőföldi tájegység megghiúsulásáról beszélt mint kijelölt tájegységfelelős: „*Ezt a tervet nagyon siratom, hogy nem sikerült... Elementünk 1969-ben Pesovár Ferencsel Illyés Gyula Puszták népe könyvének nyomán arra a pusztára, ami nincs a térképen, térkép helyett a Puszták népét használtuk. Megtaláltuk egy völgyben a pusztát, és ott egy cselédházat. A lakás lefényképezhető állapotban volt. Két család használt közös konyhát, ezt is szépen ledokumentáltuk. Akkoriban Illyés Gyula bejárt a*

Néprajzi Múzeumba, megmutattam neki a fényképet. A konyha falán spárgán voltak fölakasztva a fedők. Erre Illyés: – *Mintha az édesanyám konyháját látnám! Elmondta, ha a pusztán két asszony nagyon összeveszett, és hangosan veszekedtek kint az udvaron, akkor, hogy a veszekedésnek véget vessen, egy harmadik asszony odament, vett két földöt, és mint a cintányért összeverte, akkora lármát csinált, hogy a két asszony veszekedése nem hallatszott.*” A mezőföldi tájegység épületeit, a felső-rácegrespusztai cselédházat is, egy tollvonással kihúzták a Szabadtéri Néprajzi Múzeum telepítési tervéből.

Fejér megyében a táj kutatás az 1970-es évek végén, *A puszták népe – a Mezőföld története* című kiállításunkra készülve kezdődött. Könyvvé terebélyesedő katalógusában megszólaltattuk adatközlőinket, a puszták népéből még élő tanúkat (Demeter–Lukács 1980). E kutatás eredménye Demeter Zsófia bölcsészdoktori értekezése a mezőföldi uradalmak gazdálkodásáról (1985), kandidátusi disszertációja az enyingi Batthyány-uradalom történetéről (1997), valamint *Sárfőtől Mezőföldre – Táj- és népkutatás Fejér megyében* című könyvem (2009).

Az uradalomtörténetekben helyet kap a munkaerő kérdése: a kapitalizálódó nagybirtokokon a jobbágyfelszabadítással megszűnt robotmunkát hogyan sikerült uradalmi cselédek, idénymunkások (summások), részesek, napszámósok alkalmazásával pótolni. Ugyanakkor a Szabó István által szerkesztett *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914* című tanulmánykötetből kimaradtak az uradalmi cselédek. A *Birtoktalanok* fejezetben a pusztaiak közül a summásokkal foglalkozik Sárközi Zoltán tanulmánya. Utóbbiakat kutatta Lencsés Ferenc és Demeter Zsófia is (Lencsés 1982; Demeter 1984). A nyolckötetes *Magyar néprajz* kézikönyvben Katona Imre írt az uradalmi és gazdacselédekről. Hangsúlyozta, hogy az uradalmi cselédek életének kutatásához Illyés Gyula művével követendő modellt alkotott. Vizsgálatuk különleges néprajzi módszert kíván, annak beható elemzését, hogy életvitelük mennyiben volt egy sajátos szubkultúra alapja. *A Puszták népéből ismerős élethelyzetet emelt ki: „A munkaadó közvetlenül vagy közvetve, állandó felügyeletet gyakorolt; szinte megszokottá vált a káromkodás és az ordítózás, sőt sor kerülhetett a megalázó pofonra és ütlegelésre is; az utóbbiakat csak az idősebb cselédek vették igazán zokon.*” (Katona 2000, 174–177)

Befejezésül Borbándi Gyula értékelését idézem: *„A magyar széppróza klasszikus alkotásai közé a szociográfiai irodalomból Illyés Gyula »Puszták népe« című könyve emelkedett. A mű költészet és társadalomleírás, az írói képzelet szabad szárnyalása és a tények aggályos tárgyilagossággal való számbavétele, magasrendű szépirodalom és hiteles riport a század első harmadának pusztai életéről. Illyés kendőzés és szépítés nélkül tárja az olvasó elé a pusztai szegénység megrázó tüneteit, a reménytelenséget és kilátástalanságot, amelyben a szegények legszegényebbjai élnek. Az ő pusztai képéből hiányzik a korábban annyiszor megénekelte idill, a nosztalgiákat ébresztő, a szabadság áttetsző levegőjétől könnyed, romantikus magyar valóság. Helyette*

sötétséget, elmaradottságot, levertséget látunk. Az emberek lemondóak, letörtek, cselekvésre képtelenek. Illyés a pusztai világot pártatlan írói megelevenítő erővel ábrázolja és noha az egész művet a költészet lengi át, megdöbbentő hatású szociográfiát tartunk a kezünkben. Nyugodt, indulatoktól mentes hangja, adatainak és észleléseinek szinte tudományos szakszerűséggel való előadása lenyűgözi az olvasót. Tárgyilagosságával és lefogott hangjával válik igazán vádirattá: a nagybirtok embertyomorító hatása és a latifundiumok urainak mindent tudomásul vevő nemtörődömsége ellen.” (Borbándi 1983, 216–217)

Mindezen felül a magyar néprajztudomány számára a *Puszták népe* pótolhatatlan, becses forrás, amely őrizi a mezőföldi puszták népének átalakult, eltűnt, felszámolt anyagi, szellemi és társadalmi kultúráját.

LUKÁCS LÁSZLÓ

Borbándi Gyula

1983 *A magyar népi mozgalom. A harmadik reformnemzedék.* New York

Demeter Zsófia

1984 *Summások Fejér megyében. Alba Regia XXI.* 221–234. Székesfehérvár

1985 *Mezőföldi uradalmak gazdálkodása a 19. században.* Doktori értekezés. Kézirat

1997 *A munkaerő, a szántóföldi növénytermesztés és az állattenyésztés herceg Batthyány Fülöp enyingi uradalmában (1806–1870).* I–II. Kandidátusi értekezés. Kézirat

Demeter Zsófia–Lukács László

1980 *A puszták népe – a Mezőföld története.* Székesfehérvár

Eperjessy Ernő

2007 *Puszták népe a Zselicben (1900–1950).* Horpács

Gaál Károly

1986 *Kire marad a kisködmön? Adatok a burgenlandi uradalmi béresek elbeszélő kultúrájához.* Szombathely

Gunda Béla

1932 *Egy dunántúli nagybirtok cselédeinek élete. Fiatal Magyarország II. 2.* 24–26. Budapest

1971 *A néprajzi kutatás története.* Sokszorosított egyetemi jegyzet. Debrecen

1982 *Puszták népe és a néprajz. Dunatáj V. 3.* 23–34. Szekszárd

1983 *Vándorok a pusztán. Fejér Megyei Szemle 1983. 1.* 7–18. Székesfehérvár

2011 *Egy dunántúli nagybirtok cselédeinek élete. Emléktöredékek Gunda Béláról.* 62–65. Székesfehérvár

Gunda Béla és szerzőtársai

1936 *Elsüllyedt falu a Dunántúlon. Kemse község élete.* Budapest

Illyés Gyula

1936a *Puszták népe.* Budapest

1936b *Elsüllyedt a falu a Dunántúlon. Nyugat* II. 8. 144–145.

2012 Ítélet előtt. (1.) *Holmi* XXIV. 11. 1321–1338.

Kardos László

1955 Jegyzetek a volt uradalmi cselédség kultúrájának és életmódjának alakulásáról. *Ethnographia* LXVI. 225–344.

Katona Imre

2000 Átmeneti rétegek az agrártársadalom peremén. *Magyar Néprajz nyolc kötetben. VIII. Társadalom.* Főszerk.: Paládi-Kovács Attila. 173–238. Budapest

Kiss Lajos

1981 *Szegény emberek élete.* I–II. Budapest

Lencsés Ferenc

1982 *Mezőgazdasági idénymunkások a negyvenes években.* Budapest

Lukács László

2008 *Sárfőtől Mezőföldig. Táj- és népkutatás Fejér megyében.* Székesfehérvár

Ö. Kovács József

2012 *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965.* Budapest

Pusztainé Madar Ilona

1982 *Uradalmi cselédek Békés megyében.* Békéscsaba

Sándor András

1950 *Híradás a pusztáról (1945–1950).* Budapest

Sándor István

1965 *A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1945–1955.* Budapest

1971 *A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1955–1960.* Budapest

Szabó István (szerk.)

1965/1972 *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914.* I–II. Budapest

Szabó József

1979 Cselédsorsok, cselédutak. *Néprajzi Közlemények* XXIII. Budapest

T. Mérey Klára

1956 *Adatok a dél-dunántúli uradalmak gazdasági cselédségének életviszonyaihoz a századforduló idején.* Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 10. Series Historica 5. Pécs

Zólyomi József

- 1978 A Mayláth-uradalom cselédeinek lakáskultúrája a két világháború között. *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve IV.* 201–225. Salgótarján
- 1979 A Mayláth-uradalom cselédeinek viselete a két világháború között. *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve V.* 199–226. Salgótarján
- 1980 Az emberi élet fordulóihoz és a naptári ünnepekhez fűződő szokások a Mayláth-uradalom cselédeinél a két világháború között. *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve VI.* 251–295. Salgótarján

Kós Károly néprajzkutató, akadémikus emlékezete*

Tisztelt Konferencia!
Kedves Hallgatóim!

A régi erdélyi tudományos irodalomban gyakori volt, hogy az emlékezéseket „ébredtetés” szóval jelölték. A 17 éve körükből eltávozott Kós Károly emléke nem halványult el. Művei sorra rendre halála után is megjelentek. Olyan művei is közkinccsé válhattak, amelynek megjelentetése évtizedeken át reménytelennek tűnt. Meg kell állapítanunk: Kós Károlynak, az etnográfusnak napjainkban is élő az öröksége. Nap mint nap elevenen hat. Az olvasóközönséget tájékoztatja Erdély, a Partium, Moldva néprajzáról. Ami nem kevésbé fontos, tudományos munkásságának egésze ma is ösztönzi az etnográfia művelőit, de nem kisebb a jelentősége annak sem, hogy a mind nyitottabb, a hétköznapi világában tájékozódó historikusok, társadalomtudományi kutatók sem nélkülözhetik Kós Károly szellemi hagyatékát. Nem tekinthető véletlennek, hogy amikor a Magyar Tudományos Akadémia a határainkon kívül élő magyar tudósokat korlátozás nélkül meghívhatta tagjai sorába, a legelsőök között választották meg Kós Károlyt, hogy akadémikusként képviselje Erdély néprajzi kutatását.

Népünk történetének egyik legválságosabb korszakát ívelte át életpályája. Sztánán, 1919. augusztus 11-én született. Kolozsvárott 1996. február 29-én hunyt el. A mostoha történelmi, társadalmi, politikai körülmények ellenére mindig következetesen az „ahogy lehet” parancsához igazodott, nem ment el, noha a Királyhágótól nyugatra is szívesen látták volna, hiszen ide is nevezetes tevékenység kötötte. Nem lenne szabad megfeledkezzünk arról, hogy érdeklődése, eredményes terepmunkája valaha a teljes magyar nyelvterület fel-

* Elhangzott 2013. február 23-án a Néprajzi Múzeumban megrendezett *Dr. Kós Károly életműve nyomában* című konferencián.

ölelte. Csak a diktatórikus politikai rendszer zárta szűk határok közé. Emlékezzünk arra, hogy a vasi, őrségi fazekasság tudományos feltárását néki köszönhetjük! Ahogy az 1867 előtti nemzedékek mondanák, „mindkét hazában” jelentős munkát végzett.

A Farkas utcai Református Kollégium, és a sepsiszentgyörgyi Mikó Kollégium tarisznyálta fel a magasabb tanulmányokra, az értelmiségi hivatásra. 1939-ben tett érettségije után két eredményes szemesztert a kolozsvári Református Teológiai Akadémián hallgatott. 1940 őszén a Kolozsvárra visszatért Ferenc József Tudományegyetemre iratkozott be. Történelem és földrajz szakos tanárjelöltként folytatta stúdiumait, ám szívvel, lélekkel etnográfusnak készült Viski Károly tanítványaként. Követte Viski Károlyt 1941-ben Budapestre. 1942 őszén az ötödik szemeszter kezdetén visszatért Erdély fővárosába, ahol Gunda Béla hallgatójaként sikeresen végzett 1944-ben. Nyomban summa cum laude doktori szigorlatot is tett. Nem köztudott: etnográfiai tanulmányaihoz – eddig alaposan fel nem derített okokból – nem kapott atyai támogatást. Levezetésünkben erről ismételtén írt. Nagy céltudatosság kellett ahhoz, hogy kitarson eredeti szándéka kiteljesítése mellett.

Tudományos közszolgálatát 1941-ben kezdte, amikor egyetemi gyakoronokká nevezték ki. 1944-ben egyetemi tanársegéddé léptették elő. Természetesen a második világháború végén megalakult Bolyai Tudományegyetemen folytatta szolgálatát. Egyetemi tevékenységével együtt járt az is, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület néprajzi gyűjteményének gondozását, muzeológiai feladatait is ellátta, hiszen az egyes tárgyi gyűjtemények, táruk az adott szak-tanszékek kezelésében álltak. Kutatástörténeti tájékozódását elősegítette, hogy mindemellett az Erdélyi Kárpát Egyesület közgyűjteményi örökségének gondozásában a fényképtár kezelőjeként is részt vállalt. Amikor Gunda Bélának romániai kormánydöntést követően 1948-ban távoznia kellett a Bolyai Tudományegyetemről, magára vállalta az elárvult tanszék minden előadói feladatát. Utóbb a romániai diktatúra valamennyi egyetem néprajzi katedráját felszámolta. Ugyan a Bolyai Tudományegyetem vezetői tanszéki keretek nélkül 1955 és 1959 között (az egyetem erőszakos beolvasztásáig) megbízott előadói minőségben mégis biztosították, hogy Kós Károly folytathassa szaktudományi előadásait.

A Gheorghe Dej vezetésével kialakuló diktatúra összeolvasztotta a különféle múltú, korábban önállóan működő múzeumi gyűjteményeket. Kós Károly 1951-től nyugdíjba vonulásáig az egyesített közgyűjteményben, az Erdélyi Néprajzi Múzeumban kapott alkalmazást. Előbb osztályvezető volt, majd igazgatóhelyettségé neveztek ki. Múzeumi szolgálata egyik különösen értékes eredménye a kolozsvári szabadtéri néprajzi gyűjtemény kiépítése, benne a 17. századból fennmaradt kászonimpéri, székely boronaház megmentése, áttelepítése. (Kedves emlékemként őrizhetem, hogy ennek az építése közben ismerkedhettünk össze 1956 augusztusában, amikor éppen Vámszer Géza kísért ki hozzá a Hójába.) Akkor már állt a hagyományos kézműves kohászkodás érc-

zúzó berendezése is, amit Verespatakról mentett meg. A múzeumi tevékenysége ugyan sok belső rendező, leltározó és kiállításrendezői munkával terhelte Kós Károlyt, de nagy áldozatokat hozott, hogy minél több terepmunkát végezhesen. Kiszállásai révén megsokszorozta a tárgyi gyűjteményt, gyűjtőmunkája felfrissítette ismeretanyagunkat. Számos olyan vidéket vizsgált, ahová korábban nem juthattak el kutatók. Nem véletlen, hogy a Román Tudományos Akadémia kolozsvári kutató szervezetébe is meghívták. 1951 és 1956 között múzeumi kötelezettségei mellett akadémiai kutatóként is tevékenykedett, máig ható eredményes kutató vállalkozásokat szervezett. A romániai tudománypolitika elismerése nyilvánult meg abban, hogy a bukaresti Román Tudományos Akadémia testülete 1973-ban rendes tagjává választotta.

Szinte pályakezdésétől ígéretes munkákat publikált. A diktatúra kiépülése idején nem csak lehetetlenné tették, hogy tanulmányaival rendszeresen jelentkezhessék, szinte két évtizednyi időre teljességgel lehetetlenné tették, hogy nagyobb léptékű munkáival nyilvánosság elé léphessen. 1947 és 1966 között nagyobb lélegzetű munkái fiókjában maradtak. (Diákkorunkban csak román nyelvű munkáit jelenhettek meg. Tanúsíthatom, azokat is nagy érdeklődéssel forgattuk.) A diktatúra nemzetközileg is elszigetelte. Nem csak a magyarországi szakemberektől, intézményektől zárták el, de lehetetlenné tették európai kapcsolatai ápolását, építését is. Elzártága okozta, hogy az olykor Magyarországra kiküldött közleményeit egyes szerkesztőbizottságok átdolgoztatták. Olykor K. Kovács László (a régi kolozsvári ismerős) leleménye segítette át a redakció tagjainak ellenállásán. Az ilyen eset háttérében az állt, hogy a friss magyarországi eredményeknek a híre sem érhetett el hozzá. Jellegzetes eset volt, hogy az ötvenes évek elején megújuló magyar múzeumi ügykezelési utasítások, nyilvántartási nyomtatványokat hivatalos úton többször postázták címére. Soha nem jutottak el hozzá. Végül az egyik kollégánk bukaresti hivatalos útjára utazásakor protokoll öltözéke cipőit kitömte ezekkel, majd a román fővárosból postáztatta a kivasalt íveket. Utóbb Kós Károly, ha kiutazási engedélyt kapott, csak turistaként látogathatott Budapestre. A mostoha viszonyok nem szegték kedvét, lankadatlan végezte tudományos munkáját, pótolhatatlan terepkutatásait.

Jellegzetes, hogy első nagy sikert aratott könyvét még *Mihez kezdünk a természetben?* címmel fogadtathatta el, és csak 1968-ban jelentethette meg. A kissé furcsának tűnő cím alatt, ami eltakarta az etnográfiai tartalmat, noha a könyv magyar és európai néprajz volt a javából. A hetvenes évektől a romániai diktatúra rákényszerült arra, hogy az országa belső, társadalmi kohézióját erősítse. Ez lehetőséget nyitott arra, hogy néprajzi, történeti, nyelvészeti könyvek jelenhessenek meg. A politikai taktika természetesen kénytelen volt utat nyitni a romániai magyar tudományosság előtt is. 1972-től közzé tehetette *A vargyasi festett bútor* kötetét. Szinte ugyanakkor a Kriterion Könyvkiadó nagyszerű vezetői és kitűnő szerzői gárdája az egész magyar nyelvterület egyik legfontosabb nemzeti, tudományos kiadójává, publikációs fórumává

tették. A nagyemlékezetű, kiváló diplomáciai, taktikai érzékű kiadói vezető, Domokos Géza európai távlatú programkeretet biztosított Románia magyar tudományossága számára. Kós Károly – akárcsak számos nemzedék- és pályatársa – felelősen élt a lehetőségekkel. Sorra, rendre jelentette meg a Kriterion Kiadó gondozásában a *Népélet és néphagyomány* (1972), *Tájak, falvak, hagyományok* (1976), *Eszköz, munka, néphagyomány (Dolgozatok a munka néprajza köréből)* (1979) kutatástörténeti eseményszámba menő tanulmányköteteit. Jegyezzük meg: egyetlen magyarországi, szlovákiai kutató számára nem biztosítottak ilyen nagyszerű lehetőséget. (Sajátságos, hogy a Jugoszláviában, a Vajdaságban az újvidéki Fórum kínált a Kriterionnal összevethető tudományos, szépirodalmi kiadási lehetőségeket.) Ki kell mondanunk, Kós Károly jól sáfárkodott az adódó, történelminek nevezhető alkalommal. Tanulmányköteteivel a 20. század legterjedelmesebb etnográfiai életművévé gazdagította munkásságát. A Magyarországon élő pályatársai közül senki nem álmodhatott arról, hogy hasonló terjedelemben jelentessék meg kutatásaik eredményét. De tudnunk kell, hogy ezt a páratlan életművet sem engedték teljessé válni. Fontos megjegyeznünk, hogy csak azok a művei kerülhettek nyomdába, amelyeket a romániai diktatúra sajtóellenőrzése és az egészen sajátos tudománypolitikája tolerált. Példaként kell hivatkoznunk, hogy a Kriterion rendkívül leleményes igazgatója, Domokos Géza sem tudta biztosítani, hogy a rendkívül értékes és nélkülözhetetlen agráretnográfiai munkája a kalotaszegi földművelésről szerzőnk életében megjelenhessen. (A romániai tudománypolitika következetesen és nagyon erősen korlátozta tematikailag magukat az etnográfiai és a folklorisztikai kutatásokat is, de bizonyos témakörök munkái évtizedeken át nem láthattak nyomdafestéket. A népi hit- és hiedelemvilágra vonatkozó közlések vallási agitációnak minősültek! A romániai tudománypolitika rendkívül erősen a népművészet és a népviselet iránti érdeklődésre igyekezett korlátozni a publikációkat.)

Ez a magyarázata annak, hogy a magyar népművészet eddig ismeretlen vidékeit magisztrális sorozatban tárta fel Kós Károly, Szentimrei Judit és Nagy Jenő társszerzőségében. 1972-ben a Kászonszék székelysége népművészetét, 1974-ben a Szilágyság magyarságának, 1976-ban a Kis-Küküllő vidéke magyar településeinek díszítőművészetét tették közkinccsé. 1981-ben Moldova csángó magyarságának népművészetét dolgozták fel. Különösen ez a kötet a maga nemében előzmény nélkülinek tekintendő! A diktatúra politikai szeszélyességét jelzi, hogy milyen nehéz körülmények között végezték munkájukat, arra az is utalhat, hogy a Mezőség magyar települései, szórványai magyar népművészeti kötetét csak 2000-ben tehették közzé. 2002-ben jelenhetett meg Torockó népművészetének bemutatása. Ehhez csak annyit kell hozzáfűzőm, hogy a Kós Károly munkáját segítő, az anyaggyűjtést végző, dokumentáló munkacsoporttal még 1956 augusztusa közepén torockói látogatásom alkalmával találkoztam. Munkatársai, Dankanits Ádám (aki akkor éppen a területileg illetékes nagyenyedi múzeumi szervezet igazgatójaként tevékenykedett), Starmüller Géza építész-mérnök és Kallós Zoltán, a folklórgyűjtő lettek kalauzaim a Székelykő alatti bányász-kohász hagyományú városkában.

Nem járunk mesze az igazságtól, ha feltételezzük, hogy Kós Károlyék népművészeti kötetsorozata adott példát a magyarországi megyék népművészeti gyűjteményes kötetei megjelentetéséhez. A lassan már két évtizede megindult sorozat mögül sajnálatosan régóta hiányzik a hivatásos kiadói szervezet támogatása. A sorozat jelentős részét (és egyáltalában életben maradását is) a megyei múzeumi szervezetek lelkes munkájának köszönhetjük. Nem véletlen az sem, hogy Ortutay Gyula nem csak néprajzi kutatóként, hanem akadémikusként, országgyűlési képviselőként, a parlamenti kulturális bizottság elnökeként, a TIT és a Hazafias Népfront vezető tisztségviselőjeként egyaránt elég gyakran bosszús kirohanásokat intézett a magyar könyvkiadást irányító politikusok, illetve a könyvkiadók vezetői ellen. (Ha különösen indulatot váltott ki belőle valamilyen rossz kiadói intézkedés, az egyik „ünnepelt” kiadói vezetőt röviden dilettáns patikussegédként emlegette.)

Kós Károly a diktatúra és a hol erősebb, hol rejtett nacionalista politikai kampányok közepette kiváló szervezőnek, szerkesztőnek bizonyult. Nemzedéktársával, a folklorista Faragó Józseffel 1976-ban elindították a *Népismereti Dolgozatok* kiadványsorozatát. Pótolták ezek a kötetek a nagyon hiányzó erdélyi, romániai magyar néprajzi szakfolyóiratot. A reménybeli szintézishez gazdag ismeretanyagot halmoztak fel, egyben a néprajz iránti elmélyülő érdeklődést, és a nemzetiségi önismeretet is egyaránt szolgálni kívánták mind a szerkesztők, mind a népes szerzői gárda tagjai. Számunkra, Magyarországon élő kutatók számára mindig esemény volt, ha a *Népismereti Dolgozatok* egy-egy új számát kezünkbe vehettük. 1976-ban, 1978-ban, 1980-ban, 1981-ben, 1983-ban szinte rendszerességgel jelentek meg a Kriterion kiadásában. A diktatúra utolsó időszakában lehetetlenné vált a közlés folytatása. A politika nagy fordulata után az utolsó kötet 1994-ben hosszú, kényszerű szünet után

jelent meg. Helyére új orgánumok léphettek. Kós Károly és szerkesztőtársa erőfeszítése, szervező munkája például szolgált az 1989 után alakuló, a fiatalabb nemzedék immár kedvezőbb körülmények között megjelenő szakkiadványai számára.

Nem vállalkozhatunk arra, hogy Kós Károly tudományos eredményeit részletesen felsoroljuk, elemezzük. Csak röviden utalhatunk, hogy munkássága rendkívül fontos a tradicionális földművelés, állattartás, a népi építészet és a lakáskultúra vizsgálatában. Nélküle nem lehet hitelesen felvázolni a magyar nyelvterület keleti részének táji tagoltságát. Sokat tett azért, hogy a korábban elhanyagolt társadalomnéprajz jelenségeit alaposabban, behatóbban, hitelesebben ismerhetjük.

Nem lehet eléggé nagyra értékelnünk gyűjtési dokumentációit. Gyorsan változó világunk napról napra mind jobban felszámolja a tradicionális életformát, a hagyományos kultúrát. Az elsüllyedő életforma emlékei hiányában nem szólhatunk hitelesen a jelent és a jövőt meghatározó múlttól. A néprajz-tudományon túlmutató kötelességünk, hogy az egyetemes megismerés más szakágait is tényanyagunkkal, elemzési eredményeinkkel segítsük. Kós Károly tanulmányai, gyűjtési dokumentációi, bennük a különleges, művészi értéket is képviselő rajzaival hitelesen rekonstruálhatóvá teszi elődeink nehéz, ám tisztes világát. Tulajdonképpen nagy szerencséje volt briliáns rajztechnikája. Világos, jól áttekinthető, könnyen értelmezhető rajzait az adott korszak romániai nyomdái kiváló minőségben közzé tudták tenni. Ugyanezek a nyomdák nehezen birkóztak meg a fényképes dokumentációk reprodukálásával. (Nem közismert, hogy a magyar nyomdák klisétechnológiájának korszerűsítését Fél Editnek köszönhetjük. A svájci, vöröskeresztes ismerői révén – akikkel évenként át nagyon nehéz körülmények között dolgozott Budapesten 1959 elejéig – számos technikai-technológiai újítást, ipari szabadalmi megoldást szerzett meg, amikor a készülő népművészeti kötetei reprodukcióit a legjobb nyomdai szakemberek sem tudták kellő színvonalon megoldani. Lengyel Lajos, a neves könyvművész ebben kiváló partnernek bizonyult. Megszerezte a kor pártpolitikai támogatását.) Kötelességem megjegyezni, hogy Kós Károly rajzai hitelességéről külön is meggyőződtem. Olykor akaratlanul is Gönyey Sándor nyomában járt. Gönyey Sándor remek fényképei azonosíthatók voltak Kós Károly cca. két évtizeddel később készült rajzaival. Engem megragadtak az apró részletekben megmutatkozó azonosságok.

Amikor Kós Károly munkásságának egyetemes értékét hangsúlyozzuk, nem feledkezhetünk meg arról a pótolhatatlan szerepről, amivel népi, nemzeti identitásunkat erősíti. A 20. századi diktatúrák előszeretettel bélyegezték meg népünk rusztkus rétegeit, csoportjait. Olykor attól sem riadtak vissza, hogy a szülőkkel szembe állítsák fiaikat, unokáikat. Meghasonlást igyekeztek előidézni mind a társadalomban, mind a sajátos tradíciójú regionális csoportokban, mind a hajdani megtartó, helyi kis közösségekben. A Kós Károly munkásságából kibontakozó kép segít megérteni a szélesebb közönség körében,

hogy népünk az objektíven nehéz életkörülmények mellett is maradandó művészi, emberi értékeket teremtett, hordozott nehéz történelmi időkben is, és őrzött öntudattal a legutóbbi évtizedekig. A modern kor, ha úgy tetszik, a posztmodern világ maga is válságot idéz elő, ha az előttünk járt nemzedékek, elődeink tapasztalatait, kulturális értékeit elutasítja, elveti, elődeink emberségével, kultúrájával, erkölcsiségével, közösségi habitusával szembefordítja a felnövő nemzedék tagjait.

Kós Károly ugyan a múlttal, az elmúló hagyománnyal foglalkozott, ám tisztán kell látnunk, hogy a jövő korok szilárd, tudományosan megragadható alapjait fektette le. Közösségi jövő szilárd hagyományok nélkül elképzelhetetlen. Népünk, közösségünk vesztébe rohan, ha múltját nem ismeri, ha elődeit megtagadja. Ugyan a 19. századi romantikus nemzeti gondolatrendszer válságba került, számos elemében el is avult, ám az új identitás építéséhez a realitások talajára építkező önbecsüléshez mind a tudomány területén, mind a közművelődésben a kiindulást olyan életművek kínálják, amilyen Kós Károlyé. Öröksége egyetemességét bizonyítja, hogy a románra fordított tanulmányai iránt is tisztos érdeklődés mutatkozott.

Nem kisebb annak a jelentősége, hogy számos tanulmányát, dolgozatát szentelte a népünkkel hosszú évszázadokon át együtt élt erdélyi és a Kárpátokon kívüli románság tanulmányozásának. Nem kerülte el figyelmét az erdélyi szászság kulturális öröksége sem. Számos esetben a hajdani együttélés kulturális, társadalmi hagyományait is példaként bemutatta. Szívesen elemezte a munkában, a kereskedelemben megvalósuló interetnikus cserekapcsolatokat. Ez a munkája is folytatásra ösztönöz!

Kós Károly tudományos munkáit a jövőben is terjesztenünk kell! Fontos lenne, hogy a fiatalabb kutatónemzedékek tanuljanak tőle és egykori munkatársaitól! A fiatal kutatóknak példát adott! Kötelességük, hogy az ő és munkatársai útját járják, nyomába szegődjenek! Remélem, a mai konferencia alkalma a jövő következetes munkájának csak első, kezdő állomása lesz! Kérem, tegyünk meg mindent, hogy egy sorozat kezdetének tekintsük a mai konferenciát! Erre mind az erdélyiségnek, mind a magyarságnak égető szüksége van!

FILEP ANTAL

KUTATÁSOK

„Kelet–Nyugat”

Népi vallás a keleti és a nyugati kereszténység határán Folytonosság, változások és kölcsönhatások

2012-ben ezen a címen nyert Pócs Éva, a Pécsi Tudományegyetem professor emeritusa az ERC (European Research Council / Európai Kutatási Tanács) Advanced Grants kutatási pályázatán több mint 2 millió eurót, a Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékén működő önálló kutatócsoport létesítésére, 2013 szeptemberében megkezdendő, ötéves közös munka támogatására.

Az Advanced Grants pályázatokat 5 év óta hirdetik meg, évente egyszer az ERC. A tavalyi pályázatra 2304 pályamű érkezett, 4,5 százalékkal több, mint egy évvel korábban. Mint az ERC magyarországi képviselőjének közleménye kiemeli, a nyertesek kiválasztásának szempontjai közt fontos a pályázatban rejlő kreativitás, új utak keresése, az interdiszciplináris látásmód, valamint a fiatal kutatók nevelésének, a velük való együttműködésnek és a nemzetközi kapcsolatok kiépítésének a képessége. Idén 313 pályázat lett nyertes: köztük osztották el a rendelkezésre álló 680 millió eurót. A kiválasztott kutatók életkora 35 évtől 76-évesig terjed, több mint 15 százalékuk nő. A rendelkezésre álló pénz 18 százalékát költötték a *humán és társadalomtudományok* kategóriájára.

Pócs Éva magyarként másodmagával, Szemerédi Endre matematikatudós akadémikussal nyerte el a 2012-es Advanced Grants támogatását; a humán és társadalomtudományok csoportjában Közép-Kelet-Európa poszt-szocialista országait egyedül ő képviseli. (Összehasonlításképpen: az Egyesült Királyságban 20, Hollandiában és Franciaországban 7–7, Németországban 5, Olaszországban és Spanyolországban 4–4, Norvégiában 2, Ausztriában, Svédországban, Írországban és Svájcban 1–1 humán kutató nyert.) Az össz-statisztika, az *élet-tudományokkal és a fizikai/mérnöki tudományokkal* együtt is a nyugat-európai kutatók óriási fölényét mutatja. (A két végpont: 80 angol, 39 francia, 38 német – 2 magyar, 1 cseh, 1 észt, 1 horvát, 1 litván, 1 ciprusi, 1 szlovák nyertes.) Ez figyelmeztető jel kell hogy legyen számunkra. Hiszen nem tételezhetjük fel, hogy Angliában vagy Franciaországban – a nagyobb lélekszámhoz arányítva is – ennyivel több kiemelkedő, nyerőképes tudós legyen. Nem tudjuk, végül is hány magyar kutató mert és tudott egyáltalán pályázatot beadni, és hány nem talált tervezett kutatása számára befogadó intézményt. Mindazonáltal, ha azt vesszük számba, hogy miben maradtunk el, két tényezőre gondolhatunk, amiben a nyugat-európaiak jobbak: a *pályázatírás mesterségén kívül* elsősorban a *pályázó munkacsoportokat fogadni képes intézmények* nagyobb

számára. Az ERC statisztikái szerint az Advanced Grants 5 éve alatt például három hollandiai egyetem összesen 36, a Helsinki Egyetem egymagában 12 nyertes pályázatot fogadott be!

A „Kelet–Nyugat” Kutatócsoport székhelye a PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszéke lesz, de a munkában résztvevő 15 személy között többen munkaidejük 30–50 százalékában, mint a pesti vagy kolozsvári egyetemek és más néprajzi, antropológiai intézmények alkalmazottai dolgoznak majd a kutatócsoport közös témáin. A személyek kiválasztásánál fontos szempont volt néhány, kutatói állásra hiába váró tehetséges fiatal munkalehetőségének, valamint legalább egy pár, megszegyenítően alacsony nyugdíjban részesülő egyetemi oktató kutatási feltételeinek a biztosítása is. A kutatócsoport emellett két, már régóta működő team tevékenységét is folytatni kívánja, azok interdiszciplináris örökségével együtt. Az egyik, a kora újkori vallás, mentalitás, hiedelemvilág forrásait feltáró és feldolgozó munkacsoport már eleve történészek és folkloristák, antropológusok együttműködéséből született. Az ő közös munkájuk eredménye például az újonnan feltárt magyarországi boszorkányperek hét kötete; vagy számos prédikáció illetve látomásgyűjtemény; nem beszélve az interdiszciplináris konferenciák és tanulmánykötetek soráról. Most is természetes törekvésünk más szakmák képviselőit: történészeket, klasszika-filológusokat, valláskutatókat is bevonni munkánkba.

A kutatás központi témája a *keresztény vallás*. A csoport tagjai a népi vallás néhány kulcsjelenségének antropológiai, történeti és folklorisztikai vizsgálatát tervezik Közép-Kelet-Európa egy vallási kontaktzónájában, ahol a *latin és bizánci kereszténység* európai kezdetei óta *kulturális és vallási kapcsolatok, párhuzamok és ellentétek* állandóan változó konstellációi jellemzőek. Néhány komplex, az egész vallási mezőre kiterjedő vizsgálat mellett elsősorban a jelenségek helyi vallásokban való múltbeli és jelenbeli szerepét és folklorisztikus reprezentációit fogják kutatóink tanulmányozni, egy-egy kiemelt téma kapcsán (ezek: *szentkultusz, szakrális kommunikáció, demonológia, boszorkányság, valamint gyógyítás*).

Kiemelt szerepet kap a kutatásban az *eltérő nemzetiségű* (magyar, román, szerb) és *vegyes felekezetű* (katolikus, protestáns, ortodox) *falusi közösségek* vizsgálata. A kutatás kulcskérdései: a vallásos világkép és vallási normák szerepe a múltban és a jelenben, az egyéni vallásosságban és a mindennapi életben; a változások, vallási modernizáció és globalizáció, a posztmodern vallásosság, a spiritualizmus előretörése, alternatív vallási mozgalmak megjelenése. A kérdések másik fókuszja: a *vallás mint identitásformáló tényező*, valamint az *együttműködés, az ellentétek és konfliktusok* vizsgálata az eltérő nemzetiségek és felekezetek között; továbbá a *hivatalos vallás és a népi/laikus/egyéni vallásosság* viszonya, az egyház és a papság szabályozó szerepe.

A kitűzött földrajzi térségek egy részén: Dél-Baranyában, Csíokban, Gyimesben, Moldvában, Szilágyságban és Dicsőszentmárton térségében már megkezdett kutatásokat folytatnak a csoport tagjai. Most vonják be a vizsgálatba a

Bács megyei Sükösdöt, valamint néhány mezőségi, illetve Moldva és Székelyföld határzónájában (Úz völgye, „Hárompatak”) elhelyezkedő települést és két, kegyhelyek köré szerveződő új vallási közösséget. Szerepel a tervekben egy-egy vajdasági, illetve bulgáriai kutatópont is.

A pályázatnak az is egyik vezérelve volt, hogy a jelenkori társadalmakat kutató antropológusok és a történeti néprajz, történeti antropológia emberei együttműködjenek, több nézőpontból közösen tanulmányozzák témáikat, eltérő társadalmi környezetekben, különböző idősíkokban, a kora középkortól napjainkig. A történeti és jelenkutatások közti együttműködést fogja támogatni egy, az első három évben létrehozandó, térinformatikai alapokon nyugvó *archívum és történeti dokumentumtár*, amely rendezi és közzéteszi a történeti források és ezzel egyidejűleg jelenkori szövegarchívumunk anyagát. Az idősíkok összekapcsolására, illetve interdiszciplinaritásra és többmódszerű megközelítésre törekszik a csoport a *szövegfolklorisztikai vizsgálatok* terén is. Az új terepmunkák és a történeti források, valamint archivális folklóradatok felhasználásával két folklórműfaj: az *apokrif legenda* és a *ráolvasások* anyagát nemcsak szövegjelenséggént, hanem funkcionális műfajként is vizsgálni fogják.

A pályázati támogatás öt éve alatt a kutatócsoport összesen tizenhat önálló könyvet, hat közös tanulmány-, illetve konferenciakötetet, valamint nyolc forráskiadványt szándékszik megjelentetni (a könyvek egy részét angolul is publikálni fogják.) Új publikációsorozat indul a Balassi Kiadónál *Vallásantrológiai tanulmányok Közép-Kelet-Európából / Studies on vernacular religion in Central and Eastern Europe* címen. Az e sorozatban tervezett publikációk példái az alábbiak. Balatonyi Judit: *A házasságkötés ünnepi Gyimesben*; Bárh Dániel: *A zombori ördögűző. Mikrotörténeti elemzés*; Csepregi Ildikó: *Gyógyító szentek a középkorban és kora újkorban*; Györfy Eszter: *Szentkultusz és démonhit Gyimes és Moldva határán*; Ilyefalvy Emese: *Verbális interakciók a 16–18. századi magyarországi boszorkányperekben*; Kis-Halás Judit: *Betegség, gyógyítás és gyógyítók a kora újkori boszorkányság kontextusában*; Komáromi Tünde: *Zarándoklatok és felekezeti viszonyok Füzesmikolán és környékén*; Nagy Ilona: *Apokrif teremtésmítoszok a közép-kelet-európai irodalomban és folklórban*; Peti Lehel: *Pünkösdista és adventista közösségek három moldvai csángó faluban*; Pócs Éva: *Helyi vallás egy gyimesi közösségben*; Pócs Éva: *A természetfeletti kommunikáció alapformái Közép-Kelet-Európában*; Vidacs Bea: *A látó és közössége Sükösden*. Emellett a PTE a L'Harmattan, illetve a Balassi Kiadóknál már létező tanszéki sorozataiban is fognak szöveggyűjteményeket és szövegfolklor-tipológiákat publikálni, jelenkori és történeti anyag alapján egyaránt (ráolvasások, prédikációk, látomás-szövegek, teremtésmondák stb.).

Háztörténetek Néprajzi kutatás Gomboson

Bácska délnyugati részén, a horvát határszélhez közel, Gomboson dolgozott egy kutatócsoport 2013. április 3–7. között Szerbiában. A kutatás, melynek vezérfonala a ház és a szakrális kisémlékek története volt, voltaképpen egy korábban, a Szent István Egyetem Ybl Miklós Építéstudományi Karának Településmérnöki és Építészeti Tanszékén működő Népi Építészeti Tudományos Diákkör hallgatói által megkezdett terepmunka továbbgondolásaként jött létre.

Az építészhallgatók Fülöp István vezetésével Gomboson, Doroszlón és Szilágyin mértek fel népi építészeti emlékeket és igazából ezeknek a felméréseknek a nyomán indult a háztörténetek gyűjtése. A hallgatók Gomboson és Doroszlón tíz-tíz, míg Szilágyin öt teljes parasztportát dokumentáltak.

A néprajzi kutatás ötlete a felmérési rajzokat látva született meg. A szervezés és a kutatás vezetése Szügyi Ferenc néprajzos munkája, aki ötletgazda is egyben és a Zentai Történelmi Levéltár levéltárosa.

A hallgatókat a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékén toborozta, de a világhálónak köszönhetően tudomást szerzett a lehetőségről minden kárpát-medencei magyar néprajz szakos hallgató. Így a téma iránt érdeklődők, ketten Szegedről: Cs. Tóth Gabriella, Mészáros Tímea; hárman Budapestről: Fózer Dóra, Szabó Gabriella, Varga Gyöngyvér és Kákai Emese Debrecenből alkották a csapatot, melyhez e sorok írója is csatlakozott.

A jó szervezésnek köszönhetően már érkezés után adatközlők várták a kutatókat, így a faluban töltött napjainkat maximálisan ki tudtuk használni. Ahogyan az Bácskában lenni szokott: kézzől kézre adtak bennünket!

Az egykor színmagyar faluban mára jelentős számú menekült és cigány család telepedett le. A törzsökös magyarság fiatal generációi évtizedek óta folyamatosan hagyják el a falut. Ahogy vendéglátónk sommásan megjegyezte: a gazdag parasztok kitanították a gyerekeiket, akik aztán elmentek a faluból, eladva még az örökséget, az ősi házat is!

Ottjártunkkor is tapasztalhattuk, hogy sok a lakatlan, eladó ház. A nemrég jöttek pedig, ahogy az lenni szokott, igyekeznek saját igényeiknek megfelelően átalakítani a lakókörnyezetet: már áll a bizánci stílusban épült ortodox templom.

Az etnikai-vallási identitás érdekes példájával szembesülhettünk a településen a kutatás során. Szakrális kisémlékeket keresve, az egyik portán kint dolgozó embertől érdeklődtünk a határbeli feszületek felől. Emberünk készségesen a tudomásunkra hozta: *Krsta ima samo kod naše crkve!* (Kereszt csak a mi templomunk mellett van!) Habár a település különböző pontjain élnek a betelepült családok, mégis elkülönülnek: külön kocsmába járnak és a boltban is külön váltásban dolgoznak.

*A kutatócsoport látogatása a felújítás alatt lévő gombosi tájházban
(Fotó: Klamár Zoltán)*

Az etnikai szegregáció a falu egyetlen temetőjében is megmutatkozik. Van egy hagyományos falusi temető, felnőtt és gyermek temetőrésszel, majd ezután a cigány és a zsidó temető rész következik. A temetői kálvária mögött viszont már létrejött a szerb temető.

A kutatótáborban esténként verődött össze a csapat, mikor is a nap eredményeit vettük számba, hívtuk fel egymás figyelmét lehetséges adatközlőkre.

A kutatást anyagilag támogató szervezet a zentai Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre volt.

Vendéglátónk a gombosi Arany János Magyar Művelődési Egyesület és elnöke, Hajnal Viktor, terepi segítőink Hajnal Krisztián és felesége, Pintér Piroska, valamint Siklósi Bogyó Marika hitoktató volt, akik mindig készségesen álltak rendelkezésünkre. A plébániai levéltárban Verebélyi Árpád plébános úrnak köszönhetően búvárokodhattunk.

A kutatás, ha és amennyiben sikerül további támogatást kapni, folytatódik Gomboson, de szeretnénk továbblépni és gyűjteni Doroszlón, valamint Szilágyiban is.

KLAMÁR ZOLTÁN

FÓRUM

Konferencia Jakutiáról
(Moszkva, 2012. november 20–25.)

Az Oroszországi Föderáció köztársaságai időről időre kulturális-tudományos programokat szerveznek Moszkvában. Jakutia (a Szaha Köztársaság) 2012. november 20. és 25. között mutatkozott be a városban. A bemutatkozás hetében a politikai konzultációkat kulturális és tudományos programok egészítették ki. Az ünneppsorozatra azért került sor éppen 2012-ben, mert 380 éve, 1632-ben vált Jakutia Oroszország részévé. A kulturális programokat a moszkvai szaha filmfesztivál, a Szaha Nemzeti Színház vendéggjátéka a Moszkvai Nagyszínházban és egy szaha művészeti kiállítás színesítette.

A tudományos program is hasonlóan tartalmas volt. Jakutiához kapcsolódóan három tudományos konferencia került megrendezésre. Ezek közül néprajzi szempontból a legérdekesebb november 21–22-én zajlott. A konferencia a szaha író, nyelvész és folklórgyűjtő, Alekszej Jeliszevics Kulakovszkij (1877–1926), vagyis szaha névén Ökszököleh Ölökszöj 1912 májusában (tehát éppen 100 éve) a szaha értelmiséghez írt nyílt levelét helyezte a tudományos diskurzus fókuszába. E levélben Kulakovszkij arra szólította fel a kortárs szaha értelmiséget, hogy csatlakozzanak ahhoz a felvilágosító munkához, amely a szahákat kulturális és gazdasági szempontból a többségi orosz társadalom szintjére „emeli fel”. A szaha nép jövőjéért aggódó Kulakovszkij levele a 20. század elején jelentős hatást gyakorolt korának szaha vezetőire, és jelentősen elősegítette a szaha nemzetiségű értelmiség első nemzedékének térnyerését a jakutiai nyilvánosság terein.

A konferencia már címében is (*Az alkotó egyéniség helye a történeti-kulturális környezetben*) arra az igényre utalt, hogy az elmúlt 100 év történelmi tükrében értelmezzék az előadók a szaha értelmiség szerepét és lehetőségeit a jakutiai tudományosság, kulturális élet és oktatás fejlesztésében. A konferenciára a jakutiai tudományos műhelyeken kívül Oroszország más területeiről (Moszkva, Szentpétervár, Kazany, Irkutszk), és külföldről (Azerbajdzsán, Kazahsztán, Japán, Németország és Nagy-Britannia) is érkeztek kutatók; összesen mintegy 150 előadó vett részt így a konferencián. Az első plenáris ülést követően négy párhuzamos szekcióban dolgoztak a résztvevők, majd a szekciók munkáját egy kerekasztal-megbeszélés zárta le.

A konferenciát az Északkelet-Oroszországi Föderatív Egyetem (Jakutszk) rektorhelyettese, a szaha történész, Anatolij Alekszejevics Burcev nyitotta meg. Előadásában hangsúlyozta, hogy az európai értékek átvétele nem jelenthet egyet a szaha kulturális hagyományok feladásával. Ezeket a hagyományokat a tudományos életben és a megszületett munkákban is érvényesíteni kell. Az

európai tudományosság általános kritikája több előadásban is megfogalmazódott. Különösen gyakran idézték meg az előadók Oswald Spengler *A Nyugat alkonya – A világtörténelem morfológiájának körvonalai* című munkáját és annak gondolatait. A szaha előadók véleménye szerint a nyugat (vagyis Európa) jelenleg a spengleri történelemelmélet szerinti civilizációs időszakban, Jakutia és a szaha értelmiség ezzel szemben a kultúra időszakában található. A kultúra időszakát Jakutiában pedig éppen Kulakovszkij és annak száz éve írott levele nyitotta meg.

A konferencia megnyitója dorombzenével
(Fotó: Mészáros Csaba)

A filozófiai, tudományelméleti és tudománytörténeti szempontból fontos előadások mellett a *Globalizáció és regionalizmus, önazonosság és nemzeti értékek a hagyományos kultúrában* elnevezésű szekció ülésén néprajzi jellegű előadások is helyet kaptak. Szóba került a szovjet és a szaha identitás összefüggésének kérdése, nyelvészeti antropológiai előadás világított rá a szaha nyelvhasználatba beszűrődő orosz nyelvi hatásokra, és megvitatták a kutatók a szaha dorombkészítés és dorombozás spirituális vonatkozásait is.

Szekcióülés a konferencián
(Fotó: Mészáros Csaba)

A konferenciát követően az Orosz Tudományos Akadémia Mikluho-Maklaj Etnológiai és Antropológiai Intézetének vezetője, Valerij Tishkov és az intézet munkatársai mutatták be a *Népek és kultúrák* könyvsorozat legújabb, a szaha kultúráról szóló kötetét. A könyvet, amely jelenleg a szahákra vonatkozó néprajzi ismeretek legteljesebb monográfiája, Jekatyerina Nazarovna Romanova, a jakutszki Humántudományok és Északi Kis Népek Intézete Néprajzi Osztályának vezetője szerkesztette.

A kétnapos konferencia nem csak a kortárs szaha tudományos élet seregszemléje volt, hanem lehetőséget adott arra is, hogy a külföldi kutató megismerkedjen azokkal a dilemmákkal, amelyekkel a kis szibériai népek kutatói szembesülnek akkor, amikor saját szemléletet tükröző kutatási eredményeiket az oroszországi és a nemzetközi tudományos nyilvánosság elé tárják.

MÉSZÁROS CSABA

A textilművesség évezredei a Kárpát-medencében (Budapest, 2012. december 4–5.)

2012. december 4–5-én a Magyar Nemzeti Múzeumban az MTA VEAB Kéz-
művesipar-történeti Munkabizottsága, az MTA VEAB Iparrégészeti és Archaeo-
metriai Munkabizottsága és a Magyar Nemzeti Múzeum közösen rendezett
konferenciát *A textilművesség évezredei a Kárpát-medencében* címmel. A
munkabizottságok több évtizedes tevékenységét elsősorban történészek, nép-
rajzosok és mesterségeket kutatók ismerik és követik nyomon. A Kárpát-
medence anyagi kultúrája egyes ágait középpontba állító interdiszciplináris
konferenciasorozat egy újabb rendezvénye volt ez a mostani, mely ezúttal a
textilt állítja a tudományos érdeklődés középpontjába. A nagyszabású rendez-
vény Szulovszky János (MTA BTK Történettudományi Intézet) szakmai irá-
nyításával, szervezésében és elnöklésével zajlott. A 2012-es konferencián a
nyersanyag-történet, a magyarországi történeti emlékanyag bemutatása (régé-
szeti, levéltári források, a textilkereskedelem és a textil és reprezentáció), a
történeti textil-tárgyaink megóvása (restaurálásuk, textilek védelme), valamint
az alapanyag és az öltözet előállításának eszköztörténete és mesterei témakö-
rökben hangzottak el előadások.

Az első tematikus részben a régészeti és történeti emlékekkel kapcsolatos
előadások hangzottak el. Gyulai Ferenc–Kenéz Árpád–Pósa Patrícia *Rostnö-
vények maradványai a Kárpát-medence régészeti korszakaiban*, Pásztókai-
Szeőke Judit *A római Brigetio III. épületének falfestményén ábrázolt, nyíl-
hegyben végződő clavival díszített tunica értelmezése és Város szélén kis mo-
soda... – Egy Savaria előterében feltárt római kori textilműhely* címmel tartott
előadást.

Szende László régész *Textilművesség az Árpád-kori Magyarországon* cí-
met viselő előadásában az Árpád-kor textilművességét vizsgálta az írott és a
régészeti források alapján. Az írott kútfők közül rendkívül fontosak a kolostori
adománylevelek és összeírások, mert ezekben számos liturgikus textília-
elnevezéssel találkozunk. A végrendeletek, illetve külföldi források a világiak
ruhaviseléséhez nyújtanak támpontot. Nagyon izgalmas kérdés, hogy kik fog-
lalkozhattak a textíliák előállításával, az ún. szolgáltatónepek között több
csoport foglalkozott ilyen típusú mesterséggel. A szakirodalom régóta rávilá-
gított, hogy nagyon jelentős importáruval számolhatunk, amint a különböző
vámjegyzékek, illetve István ifjabb király 1264-es számadása is bizonyítja. A
régészeti jelenségek vizsgálata számos problémát vet fel, a textíliák csak spe-
ciális körülmények között maradhattak meg, a lábítós szövöszék rekonstruk-
cióját is érdemes lenne revízió alá venni. Hasonlóan problematikus a szövö-
szék-nehezekek vizsgálata, mivel évezredek használatuk miatt csak a konkrét
lelőhelyek elemzésével lehetséges pontos datálásuk. Az utóbbi időszak egyre

intenzívebb település- és faluásatásai minden bizonnyal új eredményeket fognak hozni.

Teke Zsuzsa italianista történész *A firenzei szövet a 15. század második felében Magyarországon* címmel a firenzei szövet magyarországi kereskedelemben való megjelenéséről tartott előadást. 1320 és 1520 közt változó intenzitással folyt a két régió közti szövetkereskedelem. A 14. század hatvanas éveiben a túltermelő szövetiparban – évente átlagosan 2500 vég szövet – válság következik be az itáliai piacok beszűkülése miatt. Ezt követően a fellendülés és piaci irányultságváltás új időszakában, a 1370-es évektől a firenzei nagyobb arányú kivitel kezdetét veszi. Firenze kereskedői kezdenek megjelenni Magyarországon is, főleg Zsigmond idejében. A firenzei hamarosan a legdrágább szövetfajtának kijáró első helyet foglalja el a magyar szövetimportban, szemben a veronai, németalföldi (Löven, Brugge, Brüsszel) szövetekkel, melyeknek vámtétele 0,5 aranyforinttal volt átlagosan alacsonyabb a firenzeinél. Az 1470-es években megindult a gyapjúszoetekkel együtt a selyemszoetek exportja is Magyarország felé, miként az 1481-es szlavóniai vámszabályzatból az kiderül. Majd Mátyás firenzei kapcsolatai és a firenzeieket támogató feltételek ösztönzően hatottak a kereskedelemre. Ekkor lehetünk tanúi a budai piac felemelkedésének: a Magyarországra behozott áru háromnegyede a budai vásárban cserélt gazdát és legfőképpen az udvari népek fogyasztására (királyi udvar, egyházi és világi előkelők) vásárolták. A korlátozottan engedélyezett kiskereskedelem révén az alsóbb néposztályokhoz is eljutottak a firenzei kelmék. A Budán árusító firenzei származású kereskedők száma meghaladta 25 főt ezidőtájt. (Mátyás király hitelben vásárolt 14 kereskedőtől nagy mennyiségű szövetet, amit aztán soha nem fizetett ki.) Különösen értékes része volt az előadásnak, amikor Teke Zsuzsa eredeti adatokat osztott meg a hallgatósággal és kimerítő részletességgel mutatta be egyetlen kereskedőház budai forgalmát. Antonio Bini és üzlettársa, Ragione Buontempi üzleti könyvéből kiderül, mely szövetfajtákat milyen értékben értékesítettek 1501. július és 1502. november között Budán. A készpénzért e másfél év alatt eladott szövetek (selyem- és gyapjúkelmék) értéke 21,37 forint volt. Ezen belül előfordultak drága luxustermékek (különbféle selyem, bársony, damaszt, arannyal díszített és egyszínű damaszt brokát és a legdrágább brokát, valamint zetani anyagok) és olcsóbb szövetek (pl. taft) egyaránt. Megállapítható, hogy a 15 hónap alatt selyemszoetből 549,5 rőföt adtak el 1064,93 forint értékben. A selyemszoetekhez hasonlóan széles kínálatuk volt Biniéknek gyapjúszoetből is: 24 különböző színű között volt a skarlátszoet, a szerzetesek számára készült „panno fratesco” és kétféle mintás szövet is. Összességében 811 rőf gyapjúszoet fogyott el 1037,42 Forint értékben Biniék üzleti könyve alapján. A gyapjúszoetek egy rőfje átlagosan 1–1,25 forint között, a legdrágább zetanié és brokáté 5,3–5,53 forint között mozgott.

Benda Judit a *Posztókereskedelem és posztósboltok a késő középkori Budán* című prezentációjában beszámolt a budai piactér nyugati oldalán (a mai

Úri utca nyugati oldala) elhelyezkedő posztókereskedő boltokról és műhelyekről (gvant lauben). A négyféle posztó egy része félkész állapotban érkezett a városba, ezeket olykor kallózni, festeni, bolyhozni és vágni kellett. A műhelyek többsége a Posztómető vagy más néven Nyíró utcában volt, a posztót a kereskedőházak utcai boltjaiban árulták, azok udvarra nyíló kamráiban pedig nagyméretű ollókkal a szövetek kiálló szálait vágták le. Az üzletek a kalmárboltokkal ellentétben kiskereskedelmi és nagykereskedelmi szerepet egyaránt betöltöttek. A kereslet a városi polgárok vagyoni gyarapodásával párhuzamosan nőtt, a legnagyobb tételben posztófajták érkeztek. A késő középkori Budán a posztókereskedelem jó üzlet volt: a városban nem voltak sem szövőműhelyek, sem az alapanyag előállításához szükséges birkanyájak. Ezt bizonyítja, hogy a textilszövést végző mesterekre – vászonszövőkre, kallózókra, kelmefestőkre, ványolókra, fehérítőkre – vonatkozó jogszabályok szinte teljesen hiányoznak a Budán forgalmazott textíliák széles választékát ismertető *Budai Jogkönyvből*.

Gyulai Éva *Divat és mesterség – A kassai szabó céh termékei* címmel tartott előadást. A 17. század elejére már állandósulnak a divatmegoldások, a posztóviselet terjedőben volt és egyre olcsóbbá is vált a szélesebb tömegek számára. A 16. században még méretre termeltek, azt követően egyre inkább vásárra is vitték a termékeket: a dolmány az egyik legnépszerűbb vásári ruhadarab a parasztok körében. Kassán az egyetem alapítását követően szükségessé vált a „doktorköpeny” gyártása is. A pórszoknyát nyolc részből szabták, nagyon széles körben elterjedt. A suba egyszerű változata is sikeres termék: készítője mással nem is foglalkozott. Az 1641-es limitáció foglalkozásonként más-más viseletet tüntet fel. A szabómesterségek terjednek és egy 1670-es mesterremek-összeírásból kiderül, hogy a korábbi mintakönyveket kevés változtatással (szabás, alapanyag változatlan marad) másolják, néha csak a színen változtatnak.

Várfalvi Andrea a *Tafotától az arany drótig – 17. század eleji női viselet egy soproni sírlelet vizsgálatának tükrében* címmel E. Nagy Katalin és Járó Márta kollégáival elvégzett közös munkát mutatott be. A vizsgálatuk legfőképpen az anyaghasználatra és a kötéstani technikák elemzésére irányult. Nagyon gyakori egyebek közt a lanszírozott lampaszkötés a fellelhető sírleletekben.

Ráduly Emil *18. századi nyomott mintás textíliák a váci kriptából* című előadásából megtudhattuk, hogy noha a nyomott minta általánosan elterjedt volt a korban, nálunk a leírásokban szinte alig fordul elő. Nem Németország felől jött be hozzánk az előadó kutatásai szerint, hanem más nyugati országokból került hazánkba. A kutatást az is nehezíti, hogy kevés viseletelem maradhat meg az idő múlásával: a selyem egész jól megmarad, a pamut kissé, a gyapjú alig konzerválódik. A fennmaradt leletek közt nincsenek házi készítésű darabok. Azonban megállapítható, hogy a nyomott mintás textília elterjedt lehetett, hiszen a kripta tárgyai közt a textilek mintegy ötven százaléka ilyen anyagból tevődik össze.

A *Festőnövények, textilszínezékek használata egykor és most* témában hallhattunk ezt követően előadásokat. Elsőként Lakatosné Pammer Gabriellától az *Őshonos festőnövényektől az őskori ruházatiig – Textil kísérletek a százhalombattai Régészeti Parkban* címmel, melyben kollégájával, Tamaskáné Jakab Margittal végzett munkájáról számolt be. Az őshonos növények listáját összeállították: som, dió, vadalma, vérehulló fecskefű, szurokfű, galagonya, vadszeder stb. Az őskorhoz hasonló természeti állapotok kialakulását (földművelés megszűntetése, erdős steppe társulások, csernozjom talaj) követően pedig a festő hatású, többhasznú növényeket kezdték el termesztetni. Az így nyert növényeket alkalmazták kártolatlan gyapjúfonalak festőlevének alapanyagául. Tapasztalataik szerint a sodrott fonalat nem mindig festette meg a lé. A színes fonal készítéséhez öt literes vödörbe helyeztek fél kilogramm festőnövényt, két liter vizet ráöntöttek és áztatták. Majd a fonást végezték el a megszáradt, de még ki nem mosott gyapjún. A mosás ezt követte, hamulúgban, majd festették, a pácoldathoz savas gyümölcscecet és lúgos tölgyfaháncsfőzetet alkalmaztak. Eredményként 233 színárnyalatot kaptak. Szóltak szövőműhelyükről és viseletkészítésben szerzett tízéves tapasztalataikról is, mely tevékenységeiket szintén a kísérletezés jellemzi, mindezt pedig múzeumpedagógiai tevékenységeikben teszik próbára.

Flórián Mária a *Csülleng, az „európai indigó netovábbja” és az indigó, az „ördög festéke”* című előadásában a festőanyagok vándorlásával foglalkozik. Az indigósínű színezék két fajtaneven ismeretes: az *Isatis indigofera* (festőcsülleng, francia nevén: pastel) és az *Indigofera tinctoria* (indigó). Európa-szerte a festőcsülleng terjedt el a középkorban kékfestékként és „csülleng-labdában” árusították. Az olasz és francia csüllenggel való festés központjai Toscana, Piemonte és Toulouse voltak. Igen fontos volt a tübingiai kékfestés a középkorban, egy 1640-ből való temető feltárásakor kékfestőműhely került elő. A műhelyben számos utalás volt a csüllenggel való festésre és a festőcsülleng-lelőhelyekre is. 1540-ban Velencében napvilágot látott könyvében (*Plichto, de l'arte de Tentori*) Gioanventura Rosetti beszámol a festésmódokról és a festőiparról is. Az indigó csak 1492 után kerül Európába és folyamatos ellenállás mutatkozik vele szemben és tiltások kísérik útját és egészen 1737-ig, legalizálásának évéig halállal büntetik (Franciaország) a felhasználóját. Domonkos Ottó részletes leírását adja alkalmazásának *A magyarországi kékfestés* című könyvében (1981). A kékfestés mintakincsről pedig Méri Edina 2008-as PhD-értekezésében számol be.

Máthé Lajos a *Festőnövények használata napjainkban* című előadását két előadó tartotta meg. Az első részben Váradi Emese iparművész-tanár kollégájának adta át a szót, aki a kreatív régészeti és viseletrekonstrukciós, gyakorló pedagógusi munkáját mutatta be. Szemléletét jellemzi a természetes anyagokkal való foglalkozás előtérbe helyezése. Felidézi mindazokat a „jó gyakorlatokat”, melyeket az egyesületük és más intézmények végeznek ma hazánkban e téren. A természetes festékekről tartott eladássorozat, a nádudvari gyakorlati tanártovábbképzés és a Corvinus Egyetemi természetes genetikai bank tevé-

kenységek mind e témában nyújtanak lehetőséget mindazok számára, akik a festőnövények használatát fontosnak tartják munkájukban. A vizuális nevelési szemléletét a fenntartható fejlődés, a gazdaság és környezet egyensúlyának fenntartása szempontjai érvényesítésével alakítja ki. Máthé Jajos a Napvilág Alapítvány ökológiai szemléletét vázolta a hallgatóságnak és példákat emelt ki tevékenységükből: ökogazdaságokkal készítenek elő megállapodásokat, a motívum-, szín- és mintarészletek kutatásával foglalkozik. Eltöltött tíz esztendőt a tuaregek közt, jelenleg a belső-ázsiai területeken végez szisztematikus gyűjtéseket. Eddig már 16 000 mintát hozott haza. Motívumok kutatását tekinteti legfőbb feladatának.

A textil előállítás a 20. században téma első előadója Lackner Mónika volt. Ő a *Háziipar – a textil előállításának egyik formája a 19. század végén, 20. század elején* címmel beszélt elsősorban az Izabella főhercegnő által irányított és támogatott háziipari egyletről és annak működéséről. A működtetés részletei az árukészlet összeállításától kezdve a raktározásig szervezést igényeltek. A bevétel és támogatás felhasználása a mindenkori vevői igényeket figyelembe véve alakult, katalógus útján is terjesztették a háziipari árut. Az előadó a határon túli kapcsolatok kiépítéséről, a divattervezési folyamatokról és az egyes darabok színvilágáról, motívumairól és jellegéről is beszámolt. A Pozsony környéki (Csiffer, ma Cifer, Szlovákia) Szent Erzsébet házban és az „Árpád-házi Szent Erzsébet műhelyeiben” összesen 677 munkásnő dolgozott 1900-ban. A Néprajzi Múzeumban fellelhető és még feldolgozatlan 1300 darabos rajzgyűjteménye feltételezhetően a csifferi műhely anyagát reprezentálja. A fellendülőben lévő üzleti tevékenység, mely egyben a néphagyomány ihlette mintakincs alkalmazásának egyik jelentős sikertörténete, a 20. század eleji válság hatására torpant meg.

Bárkányi Ildikó *A falusi varrók a 20. században (Apátfalva és Csanádpalota példája)* címmel a falusi varrók munkájáról előadásában a Jászságból és a Palócföldről újranepestült két csanádi település ruhavarratási gyakorlatáról számolt be, elsősorban a két világháború közötti időszakra vonatkozóan. A két település öltözködési szokásainak változása eltérő ütemű volt. A szélesebb értelmiségi és tisztviselői réteggel bíró Csanádpalota asszonyai már az 1910-es évek derekán fokozatosan átöltöztek a közízléshez közel álló ruhadarabokba. Ezzel szemben a közeli Apátfalva még két évtizedig ragaszkodott viseleti hagyományaihoz. Az öltözet darabjait mindkét településen ún. házivarrók állították elő, többségük kontárként működött. A varrók mesterségbeli tudásukat a makói ipariskolában, illetve az engedéllyel működő iparosoknál szerezték, de későbbi munkájuk során többnyire beérték a család és a közeli ismerősökből álló kör által kapott megrendelésekkel. A ruhák varratásának hétköznapi „rítusaira” és a varrók szerepére az öltözködés megújításában szintén kitért az előadó.

Báder Miklósné *61 év története, avagy a Hevesi Háziipari Szövetkezet útkeresései* című előadásában a Tompáné Julika 1951-ben alapította szövetkezet

továbbélését mutatta be. A ma egyetlen háziipari szövetkezet (az egykori 78-ból) a hevesi hagyományt tudatosan megteremtve a palóc díszítőművészetből merít évtizedek óta. A hevesi példa egyedülálló az országban nem csak a folytonosság, hanem a népművészeti termékek előállításából való megélhetés (208 szövetkezeti tag és 118 munkavállaló) biztosítását és a formavilág megteremtése, a díszítmények, színvilág tekintetében kialakított egységes összhatásra törekvés okán is. Dokumentumtárunk az eredeti textíliákat is őrzi, 4000 tárgyról digitális fotót is készítettek, a Recski Tájháza és a Radics-udvar működtetik. Bútorkészítő egységet is létrehozta. Lengyel Györgyi művésztanár egyebek közt segítette a tervezést, Füzes Endre és Bakó Ferenc szakmai munkával támogatja a szövetkezetet. Programjaik közt említette a Szöttes-pályázatot, a bemutatókat és konferenciákat, kiállításait és rendezvényeit, egyebek közt a hevesi hagyományőrző napokat, a Párnafesztivált. Az eladást is megszervezik, működtetik a „Palóc út” klaszterformát, galériahálózatuk van. Kínálatukat folytonosan bővítik és a fiatalok ízlésvilágához is igazodnak.

Somogyi Laura textilművész, Beke László tanítványaként *A modern textilművészet fejlődése a 60-as évektől* címmel a textilt reprezentáló képzőművészeti alkotásokból vetített. Az előadó keresi a textil és a fonal, valamint a szövéshez kapcsolható nyelvi metaforákat. Egyebek közt a textillel való foglalkozás egyik sajátos karaktereként a perifériára szorultságot emelte ki és a szociális érzékenységhez kötötte e tevékenységeket. Az időben való gondolkodást pedig a fonal linearitására vetítette.

A második napon a *Textil és reprezentáció* volt az első téma.

Deák Éva *Ruhaanyagok és reprezentáció Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin udvarában* címmel a korszak (1623 körüli évek) levelezéseire, vagyonsjegyzék-listák, vásárláskönyvek forrásaira alapozott kutatásait tárta a hallgatóság elé. Bethlen Gábor vásárláskönyvéről adatbázist készített (683 darab), a kiadások többsége öltözködés és textília kategóriájú. Képet alkothatunk általa arról, melyek voltak a korban leginkább előforduló anyagféleségek: a drágább minőségek, mint tafota, atlasz, bársony és az olcsóbbak, mint a karasia, bagazia, kisnicer és gyoics. A legdrágább a velencei eredetű selyem volt, ebből egy sing 68 forintba került. Az előadó módszerességét jellemzi, hogy az egyes viselet-daraboknál külön vette vizsgálat alá a bélést és a felső anyagot.

Horváth Iringó a kolozsvári egyetemről érkezett és *A Küküllői Református Egyházmegye textíliáinak adományozóiról* tartott előadást. Az adományozott textileket sorra vette és egyenként szólt az adományozó személyekről. Az adományozók hálózata családi összefüggésekkel tarkított, bonyolult rendszert alkot és a nemesi szerepvállalásról, súlyáról és mértékéről ad számot. A tempom felszerelésében nyomot hagyott a nemesi adományozási szokás, de sok esetben a lelkészi juttatásokhoz is hozzájárulást biztosítottak a nemes családok.

Marx Mária *Reprezentatív damaszt-tárgyak a zalai múzeumok gyűjteményeiben* címmel tartott előadásában három múzeum komplikáltabb kivitelezésű tárgyainak bemutatását végezte el. A technikai eszközök és szövököz-

pontok történeti áttekintését követően a műszövők tevékenységére közelebb-ről is kitért az előadó. Az ipartörténeti korszak szövését összefoglaló Rejtő Sándor írását emelte ki. A jacquard-gépek teljesítménye meghaladja a falusi szövők tudását, azonban a századfordulótól a reprezentatív tárgyak iránti igény egyre inkább megmutatkozik. A műszövők által előállított bonyolult szövetek megrendelői elsősorban kisnemesek, mellettük a falusi iparosok, hivatalnokok, tanítók, papok és lelkészek köréből kerültek ki. A műszövők főként stafírungek és lakástextíliák elkészítésére kaptak egyedi megrendeléseket, a piacra termelésük nem volt számottevő. A részletesebben bemutatott tárgyak voltak: damasztabrosz hazafias ábrázolásokkal, egy „Árpád-abrosz”, azaz egy millennium ihlette figurális asztalterítő Kovács Antal műszövő őriszentpéteri takácsmester munkája és egy használatlan állapotú damaszt törölköző a Balaton Múzeumból.

Erdei Lilla *Halasi csipke a 20. századi diplomáciában* című előadásában elsőként a Markovits Mária tevékenysége nyomán védjeggyé vált halasi csipke jellemzőit foglalta össze. A 110 esztendő, diplomáciai anyagban előforduló csipkére a nagyon finom kidolgozás és a szecessziós motívumkincs, sokszínűség jellemző. Technikailag a ritkább-sűrűbb lenszálak öltései a meghatározók. Stefanek Ernő vette át egy idő múlva a halasi iskola tervezői tisztségét, majd Pongrácz Margit üzletet nyitott Pesten és ő is elkezdett tervezéssel foglalkozni. Ő már jelölte a terven a csipkeöltéseket. Exkluzív ajándékként említette az előadó a nápolyi hercegnek 1937-ben készült terítőt, 1941-ből való gyermek keresztelői készletet főként. Ez utóbbi esetben tüll alapra került a csipke, a rékli pedig régi darabokból lett összeállítva. A rendkívül időigényes elkészítés sok türelmet és kézügyességet is kíván: 1 cm csipke egy óráig készül, a munka során stoppolóöltést és vászonöltést alkalmaznak.

Levéltári források volt a második nap második témája. Tuza Csilla *A textildolgozás írott forrásai és kutathatósága az MNL OL anyagában* címmel különösen a céhek anyagaira (céhlevelek, panaszok, mesterremek, főleg takács- és szabócéhek iratai) hívta fel a hallgatóság figyelmét. Egyebek közt a levéltári Departementumok (ökonomie, commerciale, ce hale) tartalmáról és beosztásáról szólt, példákat idézve. A kereskedelmi Departementumban irat olvasható például arról, hogy Giorgio Rosidi olasz takács Szentendrén kívánt textilüzemet felállítani. Kiemelte a Cancellaria Acta Generaliae iratanyagát, ahol a céhek mutatókkal ellátott adatait halmozták fel. A kutatás fontos forrásainak tartja a szerző a kormányhatósági kamarai levéltárak magyarországi és kárpát-medencei anyagát. A mellékleteikben szövet- és posztóminták is előfordulnak. A mohácsi vész utáni fondban a textilipar külön kereshető (pl. céhprotokolliumok, céhprivilegiumok). A nagyobb családok iratai közt is vannak textilre vonatkozó (ruhanemű) utalások. Erdélyben a céhes életre vonatkozó adatokért a Gubernium felelt, itt az Általános fejlesztések és az Acta generalia két sorozatát, valamint a kiváltságokról szóló adattárat emelte ki az előadó, ezek mutatókkal is el vannak látva. Felhívta a figyelmet a NOL új

vállalkozására. 2012-ben kezdték el a céhesipar adatbázisának fejlesztése projektet az OTKA segítségével. Az adatbázishoz a múzeumi tárgyak fotói is csatolhatók lesznek.

Knézy Judit *A csurgói magyar céh takács, szabó és szűrszabó mesterremek követelményeiről (1810–1872)* címmel a kaposvári levéltárban végzett munkájáról számolt be. Az iratanyag áttekintése során több nehézséggel is szembe kellett néznie: a mesterremek leírása nem mindig szerepelt és Csurgón nem volt takácsminta-könyv. Az írásos utalások értelmezése (pl. szegélye kigyó-futtatásos, mintáknál: kulcsos, makkos, szélrózsás, csillagos stb.) utánjárást igénylő munka volt.

Szűcs Judit *Egy 19. század közepi levéltári forrás bemutatása* címmel egy hagyatéki leltárt mutatott be. Weisz és Keller szatócsboltjának összeírási jegyzőkönyvét. Palugyay Imre (1840) csongrádi összeírásában szereplő kereskedők többsége német és zsidó. A textiláru szempontjából jelentős, 1850-ből származó irat alapján képalkotható arról, milyen népi viselet volt jellemző Csongrádban. Leggyakoribb a posztó előfordulása, ebből többfajta, például a gácsi posztó és kék vászon is sok van, de sima nyers vászon nincs. A hagyatékon kívül még Vályi Gellért Néprajzi Múzeumban található leírását is felhasználta a szerző a viselet jellegzetességeinek bemutatása során.

A nyersanyag és az öltözet előállításának eszközei témában két kiváló előadás hangzott el.

Tóth György *A varrógép forradalma Magyarországon* címmel tartott érdekes és gazdagon illusztrált előadást.

Ozsváth Gábor Dániel a *Víz hajtotta gyapjűfésűk, kallók, ványolók, dűrückülők a Kárpát-medencében (Történeti források és recens gyűjtési lehetőségek)* címmel a malmok fajtáit ismertette és a ványolás célját szolgáló víz-elrekesztés történeti módzataira emlékeztetett. Bemutatta a ványolás technológiáját és különféle eszköztárát. Így a lövétei felülcsapós kerekű és bütykös tengelyű jármos ványolómalmot, a nagyszebeni lengő kalapácsos eljárását. Külön kitért a gyergyói csergeványolás módszerére.

A szimpózium új könyvek bemutatásával zárult.

PAÁL ZSUZSANNA

ALMA MATER

Lehetőségek és esélyek: A kultúrakutatók perspektívái Néprajz és kulturális antropológia tanszékek találkozója (Pécs, 2013. február 22–23.)

A magyar néprajzi és kulturális antropológiai egyetemek pécsi találkozója

A Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszéke és az Etnográfusok Pécsi Egyesülete konferenciát szervezett, melynek elsődleges célja az volt, hogy a Kárpát-medence magyar néprajz és kulturális antropológia szakot működtető egyetemi intézményei mutassák meg egymásnak magukat, milyen oktatási és kutatási profillal rendelkeznek, illetve hogyan sikerül együtt megoldást találni a szakmát érintő legfontosabb problémákra, így a felvételi keretszámok drasztikus csökkenésére is.

Az rögtön nyilvánvalóvá vált, hogy a pécsiek felhívása, miszerint az oktatási intézményeket az oktatók mellett, alap és mester szakos diákok, valamint alumnusok is képviseljék, sikeres volt. Minden fontosabb felsőoktatási intézet és tanszék küldött diákokat és oktatót, egyedül a Kolozsvárról induló kis csapatnak kellett a konferencia napján a határról visszafordulnia adminisztratív okok (otthon felejtett személyi igazolvány) miatt.

Látszott, hogy a vendéglátók számára fontos az esemény, hiszen mind-egyik oktatójuk lényegében a konferencia egész időtartamát a helyszínen töltötte, volt, aki a szervezést fogta össze (Hesz Ágnes), más a vendégek fogadásában jeleskedett (*Nagy Erika*), míg más a konferencia előkészítését készítette elő és moderálta (Kuti Klára). Vargyas Gábor egyaránt aktív volt a tanácskozási előadások utáni beszélgetésekben éppúgy, mint a kerekasztal-beszélgetésben. Farkas Judit mellett a nagy tekintélyű nyugdíjas kollégák (Kisbán Eszter és Andrásfalvy Bertalan) is végigülték az előadásokat, hozzászóltak a témákhoz, kitűnő tanácsokkal látták el a leendő kollégákat.

A kétnapos konferencia négy nagyobb programrészre tagolódott aszerint, hogy az előadók milyen státust képviseltek. Az első csoportban kaptak helyet a tanszékek és intézetek mester szakos hallgatói, akik közül többekkel már találkozhattunk különböző fórumokon, diákkonferenciákon és az OTDK-n.

A *Tudományos kutatások a néprajz és kulturális antropológia tanszékeken* című blokkban Illés Anna, az ELTE néprajz szakos hallgatója az újpogányság jelenségkörének elméleti megközelítési lehetőségeit vette számba. Mikes Hanna ugyancsak Budapestről, ám a Kulturális Antropológia Tanszékről érkezett, s egy zsinagógai közösségről készített esettanulmányában a ha-

gyománys női szerepek változását elemezte. A vendéglátó intézményt képviselte Vincze Gabriella, aki „*Nem az én bűnöm, nem az én emlékem...*” címmel egy megemlékezési rítusról tartotta előadását. Szönyi Vivien Szegedről egy régi kedves témáját, a pogó táncot mint transzgresszív gyakorlatot járta körül fényképes prezentációjában. A miskolci kulturális- és vizuális antropológiai műhelyt képviselő Kleiber Kata egy igazi alkalmazott tudományos témát hozott a konferenciára, ugyanis a foglalkoztatási rendszer hatását elemezte a balmazújvárosi hátrányos helyzetű cigányok körében. A blokkot a Miskolcra érkező alumnus, Darázs Richárd zárta, aki előadásában továbbítta a tudomány alkalmazhatóságának témáját. Bemutatta, hogy miként hasznosítja az antropológiai módszereket egy miskolci civil szervezet.

A nyitónap második részében kerültek sorra az ún. „poszter bemutatók”. A szervezők újítása, hogy ezt a néprajzi és antropológiai oktatásban még kevésbé elterjedt prezentációs módszert kérték a hallgatóktól (az előadók előre megszerkesztenek egy A3-as méretű, a falra is kithető posztert, ami vizuálisan alátámasztja a rövid, ötperces előadást). Két kivétellel alapszakos hallgatók vállalkoztak e feladatra. Elsőként, a pécsi egyetemista Haraszi Zsigmond vázolta fel a pusztinai szőlészetről és bornyerésről szerzett tapasztalatait. Nagy Ramóna, az ELTE végzős, alapszakos néprajzosa *Régi magyar farsangok* címmel Németh Imre kapuvári néprajzi gyűjtését elemezte. A Budapestről érkező mester szakos antropológus, Molnár Mariann egy nagyvárosi spirituális közösségben végzett jelenkutatásáról beszélt, különösen a szakralitás és a nőiség kérdésére fókuszálva. Igen népszerűek a hallgatók körében az újpogánysággal kapcsolatos témák, ehhez kapcsolódott az ELTE kulturális antropológia mesterszokról érkezett Molnár Bianka is, aki egy újtáltos közösség régi és új mitológiáit mutatta be. Leichter Lilla az ELTE-ről az egyéniségkutatás témájában egy tiszaladányi „östehetség”, Győri Elek közösségi emlékeztéről tartotta előadását. Mocsári Norbert témája szorosan illeszkedett anyaintézménye, a miskolci néprajzi és antropológiai (nép)táncok kutatás módszertani lehetőségeit vette sorba. Az ugyancsak Szegedről érkezett Nagy Balázs Gyula a város térhasználatáról tartotta meg prezentációját. A helyiek képviselője, Bényi Emese egy nagyszabású projekt tervét vázolta fel, mely a kávé termelésének, feldolgozásának és fogyasztásának komplex egészére vonatkozik. A programrészt a Miskolcra érkezett Oroszi Borbála zárta, mivel mással, mint alkalmazott antropológiai kutatással. Előadásának témája egy konkrét (Csernely) komplex energetikai innovációs projekt alkalmazott antropológiai dilemmáit ölelte fel. Az első napot vidám ismerkedési est, közös bográcsozás zárta a tanszéken. A kitartóbbak tovább folytatták az ismerkedést a város még nyitva álló szórakozóhelyein.

A konferencia második, szombati napját nyitó tematikus blokkba jellemzően már végzett hallgatók előadásai kerültek, akik be tudtak számolni arról, hogy az egyetemen szerzett néprajzi és antropológiai tudás miként hasznosulhat a társadalmi és civil szférában. A Szegedről érkezett Terendi Viktória sze-

mélyes visszaemlékezésében az egyetemi években kapott tudás muzeológiai hasznosíthatóságának példáit sorolta. Az ELTE végzős mester szakos diákja, Hajdu Ágnes jelenlegi munkahelyéről, az Emberi Erőforrások Minisztériumából hozott tapasztalatait osztotta meg a hallgatósággal, témája a néprajz helye és lehetőségei a közigazgatásban volt. Az ELTE kulturális antropológia szakán már órákat tartó alumnus, Bisztrai Márton *Alkalmazott antropológus?* címmel elsősorban palesztinai kutatásának dilemmáiról beszélt. A pécsi Cserbakői Andrea a humán erőforrás-menedzsment és a kulturális antropológia összefüggéseiről tartott előadása zárta a programrészt.

Egy rövid, ám hasznos vitát és a kávészünetet követően került sor a kerekasztal-beszélgetésre, Kuti Klára moderálásában. Az előzetes programban szereplő résztvevők egy kivétellel mindannyian el tudtak jönni, a román-magyar határon fennakadt Szikszai Máriát Kolozsvári Dóra helyettesítette.

A kétnapos konferencia jó hangulatban és hasznosan telt el. A néprajz szakmában eljött az összefogás ideje, ez mindannyiunk érdeke, a szakma léte függ ennek sikerességétől. Mind a hallgatók, mind az oktatók barátokként jöttek és barátokként távoztak. Köszönjük a pécsieknek, hogy megszervezték a rendezvényt, kitűnő házigazdának bizonyultak, még vaskos könyvsomagokról is gondoskodtak, melyeket minden résztvevő társintézménynek átadtak. Nem volt véletlen, hogy a búcsúzáskor megfogalmazódott az egyöntetű vélemény: folytatni kell a tanszékek közötti találkozót!

BALI JÁNOS

Kerekasztal-beszélgetés a néprajzi és antropológiai oktatás jelenéről

A Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszéke *Lehetőségek és esélyek: A kultúrakutatók perspektívái – Néprajz és kulturális antropológia tanszékek találkozója* címmel a PTE Bölcsészettudományi Karának 30/20 elnevezésű jubileumi programsorozatához kapcsolódóan kétnapos konferenciát rendezett. A konferenciára a Kárpát-medence hat magyar nyelvű néprajz, ill. kulturális antropológia tanszéke kapott meghívást, az eseményen mind a hat intézmény hallgatói és tanárai képviseltették magukat. A rendezvény első napján hallgatói előadások és poszterbemutatók hangzottak el. A második napon a néprajzi és antropológiai tudást civil és társadalmi szinten alkalmazó egykori hallgatók tartottak előadásokat, majd egy kerekasztal-beszélgetésre került sor, amelyen a meghívott tanszékek képviselői a néprajz és kulturális antropológia egyetemi oktatásának jelenlegi helyzetét és esélyeit vitatták meg. Az alábbiakban a kerekasztal-beszélgetésen elhangzottak szerkesztett változatát adjuk közre. A kerekasztal tagjai: a beszélgetést moderáló Kuti Klára, valamint Bali János, Bartha Elek, Komáromi Tünde, Kotics József, Simon András és Vargyas Gábor.

Körkérdés a hat néprajz, ill. antropológia tanszék képviselőjéhez.

Kuti Klára (egyetemi adjunktus, PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék)

Hogyan található meg a tanszék oktatási curriculumában az elméleti tudomány és az alkalmazható tudomány összessége? Mivel bocsátja útnak az intézmény a hallgatóit? Mit adunk a leendő tanárok kezébe?

Kotics József (intézetigazgató egyetemi docens, ME Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet)

A Miskolci Egyetem Antropológiai Intézetében már rég szembesültünk azzal, hogy a klasszikusnak mondható képzés, amikor akadémiai szemléletű tudósokat bocsátunk ki, hosszasan nem tartható. Egyrészt megnövekedett a hallgatói létszám, másfelől pedig megváltoztak az elhelyezkedés szempontjai. Sokkal jobban szerettük az ötéves képzést, egyértelműbben tudtuk felkészíteni a diákjainkat, de amikor meg kellett változtatnunk, radikálisan megváltoztattuk a tantervünket, és a BA képzés is egy gyakorlatorientált szemléletű képzés lett. Alapozó, elméleti, módszertani kurzusok mellett elsősorban olyan területeket próbáltunk bevonni a képzésbe, amelyek a diákok rugalmasan felhasználható tudását szolgálják. A tartalmi kérdés mellett nagyon nagy hangsúlyt helyezünk, már a BA-ban a szakmai gyakorlat problematikájára. Nálunk a hallgatók négy hét kötelező szakmai gyakorlaton vesznek részt, két hetet az ún. kulturális szférában és két hetet az ún. szociális szférában. A kulturális szférában találjuk például a múzeumokat, szerkesztőségeket, vizuális műhelyeket, galériákat. A szociális szféra nehezen körvonalazható, de beletartozik például a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal, az Egyenlő Bánásmód Hatóság, önkormányzatok. Tudatosan építjük ki a kapcsolatainkat ezekkel az intézményekkel, hosszú távú együttműködési szerződéseket kötünk. Rájöttünk, hogyha nem kanalizáljuk ezeket a kapcsolatokat, ha a diák oda megy, ahová akar, akkor nem hatékony a dolog. Az MA képzésben két szakirányunk van, az alkalmazott antropológiai szakirány és az antropológiai filmkészítő szakirány. Ide csak 1–2 hallgatót veszünk fel, összesen pedig 8–10 MA hallgatóval számolunk reálisan.

Komáromi Tünde (néprajzkutató, a kolozsvári BBTE Magyar Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszék egykori hallgatója, a Román Tudományos Akadémia Néprajzi Intézetének munkatársa)

Én 1991-től 1995-ig hallgattam néprajzot a kolozsvári néprajz tanszéken. Az első évfolyamon végeztem. Abban az időszakban a tanszék tanárai természetesen sokkal jobban el voltak foglalva azzal, hogy kidolgozzanak egy képzési tervet és azt döntsék el, hogy mit tanítsanak a diákoknak, mintsem, hogy azon gondolkoztak volna, hogy mit fognak a diákok kezdeni az életükkel. Ha a saját pályámat nézem végig, azóta belőlem azért lett kutató, egyrészt mert gyerekkoromtól erre vágytam, már úgy szűrtem azt, amit tanítottak nekem, hogy abból mi hasznos egy kutatói pályához, hogyan és mit tudnék hasznosítani, mi érdekel engem, és ezt hol csinálhatom. Elkezdtem kutatni már másod-, harmadéves hallgatóként. Én azért lettem kutató, mert nagyon akartam, nagyon fanatikusan kitarítottam.

Vargyas Gábor (egyetemi tanár, PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék)

Én abból indulnék ki, hogy a néprajzot, kulturális antropológiát nem művelik tömegesen. Akárhogy is próbáljuk növelni az eladhatóságunkat, valamilyen szinten mégiscsak tudomásul kell venni, hogy mi egy kis tudomány vagyunk, és a mi egyik elsődleges feladatunk az, hogy ennek a szakmának az utánpótlását magas tudományos szinten biztosítsuk. Ezt a célt szolgálják a különböző tudományos projektek, a doktori iskola, egyebek. Bárhogya is szeretnénk és akármilyen jó eredményeink is vannak, egy kezünkön meg tudjuk számolni, hogy hány embert tudunk a szakmába juttatni. Hiszen a szakma keresztmetszete szűk és egyre szűkül, ráadásul most drámaian szűkül a felvevőpiaca. A három hagyományos felvevőpiaca a néprajznak és kulturális antropológiának az akadémiai kutatóhálózat, az egyetemi rendszer és a muzeológiai rendszer. Egy ilyen helyzetben nekünk elsősorban arra kell összpontosítani, hogy modern társadalomtudományi gondolkodású, mindenfajta társadalomtudományi fogalomkészlettel és műveltséggel fölvértezett, művelt értelmiségieket bocsájtunk ki. Mi ezt próbáljuk megtenni.

Papp Richárd (egyetemi adjunktus, ELTE Kulturális Antropológia Tanszék)

Nálunk az ELTE-n a Boglár Lajos-i hagyományt próbáljuk meg életben tartani és továbbvinni. Boglár Lajos tanár úr mindig azt mondta, hogy az antropológia szakma és ügy, valahol a szakmát és az ügyet próbáljuk együtt képviselni. Nagyon fontos, hogy szakmailag az órák mindig olyan színvonalúak legyenek, hogy a recens antropológiai gondolkodás szűrőjén keresztül adjunk a tudományról egy olyan ismeretanyagot, amit aztán később akár a kutatói életben, akár a társadalom egyéb területein tudjanak alkalmazni a diákjaink. Ehhez kapcsolódik, hogy terepmunkára inspiráljuk a hallgatókat. Nálunk nem lehet diplomát szerezni úgy, hogy valaki ne végezze résztvevő megfigyelésen alapuló terepmunkát. Professzionalitást próbálunk az oktatásba belevinni, hogy gondolkodó, tapasztaló, értelmező antropológusok jöjjenek ki a mi szakunkról. Ez a szakmai oldala. Az ügy oldala pedig az, hogy általában egy olyan társadalmi ügy mellé álljanak ki, ahol az empátiára, az érzékenységre és a hozzáértésre szükség van. Ilyen szempontból a média világa, a civil szféra, vagy akár az állami szektorok is szóba jöhetnek, mint olyan területek, ahol aztán később a diákjaink el tudnak helyezkedni. Emellett egy hálózatot próbálunk kiépíteni, próbálunk együttműködésekkel kötni különböző nagy cégekkel, például azért, hogy ott később el is helyezkedhessenek a hallgatóink. A mai társadalomban a kapcsolati tőke működik a legjobban. A nálunk végzetteknek nagyon nagy aránya marad különböző társadalmi intézményekben valamilyen szinten antropológus skillekkel felvértezett dolgozóként. Gondolkodtunk azon, hogyan lehetne a szakma presztízsét megtalálni, újraéleszteni az ELTE szakjai között. Kiderült, hogy a múlt évben a nemzetközisek után hozzánk jelentkeztek a legtöbben. Fölvettünk 28 embert és még két költségtérítéses hallgatót MA-ra. A minisztérium által tervezett 8–10 helyett 30 embert vehettünk föl. Valamiért szükség van az antropológiai tudásra, erre próbálunk meg építeni és beépíteni őket az említett hálózati rendszerbe.

Bartha Elek (tanszékvezető egyetemi tanár, DE Néprajzi Tanszék)

A legfontosabb kérdés, hogy mi célból képezünk? Egészen az 1990-es évek közepéig megszokott dolog volt, hogy a tudománynak képezzük az ifjúságot, hogy múzeumok-

ban helyezkedjenek el, kutatóintézetekben, egyetemi vagy főiskolai képzési helyeken. A 90-es évek óta gyökeresen átalakult a helyzet, és előállt az, amit most hallottunk többektől. Azok, akik ma néprajzra, antropológiára jönnek, azok egyrészt nem ott helyezkednek el, mert nincs annyi munkahely, másrészt pedig azok, akik ezekre a szakokra jönnek, azok nem is mind akarnak kutatók lenni. Mi nem tehetjük meg, hogy ezt nem vesszük figyelembe. Az öt éves képzés a kutatói képzésnek sokkal megfelelőbb volt. Nagy feladat volt, hogy úgy osszuk be a tananyagot, hogy három év alatt is használható tudást szerezhessenek. Tekintettel kell lenni arra, hogy a hallgatók praktikus tudást igényelnek, és az egyetemen belül is záporoznak az ilyen irányú kérdések. Néhány évvel ezelőtt az MTA és a kormányzat irányába is próbáltuk prezentálni a néprajz és az antropológia fontosságát. Részben sikerült, részben nem. Első évfolyamon mindig megkérdezzük az új hallgatóinkat, hogy miért jöttek ide. A hallgatók 90%-a úgy jön, hogy a néprajznak valamilyen alkalmazott formáját már csinálta (bőrözés, tánc, kerámia stb.), az irányította ide. Nálunk nincs megoldva, hogy ezzel az érdeklődéssel érkező hallgatók megkapják azt, amit a saját területükön elvárhatnak. Mi úgy gondoljuk, hogy a tudomány érdekében az a feladatunk inkább, hogy próbáljunk egy általános képet adni. A mindennapi gyakorlattal nincs meg a közvetlen kapcsolat. A közoktatás a negyedik olyan terület, amely számára szakembereket képezhetünk. A mostani tanárképzési rendszer nem igazán kedvez nekünk, a néprajz és antropológia csak a hon- és népismeret tantárgy oktatásánál hasznosul, jobb lett volna, ha fő tanárszakként tudtuk volna folytatni, de ehhez kell alkalmazkodni. Mi Debrecenben az 1990-es évek közepe óta csináljuk, de úgy tudom Pécsen is, máshol is folyik a tanárképzés.

Simon András (egyetemi adjunktus, SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék)

Szegeden az elméleti ismeretek mellett mi is törekszünk arra, hogy a módszertani, illetve a gyakorlati rész minél hangsúlyosabb legyen. Mind alapképzésben, mind pedig mesterképzésben két-két hét múzeumi-közgyűjteményi, ill. terepgyakorlat kötelező. A gyakorlatok egy része szervezett keretek között zajlik. Nálunk is elvárás, hogy önálló kutatáson, terepmunkán vagy levéltári forrásfeltáráson alapuló anyag legyen a szakdolgozat alapja. Az anyagfeltárás és a terepmunka alkotja a gyakorlat részét. Arra törekszünk, hogy viszonylag széles körű társadalmi szemléletmódot tudjanak a hallgatók elsajátítani, amit nemcsak a szűk értelemben vett néprajz, ill. antropológia tudományterületén, hanem szélesebb körben, a közművelődés területén is tudjanak alkalmazni. Igyekszünk kapcsolatokat kialakítani regionális intézményekkel, például az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkkal folyamatos a kapcsolatunk, és ez az intézmény gyakorlatoknak is helyszíne. Fontosnak tartom, hogy igen kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszerünk van, és ezt is annak a szolgálatába próbáljuk állítani, hogy a hallgatók egy-egy félévet külföldön töltve tágítsák a szemléletmódjukat és új tapasztalatokat szerezhessenek. A szegedi tanszék specialitása a táncantropológia, a tánc-folklorisztikai képzés. Van egy olyan célközönségünk, aki emiatt jön a tanszékünkre.

Bali János (egyetemi adjunktus, ELTE Néprajzi Intézet Tárgyi Néprajzi Tanszék)

A mi kulcskifejezéseink talán a hagyomány és a megújulás, hiszen mi egy olyan tanszék, intézetet képviselünk, amelyet Györffy István alapított, és olyan elődök taní-

tottak ott, mint Tálasi István vagy Barabás Jenő. Mi igyekszünk a megújulást tekintve figyelembe venni a munkaerőpiacot, de nem tudunk arra nagymértékű figyelmet fordítani, hogy ez a néprajzi tudás hol hasznosítható. Reménykedünk abban, hogy a világ olyan irányba megy, hogy a kulturális diverzitás felértékelődik. A kulcsszó a kompetencia alapú oktatás, tehát nem konkrétan a lexikális tudás fontos a piacon, hanem például a konfliktuskezeléshez nélkülözhetetlen ismeretek. Mi is igyekszünk az elméletet és a gyakorlatot összehangolni. Fontos terület az oktatás, mi is ebben látjuk a kiút lehetőségét. Szerencsénk van, mert Budapest mégiscsak az ország közepe. Közel van Mende, ahol a hallgatók rövid buszozás után néprajzot taníthatnak, ott végezhetik a gyakorlatukat nyolc osztályban. Kísérleteztünk például a Skanzenben, ahol a 20. századi falu tájegység koncepcióját kihasználva megnéztük, hogy a hallgatók milyen ötleteket tudnának hozzátenni a tervezethez, erről egy kis konferenciát is szerveztünk. A budapesti Néprajzi Múzeummal is kapcsolatban vagyunk, részt veszünk a múzeum-pedagógiai foglalkozásokon. Joó Emesével a MaDok programba is bekapcsolódunk. Igyekszünk minden kurzust úgy aktualizálni, hogy jó kapcsolatokat építsenek ki a hallgatóink akadémiai, múzeumi, oktatási intézményekkel. A képzésben az a különlegesség, hogy mi intézet vagyunk, ami két tanszékből áll. Tárgyi Néprajzi, illetve Folklore Tanszékből, viszonylag eltérő képzési struktúrában. A diákok első évtől kezdve fel tudják mérni, hogy mi iránt érdeklődnek igazán, így tudnak választani. Fontos, hogy mindenkivel egyénileg foglalkozzunk, nemcsak a kötelező foglalkozások keretén belül, hanem azon túl is mindenkit mentoráljunk.

Kuti Klára

Szabad-e néprajz tanárt képezni, miközben a néprajz tanárnak nincsen álláslehetősége? Egyáltalán feladata-e az egyetemi intézetnek, hogy törődjön azzal, hogy mi lesz a hallgatójával? Feladata-e a néprajztudományi képzésnek, hogy a hagyomány fogalmának a hétköznapi értelmezését kiszolgálja? Tehát az a feladatunk, hogy a néphagyomány szubkulturális hasznosításának (csuhébaba készítés, néptánc, éneklés stb.) egy felsőfokú képzését végezzük, vagy ez másfajta intézményeknek a feladata és mi tudománytörténeti, -filológiai tudományt képviselünk? Végezetül, milyen az etnótudományok, a társadalomtudományok alkalmazhatósága? Továbbá milyen etikai és egyéb problémákat kell a kutatóknak megválaszolni, amikor a néprajzkutató vagy az antropológus alkalmazzák?

Az első bemutatkozó kör után felmerülő kérdésekre a kerekasztal résztvevői már szabadon válaszoltak.

Bartha Elek

Szabad-e nekünk tanárokat képezni? Néhány évvel ezelőtt volt egy állásfoglalása az MTA Néprajzi Bizottságának, amiben kiálltunk azért, hogy igenis ezt tanítani kell. A szakmánk egyértelműen amellel foglal állást, hogy ennek igenis helye van a közoktatásban. Hogy most nincsen ott a helyén? Ez most a mi számunkra nem helyesíthető állapot. Nálunk folyik néprajz-tanár-képzés, de hullámzó volt a jelentkezők száma. Most éppen a mélyponton van, de most ez megint a szisztémának köszönhető. A legtöbb tanárképzésben résztvevő hallgatónk fizetett érte és többségük gyakorló pedagógus volt, úgy látták, hogy ahol tanítanak, ezt tudják használni. Ez egyértelműen azt

mutatja, hogy ők ezt fontosnak tartották attól függetlenül, hogy az iskolában nem ez volt a fő tárgyuk.

Bali János

Én nem kongatnám a vészharangot, hogy a néprajzosok nem tudnak állást találni. A mi intézetünkben végzett hallgatók, akik igazán néprajzosok akartak lenni, azok néprajzosok lettek. Mondok egy példát. Jött egy megkeresés, hogy be fog indulni egy táj- és társadalomkutató projekt, és ajánljak olyan embereket, akik nálunk végeztek, jelenleg nincs munkájuk és PhD-fokozattal rendelkeznek. Bár a mi programunkon 30–40-en végeztek, mégse tudnék ajánlani, mert mindenkinek van állása, tehát nem hiszem, hogy aki nagyon akar, nagyon elhivatott és tehetséges, az ne találna előbb-utóbb munkát. Másrészről viszont tényleg képzünk hallgatókat úgy, hogy nem a néprajz a fő szakmájuk. Nyugodtan vegyünk föl tanár képzettségű embereket, egyrészt lesz nekik állásuk, másrészt lehet, hogy nem is akarnak főállású néprajzosok lenni.

Papp Richárd

Nekünk csak mesterképzés indítására van lehetőségünk, de nyilván alapképzésben is tanítunk. Azt gondolom, hogy ettől „a feudális, magyar, a tanár egyfajta patrónusként elintézi a diáknak az életét” mentalitástól el kell szakadnunk. A 21. században élünk, innovatívnak kell lenni, felnőtt embereket képzünk, és nagyon fontos az, hogy egyfajta partnerként tekintsünk a diákokra. Nagyon sokan konkrét elképzelésekkel jönnek. Ez nem jelenti azt, hogy nem törődünk azzal, hogy a diákkal mi lesz, nem kiszolgálónak kell lenni, hanem szolgálónak, segíteni kell, hogy megtalálják a maguk területéhez, érdeklődéséhez vagy előző diplomájukhoz, végzettségükhöz, orientációjukhoz kapcsolódó lehetőségeket. Nem kiszolgálni kell, hanem segíteni őket. A terepmunka a legfontosabb, és annak a skillnek az elmélyítése, továbbalkalmazása, hogy elmész egy terepre, és ott egyedül kell a helyzeteket megoldanod, úgy kell egy kutatást elvégezned, hogy együtt élsz sok ismeretlen emberrel. Beköltözöl, ott vagy velük, és meg kell oldani helyzeteket, és abból valaminek születnie kell. Olyan képességeket kell adni, hogy megoldjanak ilyen problémákat. Partnerként, felnőttként kezelni őket, hogy ez az életben is hasznosítható legyen. Aki pedig PhD-ra akar menni, tanítani szeretne, és antropológiát akar művelni a szó tudományos értelmében – nagyon kevesen vannak –, azoknak ott van a kutatás. A rendszerváltáskor arról volt szó, hogy lesz lehetőség antropológiát tanítani a középiskolákban. A mindenkori politikai hatalomnak nem érdeke ez. Erkölcstant kell tanítani, meg kell mondani mi a jó, mi a rossz, mi a fekete és a fehér. Az antropológus belép ebbe a képbe és elbizonytalanít. Ezért lenne fontos, hogy legyen antropológia, hogy a gyerekek is gondolkozzanak értelmezően. Ezért van az, hogy amíg ilyen az ország, soha nem lesz antropológiaoktatás a középiskolában, ez biztos.

Vargyas Gábor

Korábban soha nem kellett gondolkozni, hogy hogyan segítsük a szakma fennmaradását, valójában ma három komoly tendencia van. Mindenfajta bölcsészeti- és társadalomtudomány ijesztő módon devalválódott, és kormányzati szinten is olyan nyomásnak vagyunk kitéve, hogy nekünk azt kell bizonygatni, hogy a szakmának van értelme. Egy olyasfajta bölcsész- és humántudományi – vagy társadalomtudományi –

leértékelődés van, ami egyébként Nyugat-Európában korábban végbement, aminek a keretében rendszeresen zártak be hozzánk hasonló típusú tanszékeket. Ezt látjuk itt is. Nekünk el kell fogadtatnunk, hogy van létjogosultságunk. A másik kulcsszó, amikor a mi értéktelenségünkről beszélnek, a piaci eladhatatlanság. A miskolciak tesznek arra nyilvánvaló erőfeszítéseket, hogy ők a saját maguk piaci eladhatóságát fönntartsák, nem biztos, hogy mindenkinek ezt az utat kell járnia, de kétségtelen tény az, hogy arról is el kell gondolkodnunk, hogy hol és hogyan. Most ezt tesszük itt. Hogyan lehet minket eladni, ez továbbra is kérdés. Ha nem lesznek helyek, ahová el lehet adni, akkor hiába, előbb-utóbb mi se fogunk kelleni. Végezetül pedig nem értek egyet Kotics Józseffel, aki azt mondja, hogy nő a hallgatók száma. Lehet, hogy Miskolcon így van, én azt látom, hogy a humántudományban általában, de különösen a néprajzban drámaian hatottak az utóbbi évek. Mindannyian tudjuk, hogy 4-5 BA-s és MA-s hallgatóval dolgozunk, ami valójában a mi létünket veszélyezteti. Minekünk igenis erőfeszítéseket kell tenni, hogy a magunk létjogosultságát indokoljuk, reflektáljunk társadalomtudósként arra a társadalmi szituációra, amiben vagyunk. Ebbe beletartozik az is, amikor egy mentor vagy tanszék megpróbálja a saját emberét pozícionálni. Bármennyire is szimpatikus az, amit Papp Richárd az egyénnek a magavállalásáról és felelősségéről mondott, ez azért nem patrónus-kliens viszony. Meg kell próbálni az embereinket pozícióba hozni. El kell gondolkodnunk azon, hol vannak a lehetőségeink, és azokba igenis nagyon erősen – akár intézményi szinten is – lépéseket tenni.

Viczián Zsófia (középiskolai tanár, a PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékének egykori hallgatója)

Én egy középiskolában tanítok. Amikor év elején elkezdem az első társadalomismeret órát, megkérem a diákokat, hogy mondjanak társadalomtudományokat. Ekkor már eleve elakadnak a gimnazisták, és amikor én mondom, akkor kiderül, hogy a néprajzról gyakorlatilag nulla vagy nagyon minimális tudásuk van. Mit lehetne azért tenni, hogy a néprajz ne a csuhébaba vagy a folklorizmus irányából mutassa meg magát, hanem valahogy más jusson el hozzájuk? Nyilván a középiskolás abból választ vagy azért dönt ilyen vagy olyan szak mellett, mert tudja, hogy az mi, de mit tehetünk, ha nem is tudja, hogy mi az antropológia vagy a vizuális antropológia vagy a néprajz? Ez egy piaci szemlélet, a tudománymarketing kérdéseit veti fel, de tesznek-e ezért valamit a tanszékek, hogy egyáltalán megmutassák, hogy ők mit nyújtanak a középiskolás piac felé?

Simon András

Igen, mi igyekszünk. Többféle módon és többféle csatornán keresztül. A szegedi bölcsészkar nyílt napokat szervez a régióban. Iskolákhoz kiszállva előadásokat tart, és a határon túl, a Délvidék területét megcélozva regionálisan próbálja a bölcsészszakokat népszerűsíteni. Tanszéki szinten is megmutatjuk magunkat, az internet világában, a Facebook-on, nyomtatott szóróanyagok segítségével, így igyekszünk eljutni a középiskolásokhoz. A tapasztalatunk az, hogy sok helyről, a Vajdaságból, Szegedről és Győrből is vannak érdeklődők, mivel országon belülről és határon túlra is igyekszünk az információkat eljuttatni. Próbáljuk közérthetően összefoglalni, hogy a szaktudomány milyen ismeretanyagokkal próbálja felvértezni a hallgatókat, jelentkezőket. Igyekszünk azt is kommunikálni, hogy mire jó ez elhelyezkedés szempontjából, hol

tudják ezeket felhasználni. Nyomtatott és internetes-filmes anyagokkal igyekszünk kampányt folytatni.

Bali János

Milyen módon lép a tanszék a középiskolák irányába? Sehogy, mi sehogy. Vannak kötelező nyílt napjaink, de ezeknek nincs nagy súlya. Hozzánk minden évben jelentkezik 50–60 ember. Legutóbb két államilag támogatott BA helyet és két államilag támogatott MA helyet kaptunk. Minek propagáljuk? Értelmetlen. Nem az a gond, hogy nincs kivel betölteni a helyeket, hanem az, hogy nem kapunk helyet. Sokszoros a túljelentkezés. A néprajznak megvan a társadalmi ismertsége. A Néprajzi Múzeumon vagy a Szabadtéri Néprajzi Múzeumon keresztül a többség találkozik a néprajzzal. Biztos, hogy a társadalom egy része azt gondolja, hogy itt rajzolnak az emberek, vagy még azt se gondolja, de például évente 5–6000 ember jelentkezik Magyarországon andragógiára, tehát ha ötezren tudják, hogy mi az andragógia, akkor néhány százan tudják, hogy mi a néprajz.

Bartha Elek

Szívesen elmondom a debreceni modellt arról, hogyan lehet kivinni a szakot a középiskolákba. A Debreceni Egyetemnek három centruma van. Az orvostudományi, az agrártudományoké, ill. az összes más tudományegyetemi kart magában foglaló centrum. Központi szinten tervezik a népszerűsítést és oda időnként sikerül bekapcsolódni egy-egy néprajzi programmal, de elég nehézkesen, mert inkább a természettudományok tartják rajta a kezüket, de több alkalommal sikerült néprajzi programot beiktatni, ami azonban elég esetleges. Ami a jelentkezők számát illeti, mi nem állunk annyira jól, mint az ELTE, mert kevesebben jelentkeznek, de nem akarok panaszkodni sem.

Nagy Zoltán (egyetemi docens, PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék)

Szerintem nem a marketingen múlik, hogy kevés a hallgató. Azt gondolom, hogy a néprajztudománynak soha nem volt marketingje. Sőt, amióta erőfeszítéseket teszünk azért, hogy milyen marketinget lehet a néprajztudományra építeni, és próbáljuk megtalálni azokat a csatornákat, ahol el lehetne érni a középiskolásokat, azóta folyamatosan és drámai módon esnek vissza mind a jelentkezési, mind a felvételi arányok. Én valójában azt gondolom, hogy nincs logikai kapcsolat a kettő között. Hiába próbáljuk meg kitalálni, hogy mik azok a csatornák, ahol el lehetne érni a hallgatókat, mi feltehetően erre alkalmatlanok vagyunk. Hiába vagyunk fent a Facebookon, a fórumot akkor sem találjuk meg, vagy nem biztos, hogy megtaláljuk, ahol ők mozognak. Itt most nem azt akarom mondani, hogy dőljünk hátra és ejtsünk el kapát-kaszát. Ez a folyamat tőlünk független és lehet, hogy éppen a saját társadalomtudósi képzettségünket kellene ügyesebben felhasználni arra, hogy megtaláljuk azt, hogy kit és hogyan lehet elérni.

Kotics József

A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara végzett egy felmérést, több száz diákot kérdezett meg, hogy miért jelentkezett az adott szakra, hol hallott róla, mit tud

róla. Mi magunk is korábban hihetetlen energiákat öltünk abba, hogy a Youtube-ra filmeket töltsünk föl, ezt több százan megnézték, kitelepültünk középiskolákba is. Az említett felmérés eredménye, hogy a diákok 50%-a az alapján választ szakot, hogy a középiskolai tanár mit javasol neki. 10%-a választ az alapján, amit lát a nyílt napon, amit hall a tévében, vagy amit megnéz az interneten. A maradék 40% a szülővel való egyeztetés után dönt. Világos, nem tehetünk úgy, hogy nem teszünk semmit, mert az egy nagyon rossz állapot. Ez strukturális probléma, ha meg akarjuk oldani, akkor azt kellene kitalálni, hogy a középiskolai tanárokat hogyan lehetne megszólítani. Figyelemre méltó, hogy több diák jön volt diákjaink révén antropológia szakra. Mi sem vagyunk már olyan jó helyzetben, mint egykor, amikor 40-en jártak antropológia szakra, most 20-an vannak egy évfolyamon. Látszólag úgy tűnik, hogy mi népszerűek vagyunk, hiszen néprajzra kevesebbet vesznek fel. Nagyon drasztikusan csökkennek a trendek és miután van egy borzasztóan durva bölcsész- és társadalomtudomány ellenes retorika, ez befolyásolja a diákokat. Mindenhol azt hallják, a tévében azt sugallják, hogy nekünk legalizálnunk kell magunkat. Mondjuk meg, hogy mit érünk. Így van ez az akadémiai szférán belül és az egyetemen belül is. A mai nap egyik tanulsága, hogy az intézmények között teljesen egyértelmű konszenzus van, hogy rugalmas tudással rendelkező, alkalmazkodóképes értelmiségieket akarunk nevelni. Nem osztom Papp Richárd nézetét, nagyon nehezen tudnám megmondani, hogy mi az, hogy antropológus szakma. Azt látom, hogy ez egy tudástartomány, egy reakciókészség, egyfajta flexibilitás. Nem a tárgyi tudás a lényeg, hanem a mögötte meglévő szemlélet, a „tudd megcsinálni magad”. Ehhez az antropológia ad tudást. Nyilván a terepmunka nálunk is döntő. Reagálnék az alkalmazott antropológia, illetve az antropológiai tudás alkalmazásának a kérdésére. A nyugati világban az alkalmazott antropológia több tíz éve önállóan működő tudományterület, megfelelő módszertannal, külön etikai eljárásokkal stb. Ilyen Magyarországon nincs. Az USA-ban törvény írja elő, hogy egy innovatív fejlesztésű projektnél antropológusokat kell alkalmazni, akik a műszaki tartalom megvalósításával a helyi közösség szempontjából felmérik a beruházás következményeit. Nálunk nem lesz ilyen törvény, talán száz év múlva sem. Az antropológusképzés eleve arra koncentrál, hogy el tudjuk adni a tudásunkat. Az alkalmazott antropológia egy speciális módszertan, metódus, irányzat, gondolkodásmód.

Papp Richárd

Nagyon érdekes, hogy akkor jöttek a karunkra a legtöbben nyílt napra, amikor a bölcsészettudomány ellenes retorika igen nagy. Van egy társadalmi ellenállás a középiskolás korosztályban, ami hozzánk vonz olyan diákokat, akikre tényleg jól lehet építeni – nem egy ilyen patrónus–kliens viszony, hanem – egyfajta kollegialitás mentén.

A szakmára úgy tekintett Boglár tanár úr, mint mondjuk a belső építészetre. Módszertant és elméletet is ad, és utána kreatívan alkalmazható adott helyzetekben. Amíg valamifajta branddel nem rendelkezünk közösen, addig nehéz a társadalom felé kommunikálni magunkat. Az, hogy most egyfajta ellenállás van, visszahat, vagy éppen negatívan hat, mert éppen társadalomtudomány-ellenes a hangulat. Egyébként a néprajznak azt is pozícionálnia kellene, hogy most társadalomtudomány vagy bölcsészettudomány vagy természettudomány, mi a helyzet? Ebben lehetnének ezek a párbeszéddek segítségünkre. Ne a társadalmi folyamatoktól függjünk, hanem legyen egy brand, amit fel tudunk vállalni. Amerikában van egy liberális demokratikus háttere az antro-

pológiának, ami stabilitást kölcsönöz neki, másrészt ott is folyamatos a diskurzus. Ezen is lehetne vitatkozni, hogy ez mennyire működik a társadalmi gyakorlatban. Ha megnézünk egy antropológiai társasági konferenciát, folyamatos újrafogalmazódásokat, a brandépítés különböző útjait látjuk, lehet, hogy ez a mi brandünk, hogy állandóan pozicionáljuk magunkat. Ez kreatív hozzáállást adhat a diákoknak is, akik pont ezt a kreativitást tudják alkalmazni (problémákat tudnak megoldani, nyitott látókörűek stb.). Ha a hálózat épül, a brandünk megvan, ismeretségeink vannak, akkor el tudjuk küldeni olyan emberekhez a diákjainkat, akik aztán vagy továbbküldik vagy alkalmazzák. Tovább tud működni ez az egész antropológiai hálózat, amely egyébként épülőben van; azt gondolom, hogy ez a 20 év elég volt hozzá. Ha többet tudunk egymásról, akkor több irányba tudjuk pozicionálni a diákjainkat. Az újra- és újradefiniálások, a brandépítés és a hálózatépítés három olyan kulcsdolog, amire építhetjük a jövőt, de azt csak együtt tudjuk csinálni. Vagy együtt könnyebb lenne csinálni. Ezért nagyon jó, hogy itt vagyunk, elindulhat már valami, beláthatjuk, hogy ez létkérdés számunkra, hogy összefogjunk, mert különben szétaprózódunk.

Vargyas Gábor

Én Kotics József felvetésére szeretnék reagálni az amerikai alkalmazott antropológiával kapcsolatban. Láttam elég sok alkalmazott antropológiai munkát DK-Ázsiában. A világbanki beruházásoknál kötelező az antropológus részvétele, csak hogy előre megmondják, hogy a beruházás meg fog történni, és az antropológusnak az a dolga, hogy a negatív impakt hatást minimalizálja. Hogy egy példát mondjak, konkrétan azért nem mentem egy ilyenbe bele, mert bár vonzóak voltak a feltételek, egy olyan vízierőmű építéséről volt szó, amiről előre lehetett tudni, hogy több tízezer brút és másokat fognak kitelepíteni. A kérdés az lett volna, hogyan lehet őket úgy kárpótolni, hogy a kecske is jól lakják és a káposzta is megmaradjon? Ez még Amerikában meg a világban sem működik jól, ezért ne csodálkozzunk, hogy itthon sem működik.

Bali János

A brandépítéssel kapcsolatban azt mondanám, nekünk nem kell erőszakosan arra törekednünk, hogy épüljön, mivel ez maga épül. Kellenek hiteles emberek, akik képviselik a szakmát a médiában. Volt egy Rockenbauer Pál-sorozat, a *Másfélmillió lépés Magyarországon*. Paládi-Kovács Attila részt vett ebben mint néprajzos szakértő, és minden résznél tapintható volt, hogy mi az a néprajzi tudás, ami hasznosul ebben a filmben, egy egész ország nézte. Andrásfalvy tanár úr minisztersége, az ő habitusa nagyon sokat használt a néprajznak. Mindenki számára nyilvánvalóan, érthetően beszélt a néprajzról, a hagyományokról. Nemrég zajlott a *Röpülj, páva!* műsor. Elhangzott, hogy néprajzkutatás nélkül nem lenne ilyen vokális népzene-, hangszeresnépzene-, néptáncismeret. Ehhez kell a néprajz. Egy ország nézte, vagy egy fél ország. Megkereshetünk középiskolákat, de Agócs Gergely vagy Sebő Ferenc hitelesebb, mint én, vagy legalábbis sokkal többet tud tenni az ügy érdekében. Vagy Boglár Lajos például, amikor Kepes András elkészítette vele az *Apropó civilizáció* c. filmet. Ez az igazi brandépítés. Törekedhetünk erre, de hiteles személyek mindenki számára érthetően kommunikálják, hogy egy szakma mit szeretne. Nagyon fontos a sokszínűség. Az a cél, hogy a néprajzot tényleg ne csak a hagyományos paraszti műveltség közvetítőjének, letéteményesének tartsák, hanem, hogy akár egy kolontári tragédia után

tudjunk releváns ismereteket közvetíteni, meg javaslatokat adni. A sokszínűség és a hiteles emberek a fontosak. A média kitermeli azokat az embereket, akik ráirányítják a figyelmet a szakmára, én optimista vagyok ebből a szempontból.

Andrásfalvy Bertalan (professor emeritus, PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék)

Azt szeretném, ha visszatérnénk a gyökerekhez. Mi a feladata és milyen szerepet tölt be a néprajz? Nem az egyén életében, nem a város életében, nem a tanult emberek körében, hanem a nemzet életében? Rájövünk, hogy ez a probléma 500 éves, próbálták többször megoldani, az egyik megoldás a 20. században a néprajzra hárult. Ennek megértéséhez fontos tudnunk, hogy nincs még egy olyan nemzet, mint a magyar, amelynél a vezető réteg a műveltség és az érdekek terén annyira elszakadt volna a néptől. Hányódunk két kontinens között, mint egy komp, mikor lesz ez nem hányódó komp, hanem két világot összekötő egység, egység-nemzet? Többször próbálkoztak azzal, hogy egyeztessék az alsó népcsoportoknak a hagyományos kultúráját az európai műveltséggel, ez más szerencsejobb nemzeteknél is probléma, de nálunk még nagyobb. Kodály szerint a fő kérdés az, hogyan tudjuk egységes műveltséggé építeni a paraszti hagyományokban megőrzött hagyományt az európai műveltségben leledző felső osztályunk műveltségével. Ez 500 éves probléma. Valójában a reformkor azért indul, Arany János is és Petőfi is azért működött, s azért próbálta a népköltészetet a *Toldival*, a *János vitézzel* irodalommal emelni, hogy ismerjék el az irodalomban a népnek a szerepét, akkor várhatjuk azt, hogy a társadalom is elfogadja majd a nép érdekeit és szerepét a nemzet történelmében. Nincs nemzeti gondolat nálunk, és ezt a nemzeti gondolatot kellene pótolnia, ezt a szemléletet kellene a néprajznak megteremtenie, nem szakemberekben és kutatókban, hanem az általános emberi gondolkodásban, hogy egy nemzet vagyunk. Hogy összetartozunk. Németh László így fogalmaz: nincsen nemzet, de van egy nép, amelyik óriási kincseket őrzött meg, és erről beszél Kodály és Bartók is, ezeket világszerte lehet emelni, és ez körülbelül így is történt, legalábbis zenei vonalon. Itt van a néprajznak a feladata, megváltoztatni egy szemléletet, egy önző szemléletet, amely csak a kutató pénzére vagy saját állására gondol, és nem arra, hogy itt van egy nemzet, amely szinte kiközösítette azt a társadalmat, amely ezeket a kincseket megőrizte. Ezt kell megváltoztatni, ez a feladata a néprajznak. Nem az, hogy egy csomó embernek kutatói állást adjon. Lehet, hogy ez az ára annak, hogy ezt meg lehessen csinálni, hogy ez elterjedjen. A néprajz nem került be a közoktatásba sem. Ha nincs nemzettudat, akkor változatlanul egymást minősítjük, nincs elmesúrlódás, nincs gondolatkicsérélődés és nem lesz szerencsénk a jövő században, hogy egyáltalán megmaradjunk.

Bartha Elek

Próbálok egy kicsit optimista kicsengést adni annak, amiről itt eddig szó volt, ugyanis többször elhangzott, hogy intézményi szinten és tudományos-diszciplináris szinten milyen erős ellenszélben kell dolgozni. Ez a bizonyos bölcsészellenesség. Hogy külön néprajzos vagy antropológusellenesség lenne? Én szerintem ez egyben van. Én úgy érzem, hogy a média hihetetlen mértékben hasznosítja azt, amit mi produkálunk, vagy az elődeink produkáltak. Én úgy érzem – saját benyomásom –, hogy a médiában sose volt ennyire előtérben a néprajz, az antropológia. Én úgy látom, hogy van egy jó hír-

verésünk. Ezt magunk is érezzük, hogy állandóan hívogatnak minket, mindenféle alkalmakkor. A hagyományteremtésről még nem is esett szó, tehát most olyan idők vannak, hogy tudják hasznosítani azt, amit mi felszínre hozunk, amit mi produkálunk. Úgy látom, hogy nekünk kellene élni ezzel a lehetőséggel, hogy hogyan? Erről ilyen hasonló ülések során érdemes törni a fejünket.

Komáromi Tünde

Kolozsváron 1995-től kezdve a végzősök mindig el tudtak helyezkedni, persze kevesebben lettek néprajzosok, mint ahányan végeztek. Nagyon sokféle munkaterületen helyezkedtek el és aránylag sokan lettek kutatók ahhoz képest, hogy milyen kevés hely van, de nemcsak a Román Tudományos Akadémia Néprajzi Intézetében, hanem a Nemzeti Kisebbségkutató Intézetben, vagy Magyarországon. Tehát nem csak Erdélyben helyezkedtek el. A diákok érdeklődése csökken a néprajz és antropológia szak iránt. Érdekesnek találom a magyarországi viszonyokkal szemben, hogy nálunk nem a helyek száma csökkent, hanem a jelentkezők száma. Ezért indult be az új tanszékvezetés részéről egy nagyon erőteljes marketing irányú gondolkodás, próbálják kitalálni, hogyan népszerűsítsék a tanszékot, hogyan vonzanak oda diákokat. Erről nagyon keveset tudok, mert nem vagyok a tanszék része, viszont erről beszélt nekem Szikszai Mária, aki most nincs itt.* A néprajzról és antropológiáról keveset tudnak az emberek, ezt egyrészt személyes tapasztalatokból tudom, másrészt a tévések, rádiósok között is kevés, aki tudja, hogy mi a néprajz, talán csak az, aki néprajzot végzett és a médiában helyezkedett el. Az is nagyon fontos kérdés, hogy hogyan lehet Romániában néprajzot kutatni úgy, hogy az ember nem vesz tudomást a hasonló képzettségű román szakemberek ugyanazon a terepen folytatott kutatásairól. Az 1990-es évek elejétől diákként is azt tapasztaltam, és kutatóként is azt látom, hogy erős kapcsolat van az anyaországi szakmával, viszont ehhez képest semmilyen kapcsolat nincs a román szakemberekkel. Én személyesen kapcsolatban állok román szakemberekkel, néprajzosokkal és antropológusokkal is, de ez egy személyes nyitás, és én azt gondolom, hogy erre a nyitásra általában véve is szükség lenne. Én azt gondolom, hogy nincs olyan, hogy az ember készen legyen bármilyen munkahelyre. Van egy diploma és tanulni kell. Nyitottnak kell lenni, gyakorlatilag az egész élet tanulás.

Haraszi Zsigmond (BA szakos hallgató, PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék)

A jelentkezők csökkenésének egyik lehetséges oka, hogy a hallgatók egyszerűen már értik mi a néprajz és belátják, hogy voltaképpen nem ezt akarják csinálni. A legitimáció problémájára is utalnék. A *Röpülj, páva!* műsorral a klasszikus témákat sulykoljuk az emberekbe, és szerintem fontos lenne definiálni, hogy mi tartozik a néprajzba. A baráti beszélgetések során viccesen szoktam mondani, hogy minden a néprajz aldiszciplínája, mert mindent lehet kutatni, azonban ez nagyon érdekes, mert tényleg sokan azt hiszik, hogy a néprajzos rajzol, és a folklór egy népi tisztítószert. Én önmagam legitimálása során, más diákokkal való beszélgetéskor mindig azt mondom, hogy néprajz–kulturális antropológus vagyok. Lövésük sincs, hogy mi az a kulturális antropológus, de nagyon

* A kolozsvári Babeş–Bolyai Egyetem Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszékének tanszékvezetője.

komolyan hangzik, és akkor már elejét veszem a fricskázásoknak. Szerintem sokkal érdekesebb, hogy hányan végzik el a szakot, mint hogy hányan jelentkeztek. Szerintem nem azért jönnek, mert néprajzot akarnak tanulni, hanem mert azt hitték, hogy néprajzot akarnak tanulni. A megszorításoktól függetlenül érdekes, hogy ki végzi el, és hogyan végzi el a szakot, hogy miért morzsolódnak le az emberek.

Babinszki Kata (MA szakos hallgató, PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék)

Szerintem a célcsoport meghatározásánál bizonytalanságok vannak, és talán rossz helyen is próbálkozunk. Nem biztos, hogy a néprajznak a középiskolai célközönségnél kell betörnie. Nagyon kevésbé használjuk ki azt az adottságot, hogy a kulturális antropológia mennyire kompatibilis szak és mennyi lehetőség van benne. A hallgatóknak szerencsés, ha mondjuk művelődéstörténet vagy pszichológia vagy szociológia minor szakot választanak. Nyilván ilyenkor a hallgató módszertanilag konfrontálódik valamilyen szinten a néprajzzal, de ezekből a dolgokból határtanulmányok jönnek létre. A hallgatókban jobban kellene tudatosítani, hogy milyen potenciális lehetőségek vannak. Azt hiszem, hogy a nyitás is könnyebb lenne, ha ezt a kapcsolati hálót – amiről itt már szó volt – egyetemen belül és akár nemzetközileg is a hallgatókon keresztül megvalósítanánk.

Kuti Klára összefoglalója

Úgy vélem, nagy szó, hogy összejöttünk, ezt ne hagyjuk abba, és ne felejtsük el azt, amit Papp Richárd megfogalmazott, hogy együtt vagyunk erősek. Ez a kerekasztal rávilágított arra, hogy nagyon sok mindenben közösen gondolkodunk és ez elég megnyugtató. Beszéltünk arról, hogy egyes tanszékeknek vannak Erasmus kapcsolatai és azok jól működnek. Teljesen teoretikusan szólva nem bánám, ha az Erasmus kapcsolatokat országos tanszékekkel is ki lehetne építeni, és azt lehetne mondani, hogy a pécsi hallgató egy félévre Szegedre, Budapestre vagy Miskolcra megy tanulni, és ott jól érzi magát és hazajön és megosztja, amit ott tanult. Ennek elvben semmi akadálya nincsen, csak az, hogy a vonatjegyet meg kell venni. Jól látszik, hogy itt mindegyik tanszék partner a közös gondolkodásban, törekszik arra, hogy egy közös nyelvet kialakítson, hogy türelmes legyen a másiknak a véleménye iránt, és hogy megpróbáljon konszenzusos véleményt kialakítani. Utaltam már rá, hogy tanuljuk meg azt, hogy az antropológia, a néprajz meg az etnográfia mit jelent. Ezt a témát nem nagyon szokták szeretni a hallgatók, mert marha unalmas. Legyen unalmas, beszéljünk ugyanazon a nyelven és hallgassuk meg egymást. Nagyon büszkék vagyunk a hallgatóinkra, akik ezt a konferenciát akarták és megszervezték. Sőt, azt kell mondjam, hogy annak ellenére akarták, hogy mi az első pillanatban megijedtünk. Ők ezt nagyon akarták és nagyon jól lebonyolították és én nagyon büszke vagyok rájuk. Mi lenne, ha egy-két év múlva egy másik tanszék lenne ugyanilyen büszke a hallgatóira? Mi ígérjük, hogy nagyon szívesen el fogunk menni hozzájuk.

Lejegyezte és szerkesztette:
MÁTÉ GÁBOR

NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA

„Fehér gyász, fekete gyász”

Halotti szokások, temetési szertartások a régi faluban
(Sóstói Múzeumfalú, Nyíregyháza, 2012. október 10.–december 31.)

„Az elmúlás az emberi élet legelementálisabb élménye. A halál pillanatában beálló megmásíthatatlan változás megrázó egyén és közösség számára egyaránt. A testi megsemmisülés valósága kiegészül a halál utáni – feltételezett – továbbéléssel.”

(Kunt Ernő néprajzkutató)

A nyíregyházi Sóstói Múzeumfalú időszak kiállításainak sorában a „Fehér gyász, fekete gyász” – *Halotti szokások, temetési szertartások a régi faluban* című tárlatunkat a mindenszentek és a halottak napja, a halottakra való emlékezés ünnepe alkalmából készítettük.

A parasztság életével legszorosabb kapcsolatban a ház áll. Ez védi meg az időjárás viszontagságai ellen, teret ad a munkának, szórakozásnak, de ide kapcsolódott az emberi élet három nagy szüksége, a születés, a házasság (lakodalom) és a halál is. Mivel régen a temetkezés háztól történt, a kiállítás rendezéshez méltó helyet szolgáltatott a jármi kismemesi ház, időszak kiállításaink helyszíne.

A ház alaprajzi tagolódásának megfelelően az egyik szobában református házbelső – halottas szoba került bemutatásra. A halál alkalmával előkerültek olyan tárgyak, amelyeket csak ezen alkalmakkor használtak. Itt bemutattuk a temetés egyik mozzanatát, a virrasztást. Látható volt a halottas szoba kialakításához szükséges ravatal, ravatalterítő, gyászabrosz, tükörrre való kendő, gyászkendő, férfi, női gyászviselet, illetve viseletdarabjai (fejkendők, nagykendők) és a *halálra való* is. A reformátusok vallásgyakorlásuk során is kevés tárgyat használtak, lakásaikat sem díszítették vallási jelképekkel. Szokáshagyományaikban így különösen az emberi élet utolsó stádiumában, a halál alkalmával jelentek olyan tárgyak, amelyek révén bemutatható e vallás gyakorlása. Az életet lezáró utolsó állomás szokásaihoz viszonylag kevés tárgy, de igen gazdag hiedelemrendszer kapcsolódik. A halált a hívő ember az élet természetes velejárlójának tekintette. A hagyományokon felnőtt közösségekben élő ember gondosan felkészült a halálra; készenlétben volt a *halálra való*, vagyis a halotti ruha. A halottas szoba kialakításához szükséges gyászabroszok, tükörrre való gyászkendők, ravatalterítő. Ezek egy része öröklés útján

került a családokhoz (a minden famíliánál megtalálható *Bibliához* hasonlóan), és általában több nemzedéket is kiszolgáltak.

A halál beálltát megelőző és követő cselekmények mindegyikének hagyományos rendje alakult ki. E cselekmények részint a halottal kapcsolatos gyakorlati szükségszerűség szabta teendők (mosdatás, fésülés stb.), részint a hozzátartozók viselkedésére és a halottas házra vonatkozó rendszabályok megtartásai. A halottat tisztelet és félelem övezte, tehát el kellett látni a neki járó dolgokkal, s visszajárását meg kellett akadályozni, illetve a halott akarata szerint kellett vele bánni. A halál beálltakor a legelső tennivalók közé tartozott az ablak kinyitása, az óra megállítása, a tükör letakarása, majd az ablakok lefüggönyözése. Az ablaknyitás célja az volt, hogy az eltávozó léleknek szabad útja legyen. A tükör letakarását, megfordítását a mai napig életben tartotta az iszonyat attól, hogy a tükörben is lássák a halottat, ill. a halott ne lássa saját magát benne. A halottas szoba ablakát a hiedelem szerint azért függönyözik le, mert ha valaki benéz az ablakon, sárgaságot kap, de kinézni sem szabad, mert akkor betegség üt ki. Az óra megállítása újabb keletű szokás; az élet megszűnése – az óra megállása képzet hozta létre. Ezeket a szokásokat be is mutatjuk a kiállításban.

Református halottas szobabelső, részlet a kiállításból
(Fotó: Bodnár Zsuzsanna)

A halottas szobát rendszerint teljesen kiürítették, hogy legyen hely a virasztóknak. Ha valami szükségszerűen bent maradt, fehér lepedővel leterítették. A ravatal mindig a szoba közepére került, a mestergerenda alá. A közép-

korú halottat ünneplőbe, míg az idősebbeket az általuk előre elkészített fekete ruhába öltöztették. A gyász kifejezését az öltözet jelezte. Népviselőnk házasember és a meny részére fekete ruhát írt elő ünneplőnek, így nem kellett külön gyászruháról gondoskodni.

A kisházban egy görög katolikus halottas szobát mutattunk be. Kialakítottunk egy szent sarkot a vallásgyakorlás során használt tárgyakkal, vallási jelképekkel. Itt volt látható többek között szenteltvíz tartó, kiskereszt, rózsafüzér, szentképek, énekes könyvek, szentelt gyertyák, a falon pedig a nagyméretű máriapócsi kegykép. A következő kiállítási részben mutattuk be a temetések alkalmával használt gyászlobogókat, zászlót, hordozható keresztet és a két halottvivő fát, amelyet rekonstrukció alapján készítettünk el. Itt alakítottuk ki a koporsó nélküli ravatalt. Ezt soha nem készítették asztalra, hanem dagasztólábból és egy ráhelyezett ajtóból állt. Ez utóbbi esetben a ravatalra egy vékony szalmazsákot tettek, amit leterítettek lepedővel, majd egy fehér ravatalterítővel, és erre helyezték rá a felöltöztetett halottat. Kezébe imakönyvet, olvasót és egy szál gyertyát tettek. A ravatal feletti tükröt ebben a szobában fekete selyemkendővel takarták le.

A halottat a temetőbe zárt koporsóban, a *Szent Mihály lovának* nevezett szállító rudakon vitték a felkért rokonok, barátok. Az 1930-as évektől a hintószerű gyászkocsi jelent meg a falvakban is, de ha nem tudták ezt megfizetni, akkor szekéren vitték ki a halottat a temetőbe. Érdekes, hogy a vegyes vallású községekben külön temetőjük, illetve temetőrészük volt a más-más felekezeteknek. Az apró falvakban egy temetőn belül különültek el.

A középső helyiségben, a bejáratnál szemben a zsidó temetkezési szokások tárgyi anyaga került bemutatásra. Többek között a halotti fürdető asztal, fürdető kád, halotti lepel, női halotti ruha, kézleöntő bögre, imaasztal, imakendő, imakönyvek, kipa. Az elhunyt körüli foglalatosság nagy jótéteménynek számít, mivel viszonyozhatatlan. A holttestet gondosan megmosdatták, és halotti ruhába öltöztették. Ez egy több részből álló fehér ruha zsebek nélkül (hogy ne tudjon evilági javakat vinni a túlvilágra), amelyet a 18. században kezdtek el használni, ezzel is jelezve, hogy a halálban szegény és gazdag egyenlő lesz. Vallásos zsidók sokszor már életükben gondoskodtak a halotti ruháról. Férfiakra imakendőt is adtak (vagy melléjük temették), melynek rojtjait kibontották vagy levágták, jelezve ezzel, hogy őket nem terheli többé földi kötelesség. Semmilyen ékszert, emlék- vagy értéktárgyat nem tettek a koporsóba. Szokás volt a halott szemére és szájára cserépdarabot vagy pénzérmetet helyezni. Úgy magyarázzák, hogy a szájra tett cserép eltakarja az ajkakat, melyek sértették a Mindenhatót, a szemre helyezettek pedig a bűnök vágyának fő forrását takarják le.

A zsidó vallási törvények szerint a testet teljes egészében kell visszaadni a földnek. Tilos a hamvasztás, a bebalzsamozás és a boncolás. A temetést a lehető legrövidebb időn belül kell elvégezni. A koporsó minden esetben gyalulatosan deszkából készül, fedelét nem szögelik le. Sírkövet általában a temetés

után egy évvel állítanak, az évfordulón fel is avatják. A szertartást rabbi végzi. Ortodox szokás szerint virágot nem visznek a temetőbe, hanem minden látogatás alkalmával egy-egy kavicsot tesznek a sírkőre. A látogatók a temető elhagyása előtt leöblítik a kezüket egy külön erre a célra rendszeresített kézleöntő edény segítségével.

Az előtérben üveges vitrinben voltak láthatók a különböző korból származó halotti anyakönyvek, gyászjelentések, gyászjegyek, gyászzsebkendők és a szebbnél szebb, feketével hímzett és szőtt gyászkendők. Mindhárom felekezet temetkezési szokásait, szakrális emlékeit 12 db eredeti fotó felnagyított másolata tette hitelessé.

A kiállítás szerette volna ráébreszteni a látogatót a földi lét véges voltára, és arra az isteni igazságra, hogy egyformán végezzük – mindent itt hagyva, és csak a hit, a szeretet a fontos.

Az időszaki kiállítást 2012. október 30-án Felhősné Csiszár Sarolta, a vásárosnaményi Beregi Múzeum nyugalmazott igazgatója nyitotta meg, majd a nagyszámú érdeklődő részére szakvezetést tartottunk. Ezt követően a múzeumfalú temetőjében gyertyagyújtással emlékeztünk halottainkra.

BODNÁR ZSUZSANNA

Képek régi és új határhelyzetekről*
(MTA BTK Néprajztudományi Intézet,
Budapest, 2013. április 9.–június 9.)

A határteremtés, a különbözőségeink mentén egymástól elválasztó határvonalainknak a megrajzolása valószínűleg egyidős a paradicsomból való kiűzetésünkkel. Egyedül ott – egyetlen tiltás kivételével – élhettünk még szabályok nélkül. És persze a határátlépések a határok felszámolását megszüntetését, spiritualizálását célul kitűző elképzelések a határokkal egyidősek, azaz igen régi keletűek. Ma itt Kelet-Közép-Európában egyszerre látjuk mind az Unió külső határainak kicövekelését, illetve a schengeni térségen belül a belső határok korlátozó funkcióinak felszámolását, életünk, gazdaságunk, kultúránk, történelmünk újrafelosztását és egybegyűrését.

Merthogy a határ sohasem csak szögesdrót, hanem saját magunk és identitásunk, történelmünk és jelenvalóságunk folyamatos értelmezésének nélkülözhetetlen viszonyítási eleme. Olyan magasabb rendű kulturális és történelmi tapasztalatoknak és tudásnak a forrása, amely a sokféle népek által lakott terek

* A szöveg az MTA BTK Néprajztudományi Intézetében folyó Hármas határ-kutatás fényképképzésének megnyitóján hangzott el.

és szülőfölkök összetett szellemi örökségének megértéséhez segíthet hozzá bennünket, adhat mindehhez fontos kulcsot.

A szellemi határátlépések segíthetnek bennünket abban, hogy – Thomka Bea találóan szép kifejezésével – *az önmagunkkal hozott többszólamú örökséget, az egyetlen méltányos kulturális magatartás alapelemeként* tudatosíthassuk magunkban.**

A héthatárral kijelölt Magyarország, miként az egész régió, az elmúlt 20 évben sok változáson ment át. Ezek közt kétségkívül a határok funkcióinak, a határ régiók jellegének átalakulása is a legfontosabb fejlemények közé tartozik.

Ezek a folyamatok persze mára még nem vezettek el odáig, hogy az évtizedeken keresztül lezárt, tiltott perifériákból ma virágzó, központi régiók lettek volna, s még csak azt sem mondhatjuk, hogy mára teljesen nyomtalanul eltűntek volna a kontaktusokat, kapcsolatokat, érintkezést, cserét, közlekedést akadályozó akadályok: sorompók, korlátok, kerítések.

A közel 2220 kilométer hosszú magyar államhatár mentén 20–25 kilométeres sávban közel másfél millió magyar – köztük néhány tízezer kétnyelvű magyarországi nemzetiségi – állampolgár mindennapjait befolyásolja a határ lét. A túloldalon pedig hozzávetőleg 2,5 millió nem magyar állampolgár számára jelent a határok közelsége terhet vagy lehetőséget. Utóbbiak közt – Kocsis Károly becslése szerint – 1,2 millió kétnyelvű magyar és saját becslésem szerint további 500–600 ezer magyarul is beszélő kétnyelvű, s további 600–700 ezer egynyelvű szlovák, ukrán, román, szerb, horvát, szlovén és osztrák. Mindannyian abban érdekeltek, hogy a tiltó és korlátozó, a megállító és ellenőrző határokból-határövezetekből összekötő, közvetítő, többlet lehetőségeket hordozó, a kapcsolatok különösen sűrű szövedékével átszőtt zónák jöjjenek létre.

A Néprajzi Intézet hármashatár-kutatása és a kiválasztott kistérségeken elvégzett terepmunkának a kiállítás képeiben is tükröződő első eredményei azt jelzik, hogy a munkába bekapcsolódott kollégák bőséges tény- és helyismerettel rendelkeznek: részben azért, mert maguk is gyakorlott határátléplők, akik évek, évtizedek óta gyakorolják a kultúraközvetítés ősi mesterségét. Részben pedig hol szellemi áruk csempészőiként, hol meg közös konferenciák előadóiként, rendezőiként, maguk is részesei a határok megváltoztatásának, spiritualizálásának.

** Thomka Beáta: *Déli témák*. zETNA Kiadó, Zenta, 2009. A könyv *A határörvidék spiritualizálása* címet viselő fejezete, a *zEtna* című folyóiratban digitálisan is elérhető: <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/118/thomka.htm>

*Szarka László megnyitja a „Hármas határok” című kiállítást,
mellette Balogh Balázs igazgató
(Fotó: Szilágyi Zsolt)*

Merthogy mára kétségbevonhatatlanul átalakultak az egykori vasfüggönyök, az embervadászatra szakosodott határőrfalvak kísértete ma ugyan újra megjelent a nem schengeni határszakaszokon. A magyar államhatárok és határ régiók döntő többsége ma európai nyitott határövezet, értékközvetítő és értéktelítő zóna. Ahol egyre sűrűbb együttműködési hálózatok alakulnak ki. Ezek nagyobbik részébe ma még az uniós pályázatok öntenek lelket és pénzügyi forrásokat. A pályázattírás és a kapcsolatépítés más formalizált alkalmai azonban megalapozták az együttműködés belső késztetéseit, és igényét, amire már valóban közös és önkéntes elképzelések, programok épülhetnek. Egyre több határszakaszunkon jönnek létre a közös turisztikai, kulturális, ipari, környezetvédelmi parkok. Vagy a pannon táj nyugati tengelyére Pozsonytól Marburgig öt egyetem és főiskola kapcsolódott össze együttműködési, határ menti együttműködési programok keretében, így adva maguknak, az ott élő többségieknek és kisebbségieknek esélyt a megmaradásra és a fejlődésre.

A kiállított képeket – Turai Tünde, Borbély Sándor, Gémes Sándor, Klamár Zoltán, Mészáros Csaba, Mód László, Szilágyi Levente munkáit – nézve azt látjuk, hogy akár a határ régió benszülötti, akár a kutatói pozíciókból készültek, alapvetően a szimbólumokban, nyelvi, képi megnyilvánulásokban egyformán szembe tűnő átmenetiséget, kevertséget, vegyességet, vagy ahogy ma mondani illik – a sokszínűséget tükrözik.

Az újonnan kitalált, még felemás módon működő nyelvtörvények, határ-átlépési szabályok, a csempésést visszaszorító rendeletek ellenére a határok népe hangyaszorgalommal és vaskövezetességgel hordja szét a korábbi megállító, korlátozó határokat.

A magyar–ukrán–román, a magyar–szerb–román és a magyar–szlovén–osztrák hármashatár képeit nézve bizonyára támadnak majd bennünk közös asszociációk és egymásnak ellentmondó képzetek az egybenyílt, de sokszor rendkívül féloldalas, aszimmetrikus határrégiók tükörképei, a határnyitás lokális rítusai, a két világháború közti kultuszokat megidéző történeti toposzok anakronizmusai láttán.

Érdemes lesz a kutatást folyamatosan nyomon követni. S jó lenne, ha az eredményeket minél rámenősebben közvetítené az intézet a belmagyar világ felé, amely annak ellenére, hogy némi túlzással az egész ország határövezetnek számít, száz évvel a történeti ország felbomlása után is nem akarja látni a szomszédság reáliáit, s folyamatosan megpróbálja elhitetni magával a sohasem volt egynyelvű Kárpát-medence mítoszát. Hogy látva lássák a térség megosztottságának egyedül elképzelhető, valóságos revízióját: ahol a szomszédok szuverenitását, érzékenységét tiszteletben tartva, a határok, határzónák negatív funkcióit, konnotációit együtt, közösen szüntetjük meg, a trianoni sorompókat, szögesdrótokat, vámszabályokat és korlátozásokat önként és dalolva számolják fel a szomszédok, mert az új helyzetből nekik is több hasznuk származhat, mint nemzetállami kalodáinkból.

Szívből gratulálok a kutatás vezetőinek, résztvevőinek, a Néprajzi Intézet minden munkatársának! Önöket pedig arra biztatom, hogy nézzük végig a képeket: a magyarkanizsai utcát, amely pár éve ismét kétnyelvű cimbalommal van kirakva, vagy a szegedi, szentgotthárdi boltsorok soknyelvűségét, amelyet remélhetően tévesen értelmeznek néhányan az önfeladás kezdetének! Érezzük át a heiligenkreuzi ipari park és az apátistvánfalvi határöremlékhely vagy éppen a három ország betegeit ellátó fehérgyarmati kórház képeiben egymással feleselő határnarratívákat, a modern summásként szezonmunkát vállaló roma családok otthontalan otthonosságát, esetleg az uniós hátsó udvar globalizált létvalóságára utaló kínai feliratokat! Válasszuk ki a szívünknek leginkább tetszőket, próbáljuk meg desifrálni a képek üzenetét! Aztán pedig vegyük le könyvespolcunkról Bibót és Németh Lászlót, s gondoljuk át, határtalanító lendületünkkel hol és merre tartunk!

SZARKA LÁSZLÓ

KÖSZÖNTÉSEK

Köszöntő Bíró Friderika 70. születésnapjára

Mintha csak most lett volna, hogy Friderika 60. születésnapját ünnepeltük. Mondják, ahogy öregsünk, mintha felgyorsulna az idő. Szinte repülnek az évek, mivel az eltelt időt a már megélt időnkhez viszonyítva érzékeljük. Fogó erőnkkel egyre szűkebbnek érezzük a terveink megvalósítására még hátralévő időt. Míg egy gyermek vagy egy fiatal számára 10 év maga az örökkévalóság, 50 után szinte észre sem vesszük, hogy ismét egy X-szel idősebbek lettünk.

Minden kerek évforduló a számvetés ideje is, mennyire sáfárkodtunk jól életünkkel, a számunkra kimért idővel. Friderika, vagy közismertebb nevén Frici, életpályája példaszerű. Neki sikerült az utóbbi 10 évben is jelentőset alkotnia, megvalósítania egy rég kitűzött célt, befejeznie egy közel 40 éve megkezdett kutatást. Anélkül, hogy Bíró Friderika pályafutása, művei részletesebb ismertetésébe fognék – ez már megtörtént a 60 éves születésnapjára írt megemlékezésekben – csupán a két leglényegesebb, számomra legmeghatározóbb jellemzőjét emelném ki munkásságának.

Az első a hűség. Hűség a pályája elején kapott feladat véghezviteléhez, hűség az intézményhez, ahol néprajzusként dolgozni kezdett, hűség ahhoz a tájhoz és népéhez, amellyel munkája egy életre szólóan összekapcsolta, hűség a barátokhoz, kollégákhoz. Tudjuk, hogy Bíró Friderika az egyetem befejezése, 1968 óta a Néprajzi Múzeum Falumúzeum Osztályának, majd az 1974-től önálló intézményként működő Szabadtéri Néprajzi Múzeumnak volt munkatársa. Kezdetektől a Nyugat-Dunántúl tájegység felelőse, a tájegység megálmodója, megvalósítója. Kutatásainak, publikációs tevékenységének zöme is az Őrséghez és Göcsejhez kötődik. Ezen belül azonban a legváltozatosabb témákban gyűjtött, publikált, kiállításokat rendezett.

Életpályájának másik jellegzetessége, hogy mindig tudta, érezte, mikor minek van itt az ideje. Pályája elején időt, fáradságot nem kímélve járta a falvakat, szőlőhegyeket, bontotta, dokumentálta az épületeket, gyűjtötte a paraszti élet lassan eltűnő tárgyait, dokumentumait, megörökítette idős adatközlői tudását, tapasztalatait. Tudta, hogy az ő távozásukkal évszázadok tapasztalatából sarjadzó tudásuk is elvész – hisz intenzív gyűjtőmunkája, a tájegység megalapozása épp a nagy gazdasági-társadalmi átalakulások végső stádiumára, a parasztság, a paraszti életforma megszűnésének időszakára esett. E folyamat dokumentálására történész férjével, Für Lajossal együtt, immár országos kérdőíves felmérést kezdtek *Búcsú a parasztságtól* címmel. 1975-től magnós interjúkat készítettek külső munkatársak bevonásával. Óriási

volumenű anyag gyűlt össze, amelynek feldolgozására akkoriban egyéb teendők miatt nem is gondolhattak.

1990-ben Frici számára végre elérkezett minden addigi munkájának, erőfeszítésének betetőzése: a Nyugat-Dunántúl tájegység felépítése. Az már a sors fintora, hogy múzeumi munkájának legintenzívebb, legfárasztóbb szakasza, az állandó jelenlétet követelő múzeumi újjáépítés és a házak berendezése egybeesett közéleti szereplésével, miután férje, Für Lajos az első polgári kormány honvédelmi minisztere lett. Friderika azonban a szakmai és közéleti funkció összehangolására is képes volt. 1993-ban nyílt meg a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Nyugat-Dunántúl tájegysége, Friderika fő műve. Az Őrségben, Göcsejben végzett terepmunkái és levéltári kutatásai eredményeképpen pedig sorra születtek könyvei, tanulmányai, cikkei, köztük talán a legjelentősebb, a Magyar Néprajz sorozat *Göcsej* kötete (1988), majd ennek továbbfejlesztett változata (*A szegek világa. Göcsej néprajza a 18–20. században*. Zalaegerszeg, 2003).

Amikor tájegysége felépült, Friderika újabb kihívásokkal találta szembe magát. Különbféle funkciókban feladatot vállalt a nagy átalakulások előtt álló Szabadtéri Néprajzi Múzeum vezetésében: volt tudományos titkár, igazgatóhelyettes, emellett Bereczki Ibolyával közösen szerkesztette a *TÉKA* sorozatot, és természetesen részt vett a soron következő tájegységek megvalósításában is. Ezek közül is kiemelkedik a 2003-ban megnyílt Felföldi mezőváros tájegység két gyöngyösi házának invenciózus berendezése. Ekkor kapott megbízást két időszakos kiállítás megrendezésére is: az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulójára a Vajdahunyad-várban Bereczki Ibolyával közösen, 2003-ban pedig a Magyar Hét alkalmával a hollandiai Arnheimben rendezett nagyszabású kiállítást (*Magyar falu holland szemmel*). Bekapcsolódott a Szabadtéri Néprajzi Múzeum oktatói tevékenységébe is. Részt vett a budapesti, debreceni, szegedi, pécsi néprajz szakos hallgatók képzésében, szentendre-i múzeumi gyakorlatok lebonyolításában.

Eközben egy pillanatig sem hanyagolta el választott szűkebb pátriáját, a Nyugat-Dunántúlt. Szakfelügyelőként, szakértőként segítette a szombathelyi Vasi Múzeumfalut és a zalaegerszegi Göcseji Falumúzeumot, a zalai, vasi tájházakat és az Őrségi Nemzeti Park munkáját, kiállításokat nyitott meg, konferenciákon vett részt, katalógust írt, szerzője volt a *Vas megye népművészete* kötetnek és számos helyi kiadványnak.

Friderika nyugdíjba vonulása után is hosszú évekig aktívan dolgozott a múzeumban. Így részese volt az intézmény modernizációjának, amit az új múzeum-épületbe való átköltözés, majd a fogadóépületként funkcionáló mezőhegyesi vasútállomás átadása jelenít meg legpregnánsabban. Élete, munkája teljesen összefonódott az intézménnyel. Végigélte a kezdetek primitív viszonyaiból, esetlegességeiből adódó nehézségeket, amikor a Sztaravoda-forrás még a világ végének számított. Előbb Budapestről, az utóbbi időben Nagymarosról járt a Skanzenba, HÉV-hez, komphoz rohanva. Megélője, előmozdítója volt az in-

tézmény állandó fejlődésének, a szaporodó szakmai sikereknek, a múzeum egyre nagyobb elismertségének. Bár 2007-ben ténylegesen is nyugdíjba vonult, azóta is alig van hét, hogy ne jelenne meg a múzeumban. Részt vesz a Tudományos Tanácsokon, kiállításnyitókon, ellenőrzi tájegységét, részt vesz a teremőrök képzésében, továbbképzésében. 2008-ban megkapta a Szabadtéri Néprajzi Múzeum által alapított *Kötődés Díjat*.

Miután tájegységi, múzeumi munkáit nagyrészt befejezte, s nyugdíjba vonulásával a fárasztó napi utazástól is mentesült, elővette azt a férjével közös kérdőíves gyűjtést, amelyet még az 1970-es években kezdtek el. Mert eljött annak az ideje is, hogy az azóta már rég a temetőben porladó parasztok valóságait, a sorsukról, megpróbáltatásairól készült interjúkat feldolgozzák, közreadják. Mindehhez támogatást nyújtott a 2008-ban elnyert OTKA-pályázat és a pályázatot kezelő Szabadtéri Néprajzi Múzeum. A magnófelvételek és a róluk készült gépírásos lejegyzések összevetése, digitalizálása óriási feladat volt. A kérdőíves interjúkat újabb pályázatnak köszönhetően kiegészítették levéltári forrásokkal, egyéb adattári anyagokkal. Mindez a paraszti életforma, mentalitás megszűnését egyéni sorsokon keresztül dokumentáló óriási anyag a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Adattárát gazdagítja. Bíró Friderika és Für Lajos közös munkájának első két kötete az idei könyvhéten jelent meg. Talán ez a legnagyobb születésnapi ajándék Friderikának!

Mai világunkban nemigen díjazták a hűséget, mint ahogy a kitűzött hosszú távú célok következetes megvalósításánál is jövedelmezőbb a divatok követése. Friderika élete, pályája ennek ellenpéldája. Ő a fiatal korában megfogalmazott célokat semmilyen körülmények közt nem adta fel, következetesen megvalósította. Pontosan tudta, mikor van ideje a gyűjtésnek és mikor a betakarításnak. Az az életmód, tárgyi világ, amit az 1960–70-es években vizsgált, dokumentált, mára gyakorlatilag megszűnt. Dokumentációjának, múzeumi életrekeltésének, megőrzésének, közreadásának köszönhetően mégsem vészett el teljesen: tudásunk, kultúránk, hagyományunk része lett. Bíró Friderikának az is sikerült, ami olyan sokaknak nem, volt ereje, kitartása a gyűjtött anyag feldolgozására, közkinccsé tételére is.

Kedves Frici, 70. születésnapodon sok szeretettel köszöntünk! Gratulálunk a *Búcsú a parasztságtól* kötetekhez! Kívánjuk, hogy a megérdemelt pihenés mellett legyen erőd, egészséged, energiád a további munkához is, mert tudjuk, hogy még számos megvalósítandó terv van a tarsolyodban... Isten éltesen sokáig!

H. CSUKÁS GYÖRGYI

A hetvenéves Szemerkenyi Ágnes köszöntése

„Az idő halad, az ember marad” – olvasható sok száz további magyar szólás és közmondás között Szemerkenyi Ágnes monumentális gyűjteményében (*Szólások és közmondások*. Budapest: Osiris, 2009. 1461 p.), amely anyaggazdagsága mellett filológiai gondosságával is kitűnik a hasonló kiadványok sorából. Az idézett szólást nagyon találónak érzem a jeles alkalomhoz és az ünnepelt személyéhez. Az idő mindannyiunk feje felett szemhunyásnyi pillanatok alatt elszáll, de vannak, és ilyen Szemerkenyi Ágnes is, aki következetesen kitart a szülői házból hozott, a családjá, kedves tanárai és adatközlői nyomán megerősítést nyert szilárd elvei és erkölcsi értékrendje mellett. Az ő esetében szerencsésen talált egymásra kutató és kutatási témája. A szövegfolklorisztika műfajai közül a szólások és közmondások, amelyek eligazítanak az élet nehézségei között, summáját adják egy helyzetnek, ítéletet mondanak, vagy cselekvési irányt szabnak, vigasztalást nyújtanak a bajban, vezérfonalat adnak kezünkbe, midőn választani kell, tökéletes összhangban vannak kutatójuk mértékletességével, az arany középutat szem előtt tartó szilárd erkölcsiségével.

Szemerkenyi Ágnes az MTA BTK Néprajztudományi Intézet Folklór témacsoport vezetője 2013 májusa óta, munkája elismeréseként a megtisztelő „senior kutató” cím birtokosa. Néprajzi diplomájának megszerzését követően 1968-ban került az akkor alapított, Ortutay Gyula által igazgatott akadémiai kutatóhelyre. A párizsi diáklázadások, a prágai tavasz, a magyarországi új gazdasági mechanizmus bevezetésének idején, Örkény István *Egyperces novellák* című műve megjelenésének évében fejezte be egyetemi tanulmányait egy sok tehetséggel megáldott, minden korábbinál népesebb néprajz szakos évfolyam az ELTE-n. A végzős csoport tagjai voltak: Bárh János, Bíró Friderika, Nagy Ilona, Küllös Imola, Pethő László, Sárkány Mihály, Szacs vay Éva, Tátrai Zsuzsanna, Török Katalin, Vajkai Zsófia és Szemerkenyi Ágnes. Illusztris névsor, muzeológusként, egyetemi oktatóként, kutatóként valamennyien tudományszakunk ismert és elismert művelői lettek. Emberi és szakmai összetartásuk bizonyítéka, hogy végzésük után több mint negyven évvel, egykori kedves professzoruk, Tálasi István tiszteletére 2010-ben kötetet állítottak össze (Bárh János–Vajkai Zsófia [szerk.]: *Betakarítás. Az 1968-ban végzett tanítványok tanulmányai Tálasi István néprajzprofesszor születésének 100. évfordulójára*. Kecskemét, 2010. 255 p.).

Egyetemi tanulmányaik befejeztével a csillagok szerencsés állásának és tanáraik támogatásának köszönhetően szinte valamennyien néprajzkutatóként tudtak elhelyezkedni, többen közülük, így Szemerkenyi Ágnes az akkor létrehozott MTA Néprajzi Kutatócsoportban. A kutatóhely mellett következetesen, minden tudásával segítve annak munkáját, hűségesen kitartott. A hűség számára nem csupán kutatóként, de magánemberként is alapvető érték.

Szemerkenyi Ágnes az MTA néprajzkutatójaként különösen a parömiológia tárgykörében alkotott alapvető jelentőségű munkákat. Műfajttörténeti monográfiája – „Közmondás nem hazug szólás” (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994. 203 p.) – elsőként foglalja össze a proverbiumnak, ennek a népszerű műfajnak a történetét és használati lehetőségeit. Kitartó munkabíráásra vall a fentiekben már hivatkozott hatalmas szóláskorpuszának összeállítása, amelyben közli a szólások, közmondások változatait, azok értelmezését, műfaji besorolást, meghatározza milyen nyelvi változatba tartoznak, majd törekedve az első gyűjteményi megjelenéstől kezdve példákat sorol, utal a szépirodalomban fellelhető használataikra. A gyűjtemény méltán nyerte el 2010-ben a *Kiváló Magyar Szótár* díjat.

Nem feledkezhetünk meg nagy sikerű tudományos ismeretterjesztő, valamint az utóbbi években kifejtett tudományszervező munkájáról. Szólásgyűjteménye a nagy közönségérdeklődésre való tekintettel népszerűsítő változatban, rövidített formában a kiadó *Diákszótár* sorozatában is megjelent (Budapest: Osiris Kiadó, 2009. 744. p.). Kósa Lászlóval közösen írt könyve, az *Apáról fiúra – Néprajzi kalauz* 1973 és 1985 között négy kiadásban, 116 ezer példányban jelent meg, átdolgozott kiadása legutóbb 2006-ban. Ez az egyik legnépszerűbb és legnagyobb példányszámban kiadott magyar néprajzi munka. Az 1970-es évektől fogva sokak szerették és ismerték meg belőle a magyar népi kultúrát. Az élvezetes könyv meghatározó olvasmányélménye lett számos, a néprajz iránt érdeklődő fiatalnak, akik közül többeknek éppen ez a munka hívta fel a figyelmét a magyar folklór szépségeire, és keltette fel az etnográfusi pálya iránti vonzalmat.

Különösen kiemelkedő jelentőségűek azok az általa szervezett konferenciák, amelyek keretében a résztvevők a folklorisztika és a vele érintkező tudományok kapcsolatait vizsgálják. Szemerkenyi Ágnes 2004-ben indította útjára a *Folklór a magyar művelődéstörténetben* című konferencia-sorozatot. Minden tudományszaknak szüksége van arra, hogy időről időre meghatározza a maga kereteit, kijelölje új határait, tágabb kontextusba helyezze kutatási eredményeit és felmérje további lehetőségeit. Fontosnak tartotta ezért, hogy az akadémiai intézet folkloristái évről évre más és más társtudomány/művészet képviselőit hívják tudományközi tanácskozásra, hogy az előadók megvitassák a folklórral kapcsolatos kutatásaik érintkezési pontjait és értelmezzék, újraértelmezzék a népköltészet-kutatás változóban lévő fogalmait. A tanácskozásokat szakmán belül és a társtudományok művelőinek körében is minden évben komoly érdeklődés kísérte. A sorozat részeként Szemerkenyi Ágnes a témakörben öt konferenciát szervezett (*Folklór és irodalom, Folklór és vizuális kultúra, Folklór és történelem, Folklór és zene, Folklór és nyelv*), amelyeknek előadásai tanulmánnyá bővülve az ő szerkesztésében jelentek meg az elmúlt években (Szemerkenyi Ágnes [szerk.]: *Folklór és irodalom*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2005. 440 p.; Szemerkenyi Ágnes [szerk.]: *Folklór és vizuális kultúra*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2007. 600 p. + képmelléklet; Szemerkenyi

Ágnes [szerk.]: *Folklór és történelem*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2007. 544 p.; Szemerényi Ágnes [szerk.]: *Folklór és zene*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2009. 517 p.; Szemerényi Ágnes [szerk.]: *Folklór és nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2010. 571 p.).

Számos kötet szerkesztése fűződik még a nevéhez, az ő gondozásában látott napvilágot például a *Nógrádsípek – Tanulmányok egy észak-magyarországi falu mai folklórijából*. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980. 711 p.) tanulmánykötet vagy a Néprajzi Kutatóintézet *Néprajzi Tanulmányok és Folklór Archivum* című sorozatainak újabb kötetei. Részt vett az intézet nagy vállalkozásaiban, a *Magyar Néprajzi Lexikon* és a *Magyar Néprajz* című kézikönyv-sorozat munkálataiban. Pillanatnyilag az ő főszerkesztésével készül a kutatóhely újabb vállalkozása, a *Magyar Népköltészeti Lexikon*, amelynek célja egy korszerű és reprezentatív összefoglalás létrehozása, amelyben a szerzők újragondolják a folklorisztika alapfogalmait, áttekintést adnak a népköltészet műfajairól, alkotásairól, alkotóiról, a magyar folklór kutatóiról és kutatástörténetéről, a legfrissebb hazai és nemzetközi szakirodalom, valamint a rokon szakmák, az irodalomtörténet, a történettudomány, a nyelvtudomány, a zenetudomány, a művészettörténet színhagyományával, népköltéssel kapcsolatos kutatási eredményeinek felhasználásával.

Kiemelkedő tudományos, tudományszervezői és a magyar etnográfiai kutatásokat népszerűsítő tevékenységének elismeréseként 2010-ben megkapta a Magyar Néprajzi Társaság kitüntetését, az *Ortutay Gyula-émlékérmet*.

Kedves Ágnes, Isten éltesen és Arany János szavait idézve:

„Élj soká! és legyen élted,
Mint derűs nap, tiszta, víg,
Mely piros hajnalból támad
S ismét abban áldozik.”

LANDGRAF ILDIKÓ

Köszöntjük a 70 éves Balassa M. Ivánt

Némi naiv felháborodással kezdem róni soraimat. Azt természetesnek tartom, hogy az éveim száma folyamatosan növekszik. Az viszont mélységesen bánt, hogy a fiatalabb nemzedék is korosodik. Nagy szomorúsággal vettem tudomásul, hogy az Eötvös Kollégiumban volt kedves diákjaim évek óta egymás után nyugdíjasok lettek. Megilletődötten vettem tudomásul Balassa M. Iván nyugdíjba vonulását is. Különös, hogy ő is most belép a hetvenévesek „klubjába”,

bár, amint én őt megismertem, energikus munkával ezen is sok eredményt felmutatva túllép majd!

Ivánt még gimnáziumi éveiből ismerhettem. Gólya korának számos emlékét őrzöm. Végigkövethettem egyetemi stúdiumait. A harmadik évfolyam befejezése után megtisztelt azzal, hogy nálam, Sárospatakon – az akkor már a Magyar Nemzeti Múzeum keretében működő – Rákóczi Múzeumban töltötte a nyári szakmai gyakorlatát. Nagy energiával nyomozta az egykori erdei méhészkedés emlékanyagát. Sorra látogatta a Bodroghöz településeit, ahol a hajdani galériaerdők szép maradványai díszlettek. Beszélgetéseinkből kirajzolódtott határtalan energikus célratörése, invenciója. Hamar világossá vált, hogy pillanatok alatt kinő édesapja árnyékából, egyéni arculatú kutatóvá képzte magát, még ha ebben akadályoznák is. Néhány egyetemi oktató – meg nem bocsátható módon – olykor nyílt ellenszenvvel fogadta. Az egyik személyiségzavarral és súlyos idegbetegséggel küzdő kolléga szorgalmas érdeklődését, a külföldi szakirodalommal kapcsolatos kérdéseit atyai indíttatású „ipari kémtevékenységnek” minősítette, és az évfolyam-előadásokon megszüntette az irodalmi hivatkozásokat. Kisiklott lelkiségére jellemzően ezzel még dicsekedett is. Ivánról lepergett az efféle téves indíttatású akadályoztatás.

Diplomázása után neki való munkahelyet kapott. A szerveződő, majd Szentendrére telepedő Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársa lett. Lényegében egész aktív szolgálatát e fontos kutatóhely önzetlen és áldozatos szolgálatában töltötte. Ő is azok közé tartozik, akik azt vallják: a múzeumok a tudományos kutatás, megismerés mással fel nem cserélhető szaktudományi műhelyei. Ehhez persze hozzá kellene tartoznia annak is, hogy minden más tudomány szaknak is kötelességének kellene lennie az ismeretterjesztésnek, mint a múzeumoknak. Minden értelmiséginek is egyetemese kötelessége lenne a közművelődés szolgálata. (Az 1963-as és a későbbi múzeumokkal kapcsolatos törvényi rendelkezések alapvető és nagy tévedése, hogy a múzeumokat az agitációs és propagandatevékenység eszközének tekintette, mintegy lefokozta. Utóbb pedig csak az iskolán kívüli ismeretterjesztés, nevelés intézményét vélik felfedezni bennük. Olykor játszóházzá süllyesztik, akár a Nemzeti Múzeumot is. Csak sajnálnunk lehet, hogy a közelmúltban nem álltak a szaktárca élén Wlassics Gyulák, Klebelsberg Kunók! Elhomályosult, hogy a múzeum szavunk valaha a lelkészek, kollégiumi professzorok, ügyvédek lakásában azt a helyiségét jelentette, ahol a tudományos, szellemi felkészülést végezték. Ha népes volt az alkotó értelmiségi családja, olykor a „múzeuma” számára külön kis épületet emeltettek.) Balassa M. Iván nagy szorgalommal vetette bele magát a magyar népi építkezés és a lakáskultúra kutatásába. Pillanatokon belül világossá vált előtte, hogy a szabadtéri néprajzi múzeumi munka milyen, a korábbi kutatások számára hozzáférhetetlen vizsgálati területeket kínál. Mondhatni, azok közé az úttörők közé tartozott, akik – hasonlaltal élve – lépcsőről lépésre megteremtették az épületek „kórbonctanát”, és erre megfelelő kutatástechnikai, módszertani eljárásokat dolgoztak ki. Számtalan olyan épí-

téstechnikai, épületszerkezeti megfigyeléssel gazdagították ismereteinket, amelyeket a korábbi nemzedékek nem tárhattak fel, nem ismerhettek meg. Ezzel a régebbi múlt mestereinek, specialistáinak más módon meg nem ismerhető eljárásaira derítettek fényt.

Balassa M. Iván nagy szorgalommal osztotta meg pályára lépésétől kutatási eredményeit az etnográfia és a társtudományok képviselőivel. Dolgozatai tematikailag is igen gazdagok. Átfogják a népi építkezés minden témakörét, s ami fontos, az építő tevékenység esztétikai vonatkozásait sem hanyagolta el. Nem kisebb annak sem az értéke, hogy az egész magyar nyelvterületen igyekezett tájékozódni, de mindig igyekezett felderíteni az európai összefüggéseket, kapcsolatokat. Remélhetjük, hogy gazdag bibliográfiája mihamarabb közkinccsé válhat!

Nagyra kell értékelnünk, hogy a rendszeresen közre bocsátott résztanulmányai mellett következetesen törekedett arra, hogy összegző elemzéseket készítsen. Summázó munkái a szakterület és a társtudományok számára egyaránt fontos, továbbgondolásra ösztönző mérföldkövek. *A parasztház évszázadai – A magyar lakóház középkori fejlődésének vázlata* (Békéscsaba, 1985) című könyvétől a szintézisre törő kutató erényeivel dicsekedhetett valahányszor summázó munkát készített. A könyvei által kiváltott társtudományi visszhang is különös figyelmet, méltánylást érdemel. Megkerülhetetlen *A parasztház története a Felföldön* (Miskolc, 1994) kötete is. Nincsen terünk, hogy mélyebben elemezzük távlatos kísérleteit.

Balassa M. Iván mindig törekedett arra, hogy a kutatásszervezésből alaposan kivegye a részét. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumnak a közéletünk építőkulturáját, hagyományát feldolgozó konferenciák megszervezésében, az előadásokat közzétévő rangos kiadványsorozatában az indító kötetből ismételtelen szerkesztőként, közreműködőként jelentős munkát végzett. Rendszeresen segítette a hazai kutatások nemzetközi kapcsolatai fejlesztését. Érdemes számon tartanunk, hogy ausztriai szakmai vezetők az egyik népi műemlékegyüttes helyreállításában igénybe vették szakértői munkáját. Önzetlen szervező munkájának, szerkesztői tevékenységének volt köszönhető, hogy a legnagyobb politikai feszültségek idején megjelentethette ifjabb Kós Károly népi építkezéssel foglalkozó összegyűjtött tanulmányainak kötetét.

Rendkívül fontos missziót vállalt Balassa M. Iván, amikor az UNESCO hazai szervezeti keretében létrehívott műemléki bizottsági keretben a népi műemlékek gondjaival foglalkozó albizottság szervezésébe nagy energiát fektetett. Eleven vitafórumokat biztosító konferenciák, kiállítások, konferenciakötetek jelzik előadói és szervezői, szerkesztői tevékenységét.

Balassa M. Iván kivette részét az egyetemi oktatásból is. Különösen jelentős szerepe volt abban is, hogy a műemléki szakmérnökök képzésében rangjának megillető helyet vívott ki a népi építészetnek, a népi műemlékek speciális kérdéseinek. Egykori hallgatói eddigi és születő munkáikkal jelentősen gaz-

dagítják a hazai és a határokon kívüli tudományunkat, építészeti és közkultúránkat.

Az etnográfusok, az építészettörténészek és a műemlékvédők nevében nemcsak megköszönhetjük Balassa M. Ivánnak az eddigi munkásságát, de szívből kívánom, hogy jó egészségben, töretlen kedvvel, kifogyhatatlan erővel törekedjék, hogy tudása fénye mind magasabbra emelkedhessen a gradus coeli-in, amint Énlaka unitárius templomában lévő, 1668-ból származó – rovásfeliratáról is ismert – „cifra deszkafölep” latin feliratai angliai költőjének versében is írva van. De az angol verselővel kívánjuk azt is, hogy a következő termékeny évtizedekben tudása íve érjen a pólusokig, azaz „ad summum pertinet usque polum”! Jó egészséget, töretlen kedvet és áldott munkát kívánunk! Isten éltesse Ivánt és/vagy Császit!

FILEP ANTAL

IN MEMORIAM

P. Jáki Sándor Teodóz OSB
 (1929. május 12.–2013. január 8.)

P. Jáki Sándor Teodóz OSB

Jáki Sándor Teodóz a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium nyugalmazott énektanára, karvezető, népzenekutató, „a csángók apostola” 2013. január 8-án este eltávozott a minden élők útján. Halála megrendített mindenkit, aki kapcsolatban lehetett vele, akiket megszámlálhatatlanul sok barátja közé fogadott, de azokat is, akik csupán futólag ismerték. Fegyelmezetten, betegségéről említést sem téve tartotta a kapcsolatot azon sokakkal, akiket szívébe zárt.

Győrben született 1929-ben, ötgyermekes családban, amelynek három fiú tagja bencés rendi szerzetes lett. Teodóz atya a pannonhalmi Bencés Gimnázium (egykori Olasz Gimnázium) elsőként kibocsátott osztályában érettségizett 1947-ben (1939–1947), de már 1944-ben belépett a bencés rendbe. Pappá Pannonhalmán szentelték 1952-ben, Szent László király ünnepnapján (június 27.). Felszentelését követően a diktatúra korlátozása miatt „bencésből kincés” lett, ahogy emlegette, így került Mezőtúrra (1952–54), majd Sopronba kántornak. Teológiai tanulmányain kívül zenetudományi tanulmányokat folytatott. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen (akkor még Főiskola) szerzett középiskolai ének–zenetanári és karvezetői diplomát, majd 1961-től 2007-ig énektanára és karvezetője volt a győri Bencés Gimnáziumnak, a bencés templomnak pedig karnagya, a győri Hittudományi Főiskolának 1961–1991-ig beszédtechnika tanára, 1969–1991-ig a győri székesegyház Palestrina Kóru-

sának karnagya, a Budapesti Nyári Kántorképzőben pedig 1967–1991 között gregoriánt és népéneket tanított. Mindezekon túl kamarakórust vezetett, de győri művészeti iskolákban egyházenét is oktatott. Diákjainak zenei nevelését hangversenyeken való részvétellel gazdagította. Ahogy elmondta, 1963-tól évi négy alkalommal nyílt lehetősége bérleti hangversenyek szervezésére, amikor a műsor összeállításában kikérték véleményét. A zongoratanár-képzőt Győrött végezte el, orgonálni pedig Gergely Ferenctől tanult, amit mindig büszkén emlegetett. Nagy szeretettel emlékezett Bárdos Lajosra, Dobszay Lászlóra, Rajeczky Bemjámin ciszterci tanárra és Nádasi Alfonz rendtársára. Erdélyi Zsuzsannát elsőként hívta meg Győrbe előadást tartani 1971-ben.

A népi kultúrára a nyelvész Danczi Villebald, egykori osztályfőnöke, valamint Szigeti Kilián hívták fel a figyelmét, amely érdeklődésből életre szóló elkötelezettség, elszakíthatatlan kapcsolat lett. Tízestendős volt akkor, amikor a Keleti-Kárpátokon kívüli területek piros jeleire, vagyis a magyarokat jelző pontokra felfigyelt, amely később apostoli szolgálatra indította a csángókhöz.

A népzene kutatásba fiatalon kapcsolódott be. Kutatási területe az egyházi népének volt, ennek a magyar közösségekben való megjelenése, ismerete, tudása, éneklésének módja. Gyűjtőútjai során a Kisalföldön, szűkebb hazáján kívül az egész magyar nyelvterületet vizsgálta, kiapadhatatlan lelkesedéssel, erővel, idővel nem fukarkodva, fáradságot nem ismervé. Ahogy egy interjúban 1993-ban maga mondta: „... *életem legszebb óráit a népdalgyűjtésnek köszönhetem...*” Bejárta, sőt, visszatérő volt a Felvidékre, Zoboralja, a Mátyusföld falvaiba, a Palócföldre, a Bukovinából származó tolnai, baranyai székely közösségekbe, a Horvátországban, Szerbiában, Burgenlandban élő magyarokhoz, Bukovinába a szórványok szórványához és a különösen szeretett Erdélybe, a székelyekhez. Elmondható, hogy Kárpátalján kívül nem volt a magyar nyelvterületnek olyan része, ahol meg ne fordult volna, ahol ne jegyzett volna le régen énekelt, feledésre ítélt dallamokat, énekszövegeket, vagy ahol ne bírt volna szóra régen elhallgatott énekest.

Azonban gazdag életének legnagyobb élménye és ajándéka a moldvai csángó magyarokkal való kapcsolata volt, akik rokonként, igazi testvérként fogadták a „Pátert”, ahogy nevezték. Útjaira mindig készült, nagy boldogsággal, különös örömmel. Csángós mondatokkal köszöntötte híveit – ahogy mondta –, amire egy alkalommal meg is jegyezte egyik vendéglátója: „*Olyan szépen megtanult tőlünk magyarul.*” Olyan apostola lett a csángóknak, aki felkeresésükön túl, amire esztendőnként többször is sort kerített, minden fórumon felszólalt érdekükben, minden lehetőséget megragadva arra, hogy ügyüket szolgálja, úgy tegyen értük, hogy ne nélkülük történjen az. Ez az elszakíthatatlan ragaszkodás, különleges szeretet volt az alapja a Domokos Pál Péterrel való barátságának, akinek eltávoztát követően az apostoli szerep Teodóz atyára szállt. 2002-ben, majd 2003-ban (második kiadás) jelent meg *Csángókról igaz tudósítások* címmel az a könyve, amelyben 58 megrázó, lebilincselő élményt jelentő tudósítást közölt, mozaikokból felépített krónikát,

megmutatva ennek a magyar népcsoportnak élete teljességét: az egyén, valamint a közösség munkás napjait, ünnepeit, küzdelmeit, sorsuk súlyos nehézségeit, az anyanyelvért való harcot, vallásos világukat érzelmi gazdagsággal átítatva, mély megértést tanúsítva irántuk.

Vizsgálatainak másik különleges témája a népi vallásosság és az egyház kapcsolata volt, sajátos, nem mindennapi szemléletmóddal, figyelemre méltó eredményekkel, amelyeket több tanulmányában foglalt össze. Ezeknek a kutatásoknak köszönhetően a Bálint Sándorhoz fűződő életre szóló barátságát.

Az igazi népéneklést, a diktálás utáni éneklésmódot kedves előénekesitől, búcsúvezetőitől, ahogy ő nevezte őket: „szent embereitől és szent asszonyaitól” tanulta meg, akiket mindig a legnagyobb tisztelettel, szeretettel emlegett. Érdemei között tartjuk számon a kunszigeti húsvét hajnali Jézus-keresés szokásának megőrzését, életben tartását, amelyen 1986–2012 között minden esztendőben jelen volt, sőt, az előénekesi feladatokat is ellátta Virág Mihály „énekező” után. Egyébként a népénekhagyomány megtartását szolgálta a Győri Püspökség területén egyházzenei áhítataival, amelyeken mindig az adott közösség népénekeiből merítettek.

Rövid írásokban mutatta be a *vágai pásiót*, az ostyahordás általa feltárt szokását, az *értetőzést*, Oslí magyar népvesperását. Ezeket az írásokat szeretettel küldte el barátainak. Ugyanilyen szeretettel vitte, küldte el minden esztendőben adventben sok ezer helyre a Felvidéken vásárolt ostyát, de ahol megfordult, oda lucabúzáat ugyancsak adott.

1992-től minden esztendőben részt vett és szolgált Futásfalván a templombúcsún, továbbá a bukovinai Kacsikában Nagyboldogasszony ünnepén a csángók egyetlen magyar nyelvű miséjét celebrálta. A csángók részvételét, utazását anyagilag is támogatta. Nem egyszer volt jelen Csíksomlyón, Gyergyószárhegyen, Esztelneken, de Tétszentkúton is.

Jáki Sándor Teodóz sem előadást, sem egyházi szolgálatot soha nem utasított vissza, pedig sokan, sok helyre hívták. Előadásait énekkel illusztrálva tette rendkívül gazdaggá. Így ismerhették meg sokan az általa gyűjtött *Aranymiatyánk* dramatikus legendaballadát. Kiváló előadóként lendületes beszédstílusával, nagyszerű humorával, érthető, hallható szavaival magával ragadta mindig hallgatóságát. Maradandó élményként őrzik a Veszprémi Múzeumi Egylet tagjai is a vele való találkozásokat. Többször járt Veszprémben előadóként, de kiállítást is megnyitott a Laczkó Dezső Múzeumban. Salföldön pedig Mária Magdolna napján a pálos romoknál szolgált sokak örömeire, ámde megfordult Pápán, Tihanyban, Sümegen, Öcsön egyaránt. Hivatástudata példaértékű, munkabírása legendás volt. Önzetlensége, segítőkészsége, örömet, derűt sugárzó színes egyénisége felejtethetlen marad. Szerénysége gyakran volt öniróniába hajló, de mindig őszintének mondható. Tanítványok sokasága került ki keze alól, akik közül többen eredményesen szerepeltek a kisalföldi honismereti pályázatokon is 1970–1995 között. Óriási jelentőségű volt az a munka, amellyel vasárnapokra, ünnepnapokra kottával ellátott teljes liturgikus

és népi énekrendet állított össze, amelyeket kezdetben géppel írt le és kottá-
zott, több száz példányban sokszorosítva az éneklapokat, később pedig, elsajá-
títva a számítógépes ismereteket, számítógépen szerkesztette meg, küldte szét
ezeket. Belőlük sokoldalnyit ma is őrzök. Munkásságát két kitüntetéssel is-
merték el: a *Szent László-éremmel* és a *Márton Áron-díjjal*.

Több ezerre tehető az 1970-es évek elejétől az általa hangszalagra vett
népénekek száma, de hasonló aktivitással, fáradhatatlan munkakedvvel gyűj-
tötte az imádságos könyveket, imádságokat is. Kutatási eredményei javarészt
feldolgozatlanok maradtak, hagyatékának gondozója a bencés rend. Ravatalánál
Pannonhalmán az általa pártfogolt pusztinai Nyisztor Ilonka és tanítványai ha-
lottvirrasztó énekekkel vettek végső búcsút tőle. A Boldogasszony-kápolnában,
a magyarországi bencések temetkező helyén helyezték örök nyugalomra, ahol
a Zoboraljáról érkezett énekesek halotti búcsúztató énekekkel köszöntek el tőle.

„*Akik igazságra tanítottak sokakat, tiündökölnek örökkön-örökké, miként
a csillagok.*” (Dániel 12,3.)

S. LACKOVITS EMŐKE

Elhunyt Kakuk Mátyás, a nyelvek szerelmese és tudós kutatója

Kakuk Mátyás

Kakuk Mátyás nyugalmazott magyar és német szakos gimnáziumi tanár, *A Jászságért* kitüntető oklevél birtokosa (2011) és Kunszentmárton díszpolgára (2012) 2013. január 31-én Kunszentmártonban elhunyt. Ugyanitt született 1932. június 22-én. Nyolcvan évet kapott a Gondviseléstől. S bár voltak hosszú évek, amikor nem Kunszentmártonban dolgozott, a szülőföld hazavárási szeretete visszahúzta őt szülővárosába, amit csak azért hagyott el, mert nem tudott megalkudni az elvtelenséggel és erkölcstelenséggel. Inkább félreállt, kitért a lehetetlen helyzetben. Konok ragaszkodása elveihez, felismert, vagy felismerni vélte igazságaihoz mindenkiben tiszteletet ébresztett, de konfliktusokat is szült körülötte. Az érzelmek és a hihetetlen erős kitartás embere volt. A szűkebb

szülővárost, majd a tágabb szülőföldet, a Jászkunságot és a Tiszazugot kutatta egész életében szaktudománya, a nyelvészet területén. Az ő hűsége ebben nyilvánult meg. Családot is helyben alapított, Cséparól nősült. Felesége Szóráth Magdolna, gyermekei Márton és Tünde.

Középiskolai tanulmányait az egri ciszterci gimnáziumban kezdte. Innen származott magas szintű latin tudása. Az egyházi iskolák államosítása miatt azonban az utolsó évet napi bejáró tanulóként már a szentesi gimnáziumban végezte, ahol érettségizett is, mint annyi kunszentmártoni fiatal a 19. század végétől. A helyi gimnázium ugyanis csak 1953-ban alakult meg. Az egri tanárképző főiskolán szerzett magyar szakos, majd a József Attila Tudományegyetemen német szakos tanári oklevelet. Alkalmanként beszélt 1956-os szege-di élményeiről. Jakabszálláson töltötte gyakorló tanítási évét, majd Kerekdombon tanított. Dombóvári évek után került haza Kunszentmártonba, ahol 1962 és 1971, majd pedig 1976 és 1984 között tanította szakjait a kunszentmártoni József Attila Gimnáziumban, 1971 és 1976 között pedig a Szakmunkásképzőben. A gimnáziumban irodalmi szakkört vezetett, sikeres előadásokat rendezett és folyamatosan tudományos kutatómunkát végzett. A tudós tanár példaképe volt. 1984 és 1999 között, nyugdíjba vonulásáig, a budapesti Berzsenyi Dániel Gimnáziumban tanított magyar nyelvet és irodalmat, miközben Budakeszin épített családi házat. Nyugalomba vonulása után visszaköltöztek Kunszentmártonba. A hazahúzó szálak nagyon erősek voltak.

Tavaly, karácsony előtt, kérésre röviden összefoglalta munkásságát. Szakirodalmi összeállításának azt a címet adta: *Ennyi lennék?* Ebből idézek most néhány mondatot: „Az első komolyabb pályaművem a tanárképző főiskola második évfolyamán írtam (1953–54). Ady Endre jelzős szerkezetei címen adtam be, s valamennyi pénzjutalmat kaptam érte. [...] Jakabszálláson a gyakorló évemet töltöttem, s egy gyermektelen, 70–75 év körüli házaspárnál laktam. Hangulatos két öreg volt. Főként a hideg időszakokban estéknként én is behúzódtam a konyhájukba, s jókat beszélgettünk. Állandóan figyeltem a beszédjüket, s mikor lefeküdtek, és én átmentem fűtetlen, szimpla ablakú, vékony falú oldalszobámba, gémberedett kezekkel körmöltem az aznap szerzett nyelvjárási adatokat.

Erről a rókáról két bőrt húztam le. Tapasztalataim alapján az egyik gyűjtésre vállalkozó tanulómnak megfigyelési szempontokat adtam, s ennek alapján két különböző, de mégis nagyon hasonló dolgozat keletkezett. Én beadtam a magam változatát főiskolai pályázatnak (ezért is kaptam néhány száz forintot), az övét pedig elküldtük az Oktatási Minisztérium nyelvjárási anyaggyűjtő pályázatára. 1945 után ez volt az első ilyen jellegű pályázat. Borbély Etel nevű tanítványom első díjat nyert, s a dolgozatot közölték az Anyanyelvünk az Iskolában című módszertani folyóirat 1955. évi augusztusi számában (21–23). Az előző (júniusi) számban található az értékelés, Végh József többek között ezt írta: »Ez a tanuló is beszámol arról, hogy szempontokat kapott nevelőjétől. E derék pedagógus nevét is szívesen kiírnánk«.

Kunszentmártonban főként a Gyulai Diáknapokra hirdetett pályázatokra ösztönöztem a tanulókat, hogy kik, hány pályázattal értek el eredményt, már nem tudom. Budapesten 1991-ben írt az egyik tanulóm olyan pályázatot, amelyet a Magyar Nyelv közölt.

Akkor jelentős volt, hogy eszperantó szakkört vezettem, mert az eszperantó segítségével még Japánba is leveleztünk. Hans Sachs-fordításaim előadásával is értünk el a megyei bemutatásokon sikereket.”

Kiváló nyelvérzéke, több nyelv ismerete (latin, német, orosz, eszperantó, cigány, oszét) sokat segített dialektológiai, nyelvtörténeti vizsgálódásaiban. Nyelvészeti vonatkozású kutatásainak fontos része (tájnyelv, névtan) Kunszentmártonra és a tiszazugi településekre terjedt ki. Elsőként gyűjtötte össze, majd a szolnoki múzeum sorozatában publikálta is *Kunszentmárton földrajzi nevei* című munkáját. Több tanulmánya megjelent az 1970-es évektől a kunszentmártoni és tiszazugi nyelvjárásáról. Példamutatóan alapos Csépa nyelvjárásról szóló nagy tanulmánya. Munkájáról számos előadást tartott. Névtani kutatásai elsősorban a kunszentmártoni anyakönyvek elemzésén alapultak. E témakörben is több írása megjelent. Bár az anyakönyvek alapján a 19. század végéig feldolgozta a családneveket, ez a kutatása sajnos torzóban maradt. Kézirata kiadásra, munkája pedig folytatóra vár. Megjelenése esetén egyik fontos forrása lehet a kunszentmártoni, jászkunsági családtörténeti kutatásoknak is.

Az anyakönyvi kutatások vezették el Kakuk Mátyást a cigányság, a cigány nyelv vizsgálatához. A cigány nyelvből számos ismeretlen eredetű szavunk történeti etimológiáját valószínűsítette. Szófejtései néprajzi, életmódbeli, kulturális háttérreléssel legtöbb esetben megállják a helyüket. Ez dicséretes holisztikus szemléletét mutatja. Etimológiáit mindig egy kulturális rendszerben, annak részrendszereiben (pl. vallás) elhelyezve szerkesztette meg. Nehezen fogadta és viselte viszont az egyes szófejtéseit ért kritikákat, elutasításokat. Számos cikkével előrevitte a történeti-etimológiai kutatásokat.

A tájnyelv felől fordult figyelme a jászkunsági nyelvjárás, majd az oszét nyelv kutatásának irányába. Az utóbbi években ez jelenti munkásságának fő vonalát. Az orosz nyelv felhasználásával elkészítette az oszét–magyar szótárt, oszét műfordításokat adott közre. Ezzel nagy szolgálatot tett a jászk–oszét kapcsolatok kiépítésének irányába. Ezekért a tudományos eredményekért 2011-ben megkapta *A Jászságért* kitüntető oklevelét.

Szerette, ismerte nemcsak a magyar, hanem a világirodalmat is. Ebben biztosan szerepe volt Ágoston Juliánnak (1909–1969), a kiváló ciszterci pap-költőnek, aki a magyart tanította az egri ciszterci gimnáziumban. Még egri gimnazista korából datálódik az orgona iránti szeretete is. Kitűnően orgonált, a maga kedvtelésére orgonát épített. Azt írja visszaemlékezésében, hogy [kántorokodtam] „*gimnazista koromtól, és Biatorbágyon csaknem egy évig 1991–92-ben*”. Kakuk tanár úr kántorként gyakran kisegített mind Kunszentmártonban, mind pedig testvértelepülésünkön, Mesterszálláson. Az emlékezetes 1983-

as kunszentmártoni Mezey kántor centenáriumi megemlékezés előtt ő tette rendbe az elhanyagolt orgonát.

Ezt a sok évtizedes, példamutató pedagógiai és tudományos munkásságot ismerte el és honorálta Kunszentmárton városa a *Pro Communitate Urbis* kitüntető éremmel, és 2012 Szent Márton-napi ünnepi képviselőtestületi ülésen a *díszpolgári* címmel. Ha későn is, de megkapta a szülőföld rangos elismerését. Ennél csak a tanítványok generációinak elismerése lehet nagyobb.

BARNA GÁBOR

Pongrácz Pál emlékezete (1929–2013)

Pongrácz Pál Szentesen született 1929. december 25-én, ott végezte alapfokú iskoláit. Középiskolai tanulmányait a Kiskunfélegyházi Tanítóképzőben folytatta. Rövid ideig tanult Koszta József festőművésznél. A líceumi érettségi után tanulmányait a budapesti Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Építészmérnöki Karán folytatta. A diploma megszerzése után egy évig az Építészmérnöki Kar Építészettörténet Tanszéken, majd 8 évet a Városépítési Tanszéken oktatott.

Építészeti elméleti írásai a városrendezés elméleti és gyakorlati témáiból kerültek ki. Építészettörténeti kutató és rendszerező munkájáért fiatalon, 1968-ban az építészek legrangosabb szakmai kitüntetésével, *Ybl Miklós-díjjal* tüntették ki.

Jelentős gyakorlati, tervezői tevékenysége során tervezett irodaházakat, lakóépületeket, köztéri emlékművek, szobrok építészeti terveit. Több városrendezési tervet is készített, mintegy 20 pályázati díjban vagy megvételen részesültek hazai és külföldi pályázati anyagai, emellett részt vett a szakmai szervezetek munkáiban is, főszerkesztője volt a *Városépítés* című lapnak. Dolgozott az ország területrendezési és városrendezési feladatait irányító Építésügyi és Városfejlesztési Minisztériumban főosztályvezetőként, majd 1974-től Budapest főépítésze volt.

Pongrácz Pál

Innen került vissza 1980-ban a Műegyetem Lakóépülettervezési tanszékére, s építész-szakmai pályájának utolsó 10 évében tanszékvezető egyetemi tanárként vezette a tanszéket, majd 1990-ben innen ment nyugdíjba.

A néprajztudományt is érintő irodalmi munkássága az alábbiakból áll: *A magyar malomépítészet műemlékei – a malmok*, Budapest, 1957; és *A régi malomépítészet*, Budapest, 1967. Könyvein túl két cikket írt malmokról, mindkettő az első könyvét követő években jelent meg (*A magyar szélmalom. Magyar Építőművészet*, 1959; *Kallómalomok. Technikatörténeti Szemle*, 1963. 1–2. sz. 35–66.).

Pongrácz Pál ismeretlenül robbant be a molinológiai szakirodalom művelői közé, szinte a „semmiből” jelentek meg könyvei. Hogy ez nem így van, második könyvének gazdag irodalom- és hivatkozásjegyzéke mutatja: mindkettő alapos kutatómunkát feltételez. *A régi malomépítészet* megírását megelőzően, 1958-ban és 1960-ban Romániában, Erdélyben járt tanulmányúton, Máramaros, a Déli-Kárpátok, Kolozs megye magyar és román falvaiban, a bukaresti szabadtéri néprajzi múzeumban (Muzeul Satului) fényképeket, felmérési rajzokat készített, melyekből több tucatnyit közölt könyvében.

Terepen rajzolt és fotózott kanalasmalmokat, Cs. Sebestyén Károly után fél évszázaddal, a Szamoson működő hajómalomról, merülő vízikerekes parti malomról, lomozómalomról, kallómalomokról készített felmérést és fényképet, amit az addigi magyar szakirodalom nem ismert, és megannyi, terepen készített fotót és rajzot hozott haza egyéb, elsősorban vízimalmokról. Könyvében rendre nyugat-európai párhuzamokat hoz, ismerte korának fontosabb európai szakirodalmát, kapcsolatban állt Anders Jespersennel, a dán Malomkutató Intézet munkatársával. Ismerte és használta a történeti irodalmat, az egyes malomtípusok történeti előzményeit is bemutatta. Rendszerező kutató volt, aki a malmokat a meghajtó energiaforrás szerint is, illetve a munkavégzés típusa szerint is rendszerbe foglalta. Megállapításai máig érvényben vannak.

Alapvetően újat hozott az addigi néprajzi irodalomba építész-szemlélete: a „mezőgazdasági ipari építészet emlékeit”, a malmokat az addigiaktól merőben más felfogással közelítette meg. Ahogyan megfogalmazta: „*Célom a felhasznált energiaforrás, a technológiát szolgáló mechanizmusok formáló, alakító hatása alatt létrejött sajátos építészet – a technológiai berendezés és az építészet kezdeti szintézisének – bemutatása.*” A malomépítészet kialakulását, fejlődését vizsgálva számos új kérdést felvetett, a technológiai berendezés és az építészet kezdeti szintézisét mutatta meg, a malmokat a korai ipari építészet objektumainak tekintette: „*Az ipari építészet jóval megelőzte az ipar nagyüzemmé válását. [...] Az építészet a technológia szolgálatába szegődött és speciális fajtáját teremtette meg az eddig általános jellegű építészetnek.*”

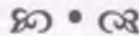
1996-ban a Magyar Molinológiai Társaság alakuló ülésén – addigi munkásságának elismeréseként – a társaság tiszteletbeli elnökévé választottuk. A Nemzetközi Molinológiai Társaság következő évben megrendezett szimpóziumán ő köszöntötte a világot minden tájáról megjelent mintegy száz résztvevőt, köztük

Anders Jespersent, a nemzetközi molinológiai kutatások doyenjét, akivel az 1960-as évek óta váltott leveleket, könyvéhez kapott tőle fényképeket, felmérési rajzokat, adatokat, de addig nem találkozhattak...

Pongrácz Pál molinológiai munkásságának jelentősége csak Lam-brecht Kálmánéhoz fogható. Lambrecht korai történeti néprajzi szintézisét ismételte meg sajátos módon, az építész szemszögéből. S amilyen hirtelen, váratlanul feltűnt malomépítéssel foglalkozó könyveivel, olyan hirtelen maradtak el írásai. Egyéb, malmokkal kapcsolatos cikket, tanulmányt könyvei megjelenése után nem publikált, eltűnt a molinoló-giai irodalomból. Nyugdíjba vonulását követően megszerezte a hegedűkészítői képesítést: hegedűkészítésre adta fejét, s a hegedűkről írt építész szemmel könyveket. Megfejtve a hegedű titkait... de ez egy másik történet (*A hegedű fizikája*. 2004; *A hegedű, a képzőművészet és a természettudomány*. 2006; *A hegedűről ma. Hagyományok, tévelygések, távlatok*. 2009).

Végül, életének utolsó éveiben újra visszatért korai kutatási témájához, a malmokhoz. Nyolcvanévesen (!) könyvírásba fogott, s ezúttal a malmokat mint energiatermelő egységeket vizsgálja: a hagyományos malmok energiafelvevő részeit kutatja, legfejlettebb formáiból, a turbinákból kiindulva eljut egészen a mai modern energiafelvevő, áramtermelő szerkezetekig. Mindezt magas színvonalon, számításokkal, képletekkel megmagyarázva, időbeli és térbeli korlátok nélkül kalandozva a nagyvilágban, széles körű ismeretanyag birtokában gondolkodva – alkotva. Legújabb könyvét éppen csak befejezve, csupán a legeslegutolsó simításokat hátrahagyva távozott közülünk. Nyugodjék békében!

BALÁZS GYÖRGY

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen
Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.